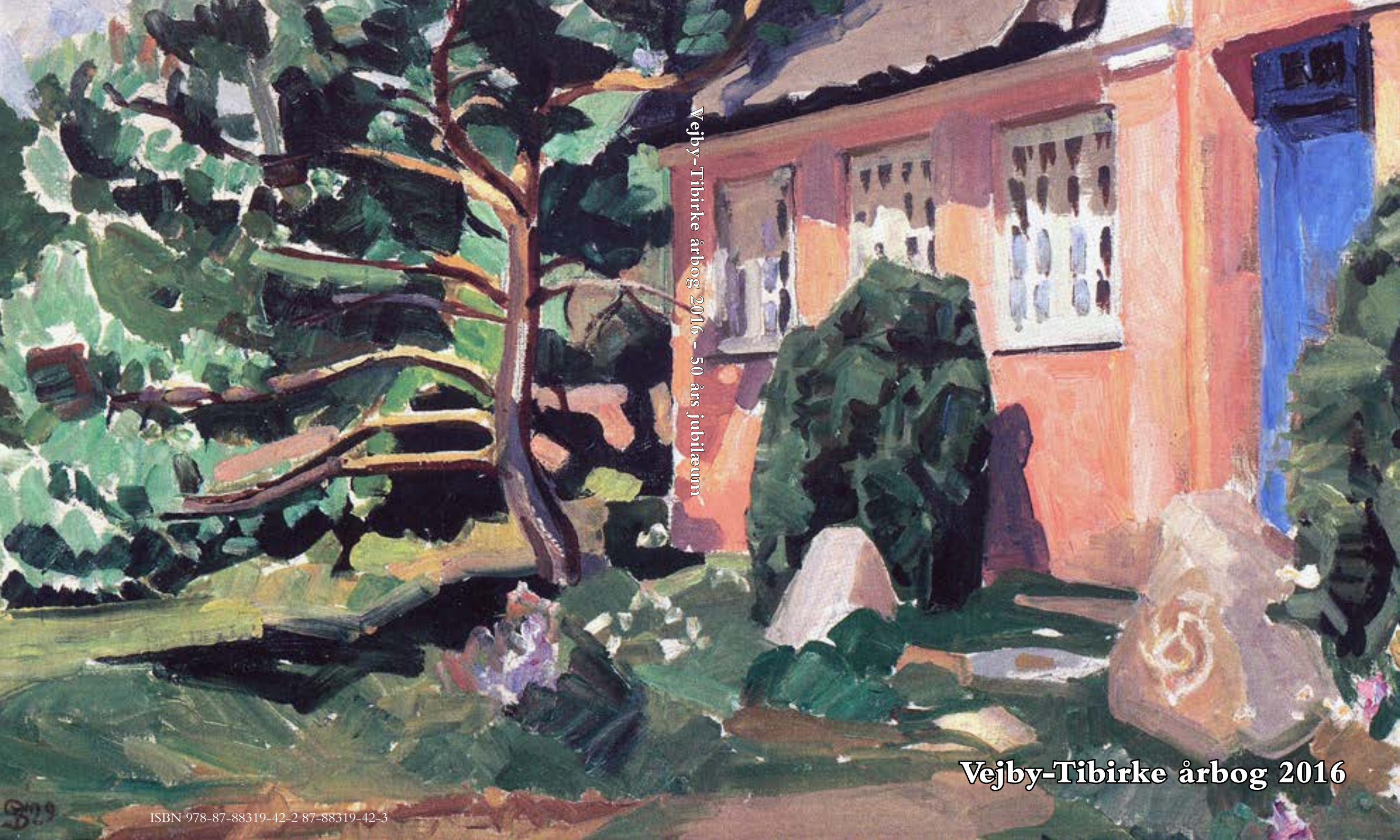

Vejby-Tibirke árbog 2016 - 50 árs jubilaæum

Vejby-Tibirke árbog 2016

ISBN 978-87-88319-42-2 87-88319-42-3

Vejby-Tibirke Selskabet

50 års jubilæum
Årbog 2016

©Fotografisk, mekanisk eller anden gengivelse af denne bog eller dele heraf er kun tilladt med Vejby-Tibirke Selskabets skriftlige tilladelse. Undtaget herfra er korte uddrag til brug i anmeldelser.

Redaktion:

Christian Friis, Kirsten Jørgensen, Marianne Lomholdt, Ronald Barkved og Lone Nørmark.

Omslagsillustration:

Udsnit af Fritz Syberg, Huset i Tibirke, 1929.

Maleriet er gengivet i helhed på side 61.

Grafisk tilrettelægning af det udleverede materiale:

WICTOR grafisk produktion

www.wictor.dk · Tlf. 31 60 70 13

Oplag: 1000 eksemplarer

ISBN NR.: 978-87-88319-42-2 87-88319-42-3

EAN NR.: 9788788319422

	Indhold
Forord	
<i>Af Christian Friis</i>	7
Vejby- Tibirke Selskabet gennem 50 år	
<i>Af Christian Friis</i>	9
Ove Kunert og parnasset	
<i>Af Karl Erik Frederiksen</i>	23
Staffeli og staffagemodel – Om maleren Alfred V. Jensen	
<i>Af Hans Cornelius</i>	43
Johannes V. Jensen og Tisvilde	
<i>Af Aage Jørgensen</i>	55
Da tyskerne havde befæstet Vejby Strand	
<i>Af Ole Blåkilde</i>	89
Godhavn gennem tiderne	
<i>Af Lone Nørmark</i>	97
Opvækst i Vejby under besættelsen og i efterkrigstid	
<i>Af Jørgen Ellehammer og Ole Blåkilde</i>	125
Livet i Torup Landsby – omkring år 1500	
<i>Af Marianne Lomholdt og Ronald Barkved</i>	137
Kulturtog og Kanonhalløj	
<i>Af Marianne Lomholdt og Ronald Barkved</i>	165
Vejby-Tibirke Selskabet	
<i>Bestyrelse, adresser og æresmedlemmer</i>	183

For 50 år siden blev Vejby-Tibirke Selskabet oprettet af en kreds af fastboende og sommerhusejere. Undertegnede har i denne årbog beskrevet, hvordan og hvor det hele begyndte. Ingen havde vel dengang forestillet sig, hvad det var for en lokalhistorisk sunami, der blev sat i bevægelse, da de første initiativtagere mødtes i det lille hus på Skolemarksvej 3 i Tisvilde.

Men i 1966 og 1967 strømmede borgere og sommerhusejerne ind som medlemmer, af Selskabet. I løbet af det første år var man oppe på ca. 1100 medlemmer og man havde både en bestyrelse og et repræsentant-skab på ikke mindre end 50 medlemmer, hvor bl.a. kendisser som Margrethe Bohr og Knudaage Risager var med.

Man havde dengang store visioner om, hvad Selskabet skulle etablere med hensyn til museer og kulturhuse i Tisvildeområdet. Heldigvis begyndte man også straks at udgive den første årbog. De store visioner faldt til jorden en efter en, men årbøgerne blev ved med at komme år efter år. I alt 47 årbøger er der indtil nu udsendt fra Selskabet. Kun i årene 1969/70 og i 1973/74 blev der ikke udsendt årbøger.

Det er derfor ikke årbog nr. 50, der kommer i dette vores jubilæums-år. Til gengæld har både redaktionen og bestyrelsen besluttet, at denne årbog skal være ekstra stor og indholdsrig. Dels for at indhente lidt af det forsømte, men også fordi vi synes, at vores meget trofaste medlemmer skal have lidt ekstra for deres trofasthed... og fordi det er i jubilæums-året!

Redaktionen har valgt, at Årbog 2016 også skal have et lidt andet format. Den er blevet lidt bredere, så de mange billeder i bogen kan udfolde sig langt finere og mere indbydende. Hvis der ikke kommer en protestbølge, vil de kommende årbøger få samme format.

Indholdet i bogen her, vil jeg ikke kommentere i år, men en særlig tak vil jeg dog rette til den store Johannes V. Jensen kender, Aage Jørgensen, der ganske uopfordret har leveret en meget stor artikel om Johannes V. Jensen og hans tilknytning til Tibirke/Tisvildeområdet. Aage Jørgensen har også leveret en lang række fotos og andre illustrationer til bogen.

Men redaktionen har også i år været yderst flittige og kastet sig over research og beskrivelser af emner, som uden tvivl vil være interessante for mange af vores medlemmer... håber vi!

God læselyst

Chr. Friis, formand for V-T S

Vejby-Tibirke Selskabet gennem 50 år

Af Christian Friis

For 50 år siden var der hektisk aktivitet i Vejby-Tibirkeområdet. På det tidspunkt vidste man, at man snart skulle lægges sammen med andre kommuner til den såkaldte 'storkommune', Helsingørskommune. Frygten for at Helsingørskommune med det langt større antal stemmer ville komme til at dominere det hele var stor. Der måtte gøres noget, så Tisvildes og Vejbyes særpræg kunne bevares.

Skolemarksvej 3, Tisvilde. Foto: Chr. Friis

Derfor mødtes fire personer d. 19. april 1966 hos provst H. P. Honoré på Skolemarksvej 3 i Tisvilde. Udover pastor Honoré var det overbibliotekar E. Ebstrup, forstander Chr. Bek fra Godhavn og kommunesekretær Karl Lund Aagaard, der var initiativtagere til dette møde. Mødets formål var at få skabt en forening eller et selskab, der kunne stå imod de forandringer, som man nu så true Tisvilde-/Vejbyområdet. Det kunne opnås, hvis man på flere fronter kunne arbejde for at fastholde områdets særpræg og dets historiske baggrund. Midlerne til dette kunne være en aktiv indsats omkring lokalplaner, naturfredningsopgaverne m.m – og her kunne Selskabet være en kraftfuld støtte til de lokale politikere i det kommende byråd i Helsingørskommune – og sidst, men ikke mindst, ved at udgive publikationer af lokalhistorisk interesse.

Dette første møde endte med, at nye møder blev fastlagt, hvor yderligere adskillige kompetente og indflydelsesrige fastboende og sommer-

Tisvilde Skoles foredragssal.

Foto: Chr Friis

Godhavn – Øverst – set fra syd. Nederst – med festsalen på 1. sal. Foto: Chr. Friis

husejere skulle indbydes til møderne. Overalt blev initiativet mødt med begejstring. Den 9. juli 1966 blev Vejby-Tibirke Selskabet stiftet i Tisvilde Skoles Foredragssal af en række borgere, der var inviteret til mødet. Samtlige mødedeltagere var positive overfor dannelsen af Selskabet... og snart blev der udsendt et brev til samtlige fastboende og sommerhusejere i Vejby-Tibirke kommune med opfordring til at blive medlemmer og måske også bidrage med penge til kommende indsamlinger, der bl.a. skulle være med til at realisere planerne omkring et hjemsted/lokalt museum for Selskabet.

Den første generalforsamling

I en helt overvældende grad meldte man sig ind i det nye selskab. På Selskabets første generalforsamling, der blev afholdt d. 22. oktober 1966 på Skolehjemmet Godhavn, blev det konstateret, at Vejby-Tibirke Selskabet havde lidt over 1.000 medlemmer. På mødet blev der valgt en bestyrelse på 11 mænd og desuden et repræsentantskab på ikke mindre end 50 personer – hvoraf 3 var kvinder!

Indbygget i de første aktiviteter var købet af et hjemsted. I forarbejdet til Selskabets oprettelse formulerede initiativtagerne det sådan: »Det haster med at indsamle minder om Vejby-Tibirke egnens historie og kultur. Siden Fogedgårdens

skæbnesvangre brand (i 1958. red.) har denne opgave været stillet i bero, og det må føles som et savn, at der ikke findes noget hjemsted for bevarelsen af fortidens mange minder.«

Selskabets formål blev beskrevet sådan: »Selskabets formål er at virke for bevarelsen af Vejby-Tibirke egnens særpræg, indsamle minder om egnens kultur og historie og søge oprettet et hjemsted herfor – museum, udstillingslokale eller lignende. Endvidere vil selskabet søge at udgive småskrifter af lokalhistorisk interesse samt varetage naturfredningsopgaver.«

Selskabets hjemsted – Stuebjerggaard?

Som hjemsted for Selskabet havde man udset sig den firelængede, stråttækte gård, Stuebjerggaard, der lå smukt placeret lige op af Tisvilde Hegn. Der var stadigvæk 3 tdr. land jord tilbage efter frasalget af de øvrige arealer, der nu var udstykket til sommerhusbebyggelse. Et fortrinligt hjemsted for Vejby-Tibirke Selskabet.

Prisen for Stuebjerggaard og dets 3 tdr. jordareal var 250.000 kr. Et tilbud som Stuebjerggaards nye ejer – veksler Helmer Lønborg – havde fremsendt til Selskabets bestyrelse. Med i prisen ville der yderligere indgå en meget stor del af gårdens møbler og andet inventar, som gårdens tidligere ejer, Karl Petersen, ville overdrage vederlagsfrit til Selskabet.

Alt i alt var det et enestående godt tilbud for Vejby-Tibirke Selskabet, og bestyrelsen gik nu i gang med at få skabt økonomisk grundlag for køb og drift af det kommende hjemsted. Selskabet havde ikke nogen formue på det tidspunkt, men gennem en indsamling blandt de knap 1100 medlemmer kunne der måske skaffes tilstrækkelig kapital. Med hensyn

Stuebjerggaards indgangsport.

Foto: Chr. Friis

Stuebjerggaard malet af Alfred V. Jensen. Foto: WICTOR

til den fremtidige drift blev der rettet henvendelse til Sognerådet, hvor bestyrelsen opfordrede sognerådet til at overtage forrentningen af gårdens prioriteter (ca. 150.000 kr. red.) og afholde de øvrige ejendomsudgifter.

Indsamlingen gik i gang, og brevene til sognerådet blev afsendt. På Selskabets velbesøgte generalforsamling d. 20. juli 1968 i Godhavns gymnastiksal kunne formanden, førstelærer ved Tisvilde Skole Knud Larsen, sige følgende om Stuebjerggaardindsamlingen: »Bestyrelsen havde fået en direkte opfordring og bemyndigelse til at iværksætte en storstilet indsamling, og et meget stort arbejde var blevet gjort for at fremskaffe tilsagn om de nødvendige midler til købet af Stuebjerggaard. Men: Indsamlingen var blevet en stor skuffelse. Der blev afgivet skriftlige tilsagn om bidrag på ca. 50.000 kr. Gårdens pris var 250.000 kr. Under disse forhold måtte bestyrelsen se den kendsgerning i øjnene, at den forventede store, brede tilslutning havde manglet.«

Stuebjerggaard opgives... og nye planer

Set med eftertidens øjne er det uforståeligt, at Selskabets daværende bestyrelse ikke købte Stuebjerggaard. Selskabet havde nu 50.000 kr. d.v.s. 20% af købssummen og bag sig havde man en meget stor og positiv medlemskare, der uden tvivl ville gå med til en forhøjelse af medlemskontingentet, der vedvarende var bibeholdt på 10 kr. (ti kroner!) pr. medlem. Udover selve gården indgik der i købet tre tdr. jord med en fin placering. Denne jord blev senere udstykket af veksler Lønborg til priser, der ville have indfriet Selskabets gæld ved købet... hvis Selskabet selv havde udstykket jorden.

Men i stedet kastede Vejby-Tibirke Selskabet sig i de følgende år ud i køb af et jordstykke, Vænget, på hjørnet af Tisvilde Bygade og Vejbyvej. Fik derefter arkitekt Max Louw til at komme med vidtløftige planer om et kæmpemæssigt

Vænget... engang ejet af Selskabet.
Foto: Chr. Friis

byggeri som hjemsted for Selskabet, et kulturhus for hele området og meget stor omformning af Tisvilde Mose og området ved Sandflugtsmonumentet... og det endte med, at man måtte skrinlægge planerne.

Fortsat kamp for et hjemsted/museum

Skiftende bestyrelser og formænd i Vejby-Tibirke Selskabet har været placeret i en Sisufosrolle med at få skabt et passende hjemsted for Selskabets aktiviteter..og for sin kunstsamling, bibliotek og øvrige ejendele. Kun én gang lykkedes det, idet man i året 1992 erhvervede den lille, fine ejendom 'Gretely' ved Tibirke Kirke som sit hjemsted. Det var kun en kort befrielse for den hårde kamp omkring et hjemsted, idet Gretely efter et par år blev solgt til Tibirke Menighedsråd. Pengene ved salget kunne komme til at indgå i købet og etableringen af et kunstmuseum i 'Kjædemosehuset' på Haagen-Müllers Vej. En glimrende ide... der heller ikke blev realiseret af flere grunde.

Også i nyere tid har Selskabet arbejdet ihærdigt med at få et hjemsted og udstillingssted, men stadigvæk uden held. Det sidste forsøg på at få etableret et udstillingssted og hjemsted for Selskabet var på Hovedgaden 51 i Tisvildeleje. Opstarten tegnede ellers bedre end nogensinde, idet Gribskov kommune denne gang var meget positiv og købte ejendommen til Vejby-Tibirke Selskabet, der skulle indgå et tæt samarbejde med

Gretely ved Tibirke Kirke - også engang ejet af Selskabet. Foto: Chr. Friis

de lokale kunstnere i kunstnergruppen med navnet 'Hovedgaden 51'. Selskabet havde engageret en ung, talentfuld arkitekt, Claus Pryds, til at tegne det kommende hjemsted + en tilbygning til de kommende udstillinger.

Ansøgningerne til fonde, der havde formålsparagraffer, der matchede vores mål, begyndte nu at blive udformet og afsendt i en stadig strøm. Da det i første omgang ikke gav et positivt resultat, skrev Selskabet kontrakt med et profes-

sionelt fund-raising-firma, der efterfølgende kontaktede adskillige fonde og sendte nye ansøgninger af sted.

Resultatet var ringe, idet kun Tuborgfonden var positiv. Dens bidrag var på 40.000 kr til et lydanlæg, men vores projekt krævede mindst 5 mill. kr., før vi turde kaste Vejby-Tibirke Selskabet ud i en meget usikker fremtid. De årlige driftsomkostninger for et kunstmuseum er så krævende, at Selskabets formue snart ville være spist op, hvis vi selv skulle finansiere køb og drift af huset.

Til sidst måtte Selskabet opgive projektet. Det var med en dårlig samvittighed, at Selskabets formand nu måtte meddele Gribskov kommune, at Selskabet trak sig... og lod kommunen sidde tilbage med huset på Hovedgaden 51.

Men Vejby-Tibirke Selskabet lever fortsat

Som lidt af et paradoks i forhold til de forgæves anstrengelser for at skabe et hjemsted/museum for foreningen, så trives Vejby-Tibirke Selskabet alligevel på bedste vis. I perioden fra 2004 til i dag i 2015 er medlemstallet steget og steget, så antallet nu igen overstiger de 1.000 medlemmer, som Selskabet var oppe på i sin opstart.

Baggrunden for denne store stigning i antallet af medlemmer og opbakning omkring Selskabets aktiviteter skyldes flere forskellige ting:

a. Generel tendens

Interessen for at opnå en større viden om lokal- og kulturhistorien i det område, hvor man har slået sig ned som fastboende eller som sommerhusejer, er vokset mere og mere i en tid, hvor næsten alt bliver centraliseret.

b. Sommerudstillingerne (2005 – 2015)

Selskabet har udvidet sine aktiviteter på mange områder. Udover årbogsudgivelserne har der siden 2004 været afholdt Sommerudstillinger på Tisvilde Skole og senere på Haarlandsgården, hvor der ud over Selskabets egne værker fra kunstsamlingen, også er udstillet kunstværker fra

Gribskov kommunes, Gilleleje Museums, Odsherred Kunstmuseums og Danske Banks samlinger.... Og sidst men ikke mindst kunstværker, som privatpersoner gratis har stillet til rådighed for Selskabet.

Det sidste har betydet, at der har været udstillinger, hvor så gode og kendte kunstnere som William Scharff, Ejler Bille, Egill Jacobsen, Sigurd Svane, Kay Christensen, Augusta Thejl Clemmensen, Hugo Lisberg m.fl. har været rigt repræsenteret på udstillingerne.

Et særligt værdsat kapitel i forbindelse med Sommerudstillingerne har været det fine åbningsarrangement på den smukke gård, Haarlandsgården, hvor op til 400 mennesker mødte op for at være med til at åbne årets udstilling i gårdens parklignende have.

Som åbningstalere sørgede Selskabet for at få gode talere som f.eks. Georg Metz, Adrian Hughes, Adam Grandjean m.fl., der alle formåede at få folk til at lytte intenst.

Efter åbningstalerne var der god jazz-musik ved 'Pastor Porsagers jazz-kapel' mens man nød de gratis drinks. Her kunne alle samtidig få en rigtig god snak med venner og bekendte – mens andre nysgerrigt ilede ind for at se årets udstilling.

c. Medlemsarrangementerne

For at udbrede kendskabet til området, men også for at få et større socialt samspil mellem den stigende medlemsskare blev der efterhånden planlagt et antal medlemsarrangementer (6–7) hvert år. Det

hele blev samlet i en lille, smuk Arrangementsfolder, som Karen Myron Jepsen lay-outede i smukkeste stil. Selskabet oplevede lige fra begyndelsen, at arrangementerne meget hurtigt blev udsolgt. Medlemmerne stod ligefrem og trippede for at tilmelde sig.

Arrangementerne var i begyndelsen meget lokalt placerede med besøg i 'Kjædemosehuset', Vejby Kirke, hos lokale kunstnere m.m., men efterhånden blev de udvidet med besøg fjernere steder som f.eks. Søfartsmuseet i Helsingør, Tegn timers Museum i Dronningmølle, Fredensborg Slots slotshave... Og endda busture til Odsherred Kunstmuseum/ Malergården, Danske Banks Hovedsæde på Holmen i København og Vejle og Horsens Kunstmuseer m.m.

Også et vinterarrangement i Tisvilde Bio blev fra 2013 en del af Selskabets aktiviteter. Det første arrangement med fremvisning på det store biograflærred af et stort antal ældre postkort, som Lise Woller-Nielsen havde stillet til rådighed, blev straks udsolgt. I dette arrangement viste Annie Prudinsky en lang række billeder fra Tisvilde Badehotel ('Balladehotellet'), som hun og hendes mand, Sally Prudinsky, ejede i en periode.

Også næste års arrangement i 2014 skabte fuldt hus (90 deltagere), idet filmatiseringen af Hans Scherfigs roman 'Den forsvundne Fuldmægtig' blev vist. Desuden deltog både scenografen til filmen, Viggo Bentzon, og Hans Scherfigs datter, Christine Scherfig, i arrangementet.

Sommerudstillingen 2012, Ejler Bille på Haarlandsgården

Vejby – Tibirke Selskabets Sommerudstilling 2013

Haarlandsgården
20. – 21. juli og 27. – 28. juli
Alle dage kl. 11 – 17

"Tisvilde og Grønningen – et kalejdoskop"

Årets udstilling omfatter mange af de malere og billedhuggere, der har haft tilknytning til Tisvildeområdet... og desuden været en del af de Tisvildekunstnere, der har præget kunstnersammenslutningen Grønningens udstillinger siden starten i 1915.

Der vil blive udstillet værker af Carl Jensen, Hugo Lisberg, William Scharff, Sigurd og Gerda Svane, Johannes Larsen, Kay Christensen, Lars Åkirke, m.fl.

Udstillingen åbnes lørdag d. 20. juli kl. 11.00 med åbningstale af TV-værten Adrian Hughes ("Kunst-quiz", "Smagsdommerne" m.m.), jazzmusik ved "Pastor Porsagers jazzkapel" ... og drinks i parken.

Pris: Gratis for medlemmer og 30 kr. for ikke medlemmer
Børn under 16 år gratis.

Haarlandsgårdens park ved Ejler Bille-udstillingen 2013. Foto: Chr. Friis

VEJBY-TIBIRKE SELSKABET ARRANGEMENTER 2013

Arrangementsfolderens forside i 2013.

Foto: Chr. Friis

I 2015 var det filminstruktøren, Peter Klitgaard, der viste sine to fine dokumentarfilm 'Det skinbarlige øje' om kunstneren Michael Kvium og 'I Danmark er jeg født' om de danske dialekter. Selvom de begge er blevet vist andre gange i Tisvilde Bio, så var der alligevel et halvt hundrede mennesker, der dukkede op og havde en fin og sjov aften sammen med Peter Klitgaard – der selvfølgelig er medlem af Selskabet.

d. Guidede ture og foredrag

Undertegnede formand for Selskabet, Chr. Friis, har gennem nu 25 år arrangeret guidede ture i Tisvildeleje, Tisvilde, Tibirke Lunde, Tibirke Bakker, Tisvilde Hegn og Sandet, Asserbo. De første 15 år var det udelukkende i eget regi, men siden da er turene blevet en del af de medlemstilbud, som Selskabet kan tilbyde medlemmerne. Det er gratis for medlemmerne at deltage i turene, og utrolig mange af Selskabets nye medlemmer har deltaget, så de kunne lære deres egen at kende. Men også mange ikke-medlemmer har deltaget – og en hel del har fået lyst til at blive medlemmer, når de har opdaget, hvor mange spændende oplevelser, der kan findes i området, når man dykker ned i dens historiske baggrund.

Også som foredragsholder har undertegnede fortalt om Vejby-Tibirkeområdets spændende lokal- og kulturhistorie – især i lokalområdet, men også over det meste af Nordsjælland, adskillige steder i Hovedstadsområdet og Sydsjælland. Foredragene har i særlig grad haft de mange kunstmalere/tegnere, forfattere og andre kunstnere i Tisvildeområdet som hovedindhold. Ledsaget af omfattende power-pointprogrammer omkring kunstnernes huse, værker og af områdets varierede natur.

Guidet tur. Bridgestien i Tibirke Bakker.
Foto: Niels Richter-Friis

e. Selskabets årbøger og hjemmeside

Selskabets absolut største aktiv er og bliver den årbog, der nu er blevet

udsendt igennem – næsten – alle årene. Bag udarbejdelsen af årbogen ligger der virkelig mange timers arbejde, men til gengæld ser det ud til, at den år efter år bliver modtaget med stor interesse og tilfredshed af Selskabets mange medlemmer. Hvis man virkelig vil lære Vejby-Tibirkeområdets lokalhistorie og særpræg at kende, kan man bare læse Selskabets 48 årbøger (incl. Årbog 2016) igennem og bagefter lige studere Flemming Runes digre 2-bindsværk 'Tisvilde Hegn 1 + 2' + korthæftet igennem, så kan man begynde at snakke med om, hvad Tisvilde og Vejby er for noget!

Selskabet har omhyggeligt sørget for, at samtlige bøger – dog ikke den sidst udsendte årbog – alle ligger på Selskabets hjemmeside www.vejby-tibirke-selskabet.dk. Hvis man hellere vil have årbøgerne i hånden, kan man bestille dem målrettet på sit bibliotek. Der er altså ingen undskyldning for ikke at udvide sit lokalkendskab !

f. Selskabets kunstsamling

På samme hjemmeside ligger fotos af de knap 300 kunstværker, som Selskabet ejer. Desværre er de ikke tilgængelige for alle og enhver, men er tværtimod forsvarligt anbragt i et mørkt depot bag flere døre med sikkerhedskoder. Selskabet har vist mange af værkerne på dets sommerudstillinger, flere af dem er placeret på Tisvilde Højskole og et par stykker i Helsinges Sogneløng. Engang imellem låner Selskabet nogle værker ud i forbindelse med andres udstillinger.

Men det er et vedvarende punkt på Selskabets bestyrelsesmøder, hvordan vi kan blive ved med at 'gemme' vores mange kunstværker på et utilgængeligt sted. Ofte er det blevet foreslået, at Selskabet skulle sælge

Viggo Johansen. Tibirke Kirke 1883. Foto: Chr. Friis

en del af sine værker, men da langt de fleste af værkerne er givet som gaver til Selskabet, vil det være moralsk helt forkert at begynde at sælge ud af de gaver, der er skænket til Selskabet.

Selskabets næste 50 år

Som det forhåbentlig er fremgået af ovenstående, er Vejby-Tibirke Selskabet ikke plaget af alderdommens byrder. Selskabet har gennem alle årene haft en ivrig og engageret medlemsskare, der har store forventninger til den siddende bestyrelse om udgivelse af nye, spændende årbøger, gode arrangementer og forskellige andre tiltag, der betyder, at man i endnu højere grad lærer sit område at kende. Alt tyder på, at Vejby-Tibirke Selskabet er en levedygtig forening, der også i de næste 50 år vil bidrage med at fortælle og vise, at Vejby-Tisvildeområdet har helt sin egen særprægede lokal- og kulturhistorie, som vi kan være stolte af.

Ove Kunert og parnasset

Af Karl Erik Frederiksen

Skru lige tiden tilbage. Til tiden omkring 1915, hvor flere studerende fra det kongelige kunstakademi i København begyndte at tage til Tisvilde for at slå følge med eller lade sig inspirere af allerede veletablerede kunstnere, hvoraf et par af dem var deres professorer på akademiet.

Landskabet så helt anderledes ud end i dag.

I lundene i Tisvilde og Tibirke var de kendte kunstnere begyndt at omdanne gamle husmandssteder til atelierer. Her boede de så tæt på Tisvilde Hegn, at de store træer gav skygge – og mørke. Det var i det miljø, at Tisvildes koloni af malere for det meste slog sig ned. Flere af dem kan sættes i bås som modernisterne.

En af de studerende, der af og til tog til Tisvilde, var Ove Kunert. Han kendte området gennem sin storesøster, som allerede boede her på den nordlige side af skoven, men som han senere ikke plejede ret megen omgang med på grund af hendes missionske sværmerier.

På fotos og flere selvportrætter bærer Ove Kunert en jægerhat. Det gælder også på dette selvportræt, som han malede, mens han gik på Kunstakademiet.

Foto: Karl Erik Frederiksen

Ove Kunert 'Snesjap' – Olie på lærred. Foto: Karl Erik Frederiksen

Når han besøgte hende, lod han blikket falde bort fra træernes skygge og ud mod havet. Her ude fra kom lyset over markerne.

Når han gik fra søsteren i lige linje ned mod vandet, kom han til et gammelt hus ved Svanekæret, der dengang var et større mosehul, som via et vandløb havde forbindelse til en mose på Borshøjgårds mark. I dette hus kunne han og hans tilkommende hustru Anna leje sig ind – i begyndelsen kun om sommeren, senere hele året – og Ove Kunert kunne om dagen lade sig undervise af sin professor og gode ven Julius Paulsen, som af og til tog sine studerende med ud i landskabet for at male.

Mens han boede til leje forhandlede han om køb af et faldefærdigt hus, der lå ud til Sankt Helene Vej.

Nu er det, at vi skal se tilbage i tiden igen. Det var før, sommerhusene med al deres krat samt parcelhusene på Skovri-dervænget og Sankt Helene Vej begyndte at skjule landskabet. Fra dette hus, som blev Anna og Ove Kunerts hjem, var der mod nord så megen udsigt og lys, at man kunne fornemme havet i det fjerne.

Mod syd var landskabet også åbent. I den retning var der udsigt over haver og mark til Tisvilde Hegn.

Fra det gamle hus, som Ove og Anna Kunert moderniserede og byggede om i 1918 og 1919, kunne man fra vin-

Der var lys og åbne marker mod nord, hvor Ove og Anna Kunert her er fotograferet i 1926 sammen med svigerinden Deda

Da Ove Kunert forelskede sig i Tisvilde, var landskabet mellem Tisvilde Hegn og Kattegat præget af lys og åbne marker. Det ses tydeligt på dette foto fra 1926

Mod syd havde Ove Kunert udsigt mod Tisvilde Hegn, som anes i baggrunden på dette maleri med udsigten fra hans atelierdør i 1963.

Foto: Karl Erik Frederiksen

duer, og forhave samt glasdøren ind til atelieret følge, hvordan skovens farver ændrede sig med årstidernes skiften. Og om aftenen kunne man nyde stjernernes og månens lys over skoven. På den anden side var lyset fra havet, og inde i atelieret kunne man høre dets brusen. Der er ikke noget at sige til, at Ove Kunert blev lysets maler.

I dag, mens disse linjer skrives ved et langbord placeret på det sted, hvor malerens staffeli stod, kan man stadig høre havets brusen, når det stormer. Men lyset er mod nord forsvundet bag sommerhuskrattet, og mod syd er der nu en serie ældreboliger, som bremser udsynet så massivt, at det giver minder om den udsigt, som berlinerne kunne nyde, mens de stadig havde muren at se ind i. Og naturens naturlige aften- og nattelys er erstattet af et lysbombardement fra en snes blændende udendørslamper, der skal gøre boligerne ældreegnede alle døgnet 24 timer.

I dette hus sad Anna Kunert tilbage nogle år efter mandens død, og samlede nogle af de avisudklip, hun kunne finde om sin mand. Af den scrapbog, som det blev til, fremgår det tydeligt, at Ove Kunert ikke respekterede modernisternes og de abstrakte maleres håndværksmæssige kunnen.

Der var stadig udsigt til skoven frem til 2006, hvor der blev gjort klar til byggeri af nogle seniorboliger på Sankt Helenevej. Skoven ses mellem skurvognen og garagen, der kan anes til højre på fotografiet og maleriet fra 1963.

Foto Karl Erik Frederiksen

Samme motiv og vinkel, som Ove Kunert malede udsigten fra atelierdøren i 1963.

Foto: Karl Erik Frederiksen

Kunerts hus – eller Bjørskovhus som det hed i begyndelsen af 1800-tallet – lå frit i landskabet, da han og Anne flyttede ind. Dette billede af huset med Svanekæret i forgrunden og Tisvilde Hegn i baggrunden malede han i 1925. Foto: Karl Erik Frederiksen

Det fremgår også, at Ove Kunert hurtigt kom i unåde på parnasset – eller i hvert fald blandt datidens kunstkritikere og -skribenter.

Lyset

Kort før Ove Kunert døde 29. juli 1975 lod han sig interviewe af Jane Aamund til Tidens Kvinder. Her fortæller han om sit og konens liv med lyset på denne måde:

»-Alting har sin pris, også friheden.

- Vi betalte med et nøjsomt liv, men tænker jeg tilbage, synes jeg, det har været et dejligt liv.

Det var lyset, der bestemte, hvorledes vore dage skulle forme sig. Var det godt lys, var jeg i skoven allerede ved femtiden om morgenen for at male.

Sådan en tidlig morgen i hegnet, når dugdråberne endnu hænger i nåletræerne, og fuglene begynder at vågne, det er det dejligste, jeg ved.

Jeg maler naturalistisk, for sådan må jeg male, jeg har aldrig haft lyst til at eksperimentere. Jeg kan kun male hvad jeg ser, men det er en trang og et krav for mig, at der skal være lys og luft i mine billeder.

Det er forresten mærkeligt, jeg er blevet lysere med årene.«

Kunst for menigheden

Scrapbogens perler, der fortæller om parnassets syn på naturalisterne, er fra perioden omkring 1937, hvor Ove Kunert pakkede sin bil med i alt 65 malerier, som

De fleste malerier solgte Ove Kunert privat. Hver påske satte han dette skilt ud på vejen og åbnede døren til sit atelier, så folk kunne komme ind og købe eller bestille et maleri.

Foto: Karl Erik Frederiksen

Trægruppe ved Arre Sø, 1918 – Udstillet på Charlottenborg 1919. Foto: Karl Erik Frederiksen

han kørte til Aarhus med og udstillede i Kunstbygningen. Samtlige billeder blev solgt, og det var ganske uhørt.

I tidsskriftet 'Kunst og Komædie' kunne man under overskriften »En Skælm, det er han ikke – !« læse følgende: »En Skælm, det er han ikke. Hvad der hænger paa hans Udstilling i Kunstbygningen... er saamænd hans mennekelige Indhold lagt aabent for Resten af Menigheden i al Skikkelighed.

Og skikkelige Godtfolk, som altid faar deres Kunsttørst rigeligen slukket, naar Maleriet 'ligner' næsten farvefotografisk, de vil sværme om Kunerts billeder som Fluer om et stykke Sukker, selv om de har set 10.000 Billeder af samme Kaliber; – de kan aldrig faa nok.

Saa Kunert vil sikkert kunne glæde sig over det vældige Publikum, der helst undgaar sjælelige Rystelser af nogen Art.

De vil komme for at gasse sig i Fred og Ro paa hans Udstilling, og alligevel vil de kunne føle sig passende moderne, fordi Tingene er frembragt med ret brede Penselstrøg...«

Kritikerne

Ekstra Bladet var også på pletten for at interviewe kunstneren, som solgte så godt. Her bliver han interviewet (formentlig af Chr. Rimestad) på denne måde:

»....*Er det morsomt at udstille?*

– Det er det paa mange Maader. Det er dejligt at komme i Forbindelse med Publikum og faa Lægfolks sunde Bedømmelse af ens Arbejder.

– *Hvorledes skal det forstaas?*

– Jah ... almindelige Mennesker kan tit faa den samme Glæde ved Billedet, som han selv har haft ved Motivet. Og det er vel det, man ønsker.

– *Er det en til Kritikerne?*

– Ikke Spor. Kan man ikke taale at faa sine Billeder kritiseret af Folk, der har Kærlighed til Kunsten, maa man hellere holde op med at male.

– *Har Kritikerne da det?*

– Virkelige Kritikere, ja.

Kunert banker Piben ud og ser endnu engang paa de drivende Skyer.

- Hvem maler bedst?

- Der er De igen. Tjah, det gør vel den, der glæder Folk med sin Kunst...«

Kunstens vildskud

Fra den lokale avis Demokraten møder reporteren 'g-' op for at interviewe. Hans historie får overskriften »Man kan ikke komme bort fra Naturen.« Her kan man blandt andet læse disse afsnit:

»...Jeg har nu i 24 Aar været Charlottenborg-Udstiller, men syntes, det kunde være interessant at se, hvad Aarhus siger til mine Billeder.

- 24 Aar paa Charlottenborg - og saa ung?

- Ja, smiler Kunert, jeg fik mit første billede optaget, da jeg var 19 Aar - det var ogsaa usædvanligt tidligt - De fleste af mine Billeder er hentet i Nordsjælland. Jeg har boet i Tisvilde i en lang Aarrække, og i den Natur kan man altid finde Motiver, dér gror man fast.

- Man kan se, hvad deres Billeder forestiller?

- Ja, jeg mener aldrig, man kan komme bort fra Naturen. De mange nye Retninger har maaske deres Berettigelse, mener jeg, men meget af det er dog Vildskud.

Som sagt: Jeg kommer nu med mine 65 Billeder, den største Privatudstilling, jeg nogensinde har forsøgt mig med - og nu haaber jeg, at Aarhusianerne vil synes om dem...«

Kejserens nye klæder

Fra Aarhus Stiftstidende kommer 'jeanpetit' for at møde kunstneren. Samtalen gengives under overskriften »Surrealismen minder om kejserens nye Klæder!«

Det hedder blandt andet:

»... -Deres nære Tilknytning til Charlottenborg er vel til en vis Grad Udtryk for deres kunstneriske Syn?

Ove Kunert. Horsekær. 1946 - Olie på lærred. Foto: Karl Erik Frederiksen

- Det kan man vel nok sige. Men jeg tilhører paa den anden Side ikke nogen bestemt Lejr. Jeg er Maler. Dermed er alt sagt.

- *De har dog sikkert en Mening om Surrealismen?*

- Den minder mig om Kejserens nye Klæder. Men den faar mig samtidig ogsaa til at tænke på en pudsig Historie.

Da den gamle maler Carl V. Meyer i sin Tid var Tegnælærer paa Københavns tekniske Skole, blev han en Dag spurgt af en rask, ung Mand, hvordan man lettest bliver berømt. Carl V. Meyer svarede: Man skal have Talent. Og saa maa man desuden være meget flittig. Ellers naar man ikke Berømmelsen.

Det vil sige, der er ogsaa en anden Vej at gaa: Man kan lave noget rent ravruskende galt - og saa faa Folk til at tro paa det. Det kan simpelthen give overraskende Resultater!

Den raske, unge Mand valgte den sidste Vej - og han er nu Medlem af Akademiraadet.

- *De gik den anden Vej?*

- Jeg gik i alt fald en anden Vej. Mine Billeder maa fortælle hvilken...«

Kunstindustri

Udstillingen blev anmeldt i flere aviser. I Jyllands Posten var en anmeldelse af signaturen 'bo.' forsynet med overskriften »Malerier, som nogle kan lide dem«. Anmelderen skriver blandt andet:

»...At der findes et Publikum for hans Billeder er sikkert nok, men at han har nyskabte Værdier at byde på er i høj Grad tvivlsomt...

Man kan beundre hans tekniske Kunnen og den udvendige Flothed i Landskaberne - al Respekt for den, der kan sit Fag - men kommer dog ikke uden om, at Kunert har valgt sit Speciale for meget i det enstonigt søde - henrivende Landskaber fra Nordsjælland, yndige kvindelige Modeller, forskønnede Portrætter.

Det er fordømmeligt, naar de unge ultramoderne Malere forvilder sig i Blindgader, men det er i hvert fald Forsøg paa at skabe noget. At efterligne er ikke at skabe. Det bliver blot en Industri for at tilfredsstille Efterspørgslen fra Kundekredsen.«

Idylmotiver

Anmelderen 'R.G.' fra Aarhus Stiftstidende har ogsaa svært ved at se positivt på Ove Kunerts billeder:

».... Hans Natursyn er udpræget lyrisk og søger stadigt Idyl-Motiver, som han gengiver i en kultiveret men traditionel Stil. Koloritten er svag og forsigtig, henimod det udflydende - i det hele er Fasthed ikke blandt hans Egenskaber.

Som helhed virker den store Samling en Smule enstonig, ogsaa fordi Variationen i Motiverne er saa ringe; men enkelte Arbejder er kønne i Opfattelse og Udførelse... Bedst er han, hvor han anslaaer en let Stemning som i Landskabet med de to Malere og i Billedet af den lysklædte Sommerpige i den hvide Havestol; han holder ikke Grænsen klar mellem det stemningsbaarne og det sødladne.«

Sympatisk kunstner

Anmelderen 'M.B.' fra Aarhus Venstreblad adskiller sig fra andre anmeldere ved at beskrive Kunerts naturalisme positivt. Det hedder blandt andet:

»...Kunerts store Skovbillede 'Ved de 6 Veje - Tisvilde Hegn' er et smukt Eksempel paa, hvad han formaar. - Jævnt og redeligt malt, dygtigt og sikkert opfattet med en bunden Varme og Kærlighed til Motivet. Der paa forhaand indtager.

En vis forsigtighed gør sig gældende i hans Kunst.

Han har en forkærlighed for de nedstemte graagrønne Farver - og holder sig mest i et Farveregister, som han føler, at han magter helt. Der kan derved komme noget eenstonigt over hans Billeder. Men F.eks. i de to Figurbilleder, der flankerer Skovbilledet, har han med Held vist et friskere Farvesyn, - og hans Figurbilleder har i det hele en fortrinlig Holdning.

I Billedet af en siddende, læsende Dame i et Sommerlandskab, er der med Dygtighed gjort en Studie i de forskellige Nuancer af grønt, der er blevet til en vellykket Helhed.

Ove Kunert. Å - 1947 - Olie på lærred. Foto: Karl Erik Frederiksen

Kunerts Studier af nogen Model viser ham som en dygtig Tegner med sikker Sans for Figurens Opbygning og Holdning, og blandt hans smaa fine og følte Landskabsstudier er der meget at glæde sig over.

Adgangen til Udstillingen er gratis. Den sympatiske Kunstner burde derfor kunne vente stort Besøg. Hans Kunst staar det danske Sind nært...«

Salgslykken

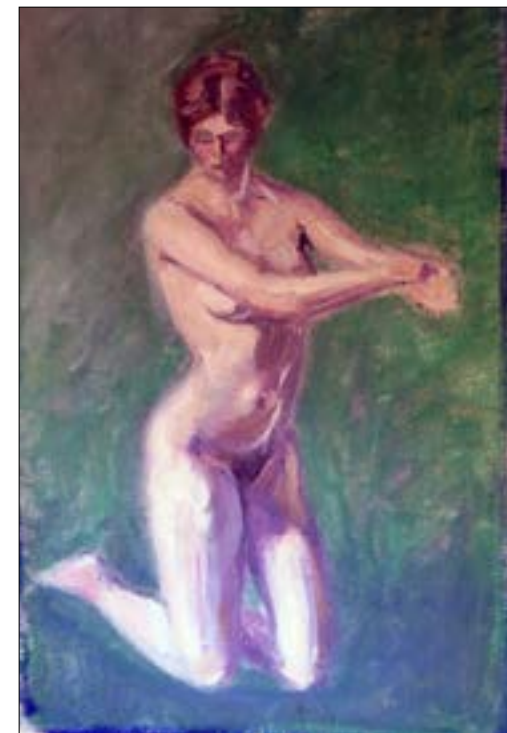
Aarhus Amtstidende kalder ham i overskriften for

»Nordsjællands Maler.« Anmelderen Rof skriver blandt andet:

»...Han har troligt holdt fast ved, hvad han lærte i sin Ungdom og har fortsat med at male løs paa det oprindelige Grundlag, uden at ofre den Udvikling, der er foregået omkring ham, nogen Interesse.

Hans billeder henvender sig da til det store Publikum, der ønsker at se det tilvante. Han maler nydelige Landskaber, der røber en levende og umiddelbar Naturglæde, ganske særligt tiltaler Foraarets og Efteraarets hver paa sin Maade lyse og skære Farver hans maleriske Syn.

Det er ikke saadan at forstaa at han blot gengiver det sete ligeud, nej han »omdigter« Farverne i sit Billede og har bl.a. en karakteristisk Opfattelse af Foraarets allerførste Grønhed. Der igen er sat paa Lærredet paa en Maade, der gerne kaldes 'Manér', for saa vidt den for længst hører med til Konstateringen af, hvad der er en 'Kunert'.

Ove Kunert blev også kendt for sine modelstudier. Her er en af de skitser, han lavede på akademiet.. Foto: Karl Erik Frederiksen

Selv bosat i Nordsjælland, er han specielt blevet Fortolker af denne Gudsbenaaede Landsdels naturlige Ynder, og den, der ønsker Naturfremstilling for Motivets egen Skyld, mere end for Maleriets, vil med megen ret kunne henvende sig til Kunert....

...Ove Kunert kom med Solen, og Salgslykken tilsmilede ham straks. Han har holdt paa en sikker Hest, og selv om han har lagt sig sidst i Fel-tet, er det sandsynligt, at han alligevel tager Teten i Opløbet.«

Lysets spil

To år efter Ove Kunerts rejse til Aarhus rapporterer Berlingske Tidende fra Charlottenborg, hvor Kunert udstillede uden om censuren på forårs-udstillingerne fra han var 19 til han døde. Kun i 1944 og 1946 var han ikke med på udstillingen.

Berlingskes kritiker synes ikke der er noget galt i, at beskueren kan genkende motivet:

»Paa Charlottetborg Efteraarsudstilling fejrer Maleren Ove Kunert i Aar sit 25 Aars Udstillingsjubilæum ved en stor Ophængning af Landskabsbilleder. Det er Skoven, Maleren og Jægeren Ove Kunert har forelsket sig i.

De nye Arbejder viser Kunstneren som en fin iagttagelse af Lysets Spil mellem Bøg og Naaletæer, de giver os hele Skovens romantiske, tyste Stemning, som vi kender den en tidlig Efteraarsmorgen, naar Duggen endnu ligger over Græsset, og den »flyvende Sommer« lægger sig over Ansigtet...«

I en anden avis (navn og udgivelsesdato kendes ikke) rapporterer signa-turen 'th.' om en udstilling i et af de københavnske gallerier:

»Hos Ramme-Larsson i Klosterstrædet har Ove Kunert en Udstilling af sine Malerier.

Kunert er Tibirke-Maler, selv om ogsaa Motiver fra Ledreborg og andre Egne har sneget sig ind paa hans Udstilling, og i sin Malemaade staar han Mesteren fra Tibirke, Julius Paulsen, nær. Der er det samme letdisede Slør, som vi kender fra Julius Paulsens Kunst, over Kunerts fine

Udsigt fra markerne mellem Salathjørnet og Kongehøjen i Vejby, 1933. I baggrunden anes alléen på Askemosevej. Foto: Karl Erik Frederiksen

Stemningsbilleder fra Hegnet eller Bakkerne deroppe, selv om Afstanden mellem Mesteren og Eleven naturligvis ikke lader sig benægte.

Men Kunert har sine egne Motiver, ser baade Detailler og Farver i Naturen, som Julius Paulsen aldrig ville se, og der er i mange af Billederne som »Slange-Alléen fra Ledreborg« eller »Vinter, Degnemosen, Tibirke« Tegn paa, at han nok helt og holdent skal blive sig selv...«

Populariteten

En formentlig nordsjællandsk avis (navn ukendt) skriver om Kunert i august (nøjagtig dato ukendt) i krigsåret 1944 i anledning af, at det er første gang, at han ikke lader sig repræsentere på Charlottenborg. Artiklen har overskriften Tisvildes Maler, og det fremgår tydeligt, at Kunert har haft for travlt med at efterkomme kundernes ønsker, til at han kan nå at lave noget færdigt til Charlottenborg.

Fra artiklen citeres:

»...FOR første Gang i 25 Aar kommer Charlottenborg-Udstillingen til at undvære Ove Kunerts populære Tisvildemalerier.

Vi møder Kunstneren i Hegnet, han – som sædvanlig er ved at for-evige – og han fortæller, at han denne Sommer har haft Bestillinger paa Tisvildebilleder som aldrig før, og at han i snart et Aar ikke har haft Ro til at male til en Udstilling.

Det er Gæsterne, der vil have en Erindring med hjem om Ferien, Hegnet ved Solopgang, og naar de sidste Aftenstraaler falder gennem Løvet. Udsigten mod Skovbrynet, naar Tordenskyerne trækker sammen i Horisonten, og naar den første hvide Sne falder paa de vintersorte Marker.

»Og det er altsammen store Lærreder,« fortæller Ove Kunert, der var den allerførste af hele Kunstnerkolonien, der flyttede op i Lejet paa Vej til Tibirkelunde.

»Til de moderne Lejligheder med store Vinduer kræves store Billeder over de lave Møbler. Og ydermere ser det ud til at være blevet moderne, at et Personale f. Eks. giver Chefen et Maleri til Jubilæum og runde Fødselsdage. Jeg har da i hvert Fald haft flere af den Slags Bestillinger.«

»Kan De stadig faa Lærreder og Farver?«

»Ikke stadig, men jeg har. Alle fornuftige Malere satte straks ved Krigens Begyndelse, belært af Erfaringerne fra forrige Krig, alt, hvad de ejede i Lærred og Farver. Det er for os mere værd end Pengene. For det er jo hele vor Levevej.«

»Og Udstilling?«

»Maaske til Foraaret, men ogsaa kun maaske. For første gang i femogtyve Aar naar jeg vist ikke at faa noget færdigt.«

De abstrakte

Alle der har mødt Ove Kunert beskriver ham som en glad og smilende mand. Selv de børn, som Ove Kunert afslørede under æbleskud i sin have, husker ham som en gemytlig og hjertelig mand. At der bag den smilende facade var noget, der plagede ham, er tydeligt i et interview, som blev bragt i Frederiksborg Amts Avis 10.maj 1963 i anledning af hans 70 års fødselsdag.

Interviewet har overskriften »Tisvilde er nu ikke hvad det har været...«

Lad nogle citater fra dette interview afslutte denne artikel om lysets og de almindelige menneskers maler:

»Samtidig med, at Kunert fylder 70 aar, har han i aar jubilæum som Charlottenborg-udstillen. Han har været med paa Charlottenborg i 50 aar, men han lægger ikke skjul paa, at han ikke er tilfreds med udviklingen:

– Jeg synes, Charlottenborg er blevet rædsom daarlig efterhaanden, og jeg udstiller kun det ene billede, jeg kan møde med uden censur.

Efterhaanden er der kun én retning, den abstrakte, der faar plads paa Charlottenborg, og sandheden er nok, at de gamle udstillere helst skulle smides ud.

For mig at se er 95 procent af den abstrakte kunst fup. Charlottenborg har leflet for meget for de unge, eksperimenterende malere, og nu har det helt taget magten fra udstillingen. Mange malerier er efter min opfattelse ikke bedre end Trommesals-billederne, en slags pop-indslag indenfor malerkunsten.

Jeg savner det gamle Charlottenborg med de gode gamle malere...«

Hvis man vil studere Ove Kunerts billeder kan et besøg på Trongården være en god idé. Her kan man på gangene se over 30 billeder, som Ove Kunert har malet med motiver fra blandt andet Nordsjælland, Norge og Mallorca. Billederne er udlånt til Gribskov Kommune af Anna og Ove Kunerts arvinger.

Fakta

Ove Kunert f. 11. maj 1893 i København, død 29. juli 1975. Optaget på Det Kongelige Danske Kunstakademi okt. 1911, afgang april 1918. Gift med Anna f. Larsen 7. december 1918. Begyndte at komme i Tisvilde næsten samtidig med optagelsen på akademiet, lejede senere værelse i ejendom tæt på Svanekæret i Tisvilde. Her boede han og Anna permanent, da de i 1918 begyndte at renovere et nærliggende hus, som blev deres hjem, og hvor forfatteren til disse linjer i dag bor.

Staffeli og staffagemodel

Om maleren Alfred V. Jensen

Af Hans Cornelius

Jeg har nok været i 4-5 års alderen, da mit tidligste møde med billedkunst og med en udøvende kunstner fandt sted. Det foregik ikke langt fra mit barndomshjem, som var ved Hulvejen i Tisvildeleje, og mødet fandt sted ved vestgavlen af Badehotellet. Her i enden af den pompøse bygning med den enestående udsigt over Lejet, Hegnet og Kattégat havde maleren Arthur Nielsen i en årrække frem til sin død i 1946 sin beskedne sommerbolig. Jeg husker ham som en rar og meget venlig mand, der malede et havmotiv på en flad sten til mig; desværre er den forsvundet i løbet af årenes flytninger. I et andet erindringsbillede står jeg og betragter ham ved staffeliet med pensler og palet.

Malere med staffeli var karakteristisk for Tisvilde-egnen. Når man færdedes i Bakkerne eller Lundene, i Hegnet eller ved stranden, kunne man støde på folk, hvis cykel var udstyret med malergrej og det sammenfoldede staffeli bundet fast på cykelstangen. Eller man kunne møde en udøvende kunstner, der havde fundet et udsøgt motiv, og som allerede var i gang med at sætte farver på det opstillede lærred. Det kunne være en af dem, vi kendte gennem mange års udfoldelse – en Kaj Walther eller en Ove Kunert.

Alfred V. Jensen – en ydmyg kongelig kunstner

Til den sidste kategori hørte den kunstner, som skal omtales i det følgende: Alfred V. Jensen (1891 – 1981).

Han og hans hustru boede i en lang årrække hver sommer på Solvangsvej i Tisvildeleje. Skønt han var meget vidtspændende i sine moti-

Alfred V. Jensen. Christian 10.s Ridt over den gamle Grænse ved Taps ind i Sønderjylland den 10. juli 1920. 1920-23. Sønderborg Slot

ver, fra landskaber til portrætter og dertil meget produktiv, figurerer han ikke i kunsthistoriske fremstillinger. I Kunstindeks Danmark nævnes han kun med navn og årstal, og Elisabeth Fabritius berører ham kun perifert i 'Malerne på Tisvilde-egnen siden Guldalderen' (2006); hun nævner blot, at han er kendt for det nationalhistoriske værk: 'Kong Christian den Tiendes Ridt over den gamle Grænse ved Genforeningen d. 10. juli 1920', som hænger på Sønderborg Slot.

I grunden stemmer det ganske godt overens med hans personlige væsen: han var et meget beskedent menneske. En undtagelse gjorde han dog: I anledning af sin 60 årsdag i 1951 lod Alfred V. Jensen en publikation trykke, som han udsendte som en 'Hilsen til de mange Kunstvenner, både de der har erhvervet mine arbejder, og de som med Interesse har fulgt mit Arbejde gennem Aarene'. Bogen, der kan betragtes som en slags status over hans hidtidige kunstneriske virke, blev trykt i 600 nummererede eksemplarer og kom ikke i boghandlen. Jeg har arvet mit eksemplar fra mine forældre.

Hovedvægten i udvalget af arbejder ligger på portrætter, som for de flestes vedkommende var bestillingsarbejder, spændende fra 'Den gamle gartner fra Skovshoved' til flere rytterbilleder af Kong Christian X. Mellem sriben af portrætter har han valgt at præsentere et landskabsbillede fra Skotland, en skitse fra en kirke i Rom, et interiør fra Holmegaards Glasværk, Skovshoved gamle smedje og et parti fra stranden ved Tisvildeleje. Alle sammen motiver, som repræsenterer milepæle i hans liv som kunstner.

»Mit Liv har været noget af et Eventyr«, fortæller Alfred V. Jensen i den korte introduktion til den lille kunstbog. Han blev født i 1891 i Næstved, hvor hans far var ansat ved Papirmøllen; da han var 6 år gammel, blev faderen forflyttet til De Drewsenske Papirfabrikker ved Strandmøllen. Senere kom han til Roskilde, hvor han modtog sin første maleundervisning af en privatlærer, Frits F. Sørensen, som han 'mindes med Glæde for den første Indvielse i Kunstens Verden.' I Roskilde foregik samtidig den faglige og tekniske uddannelse inden for malerfaget. Det førte til, at han som syttenårig blev ansat hos malermester Laurits Rasmussen i København. Ret snart ernærede han sig som selvstændig

Alfred V. Jensen maler de sidste strøg på et velkendt motiv: Christian X vender tilbage til Amalienborg efter sit daglige morgenridt under besættelsen. Han har stået ved skilderhuset hver morgen gennem en uges tid og taget skitser af kongens hjemkomst.

Foto: Dagens Nyheder 22.06.1941. Det Kongelige Bibliotek.

Sankt Hans Aften set fra Helene Kilde mod Tisvildeleje. I privateje.

og fik lejlighed til at udføre kunstnerisk betonedede restaureringsopgaver, f. eks. 'Det Pompejanske værelse' i Sølyst, og i en anden genre: dekorationer til karnevaler i Odd Fellow Palæet.

Den første maleriudstilling afholdt han på Fredensborg Jernbanehotel (sammen med malervennen Harald Pryn), og det var allerede her, at portrætter og landskabsbilleder markerede hans kunstneriske hovedområder.

Alfred V. Jensen foretog inspirerende studierejser til England, Frankrig, Italien, Schweiz, Holland og Tyskland. Han fortalte mig med stolthed, at han to gange i 1930'erne udstillede i Paris (Societe des Artistes Francais). At hans værker er blevet værdsat i udlandet, kan f.eks. ses af, at hans værker figurerer i internationale auktionskataloger.

Imidlertid ligger hovedvægten i hans produktion på danske motiver, og særlig Sønderjylland og Nordsjælland har en stor plads i hans hjerte.

Sønderjylland

»...den landsdel, jeg holder så meget af, og hvor jeg gennem 25 år har haft mange lykkelige oplevelser...« skriver Alfred V. Jensen i et brev i 1976.

Det kendteste værk fra den sønderjyske landsdel er utvivlsomt genforeningsbilledet eller 'Christian 10.s Ridt over den gamle Grænse ved Taps ind i Sønderjylland den 10. juli 1920'. Det er udført i årene 1920-23 og er ophængt på Sønderborg Slot, som i øvrigt rummer en halv snes værker af Alfred V. Jensen. Ligeledes kan man finde malerier af ham på Sønderborg Rådhus og i privat eje.

I min families gemmer fandt jeg et gulnet postkort udsendt af Skandinavisk Kunstforlag – tydeligvis en gengivelse af et maleri, men uden farver og uden signatur. Grunden til at postkortet er i familiens besiddelse skulle – siger overleveringen – være, at en af mine afdøde farbrødre har stået model til en af figurene på billedet. Under udarbejdelsen af denne artikel har jeg haft held til at opspore originalen, som viser sig at pryde endevæggen i Odd Fellow Logens festsal i Sønderborg. Logens navn er HERTHA.

Alfred V. Jensen. HERTHA. (2,3 x 1,3m). Odd Fellow Logens festsal i Sønderborg

Under billedet på mit postkort står følgende tekst:

Når Hertha Fredens og Frugtbarhedens Gudinde er på Togt, skal al Strid hvile, alle Vaaben være bortgemte, og kun Fred og Glæde herske alle Vegne.

Stormesteren for logen, Ebbe Frederiksen, har været behjælpelig med at affotografere det monumentale billede, som måler 2,30 x 1,30 meter. Maleriet forestiller en kvinde, Gudinden Hertha, stående på en okse-trukket processionsvogn, som stiger op af en sø.

Hun hyldes af menneskemængden, men vender kort tid efter tilbage til den hellige sø. To slaver rensner vognen, som er af det pureste guld, og sænkes sammen med vognen i søens dyb, for ingen må røbe, hvor vognen er. Næste forår gentager ceremonien sig.

Sagnet om Hertha (også kaldet Nerthus) har maleren hentet hos den romerske historieskriver Publius Cornelius Tacitus i hans værk 'Germania' (kapitel 40). Når skildringen af Hertha-sagnet er placeret i Sønderborg, skyldes det, at man ud fra Tacitus's fremstilling mener, at forårs-processionen må finde sted på Als. Et fredens tegn.

Billedet blev afsløret i 1931 med bl.a. disse ord: »Fred står som grundlaget for al lykke på vor jord, thi fremskridt for al kultur og fred hænger sammen«. Utvivlsomt også i fuld overensstemmelse med Alfred V. Jensens egen holdning.

I kongens klæder

Tilbage til Tisvildeleje og kunstnerens atelier, hvor jeg personligt havde den glæde at sidde staffagemodel for ham i sommeren 1953. Da han spurgte mig, vidste jeg knap nok, hvad det indebar. Maleren havde fået i opdrag at portrættere Kong Frederik IX!

Processen var i korte træk som følger: Alfred V. Jensen havde anmodet om tilladelse til at portrættere kongen og havde derpå haft et par korte møder med majestæten for at aftale siddestilling og påklædning. Umiddelbart efter nedfældede maleren nogle hurtige skitser. Til hjælp for den videre udførelse af portrættet anvendte han fotografier af hoffotografen. Endelig blev jeg så stand-in for kongen.

Jeg blev iført admiralsuniform og blev instrueret i at indtage den samme stilling, som kongen havde på fotografiet og skitserne. Jeg tror det var min højde, som var medvirkende til, at han udså mig til jobbet; uniformen skulle jo passe til modellen. Jeg husker, at maleren særlig interesserede sig for min venstre hånd.

Derimod duede mine ansigtstræk ikke – nej, der kom min far bogstavelig talt ind i billedet ! Hans profil havde mange lighedstræk med Frederik IX's.

At sidde model er altid et tålmodighedsarbejde (det var nok derfor, at kongen kun kunne afse så lidt tid til skitsetagningen). Men Alfred V. var nem og hyggelig at sidde model for, han fandt tid til pauser, snak og tedrikning.

Jeg mener, jeg fik håndører for min medvirken. Men nok så betydningsfuld er den gave, Alfred V. Jensen gav mig: et lille guldindrammet maleri af solnedgangen set fra bølgebryderen i Tisvildeleje, som viser hans ganske særlige evne for at male hav og himmel; og bagpå er der en personlig dedikation.

Så vidt jeg erindrer, var admiralsportrættet af Frederik IX et bestillingsarbejde, dels til Den Danske Klub i London, dels til Sønderborg Slot. Og så mange år efter kunne jeg godt tænke mig at se resultatet af vores fælles bestræbelser – eller i det mindste en fotografisk gengivelse. Imidlertid har henvendelsen til de to institutioner tillige med en halv dags gennemgang af kongebilleder på Det Kongelige Bibliotek samt diverse kontakter til relevante fotoarkiver hidtil været resultatløse. Læserne må tro mig og min beretning på mit ord !

Få år efter modelsidningen kom jeg igen i kongens klæder. Men denne gang var min status faldet betydeligt: jeg blev rekrut som orlogsgast i den for længst nedlagte Arresødallejr.

Et af Alfred V. Jensens yndlingsmotiver: Solnedgangen malet bag bølgebryderen i Tisvildeleje. Ombord på båden er min far og hans makker, Erik Cornelius Pedersen og Erhard Henriksen, som netop har været ude og sætte garn. I privat eje.

Kilder

Maleren Alfred V. Jensen. Et uddrag af Portrætter og andre Arbejder

København 1951. 600 nummererede ekspl. Ikke i handelen, men kan erhverves antikvarisk.

Elisabeth Fabritius: *Malerne på Tisvilde-egnen siden Guldalderen. Marie og Victor Haagen-Müllers Fond, 2006. Side 114.*

Publius Cornelius Tacitus: *Germania. Kapitel 40*

Tak til

Det Kongelige Bibliotek.
Sønderborg Slot, ved Arne Reggelsen.
Odd Fellow Logen, Sønderborg, ved Ebbe Frederiksen.

Johannes V. Jensen og Tisvilde

Af Aage Jørgensen

I 1913 lod forfatteren Johannes V. Jensen opføre et sommerhus i Tibirke Bakker.¹ Han var ikke ubekendt med området, havde besøgt det til fods i studietiden, og ved et par lejligheder havde familien lejet sig ind hos andre, således hos lægen Johannes Helweg i 1909.

Huset er tegnet af arkitekten Iver Bentsen, som et par år senere tilføjede en smedie bagest på grunden. Denne bygning blev siden omskabt til atelier med ovenlysvindue. Her kreerede Jensen buster bl.a. af familiemedlemmer og nære venner. I 1930'erne fik hovedhuset en selvgjort tilbygning, et »kunstskur«, hvis ene ende, da behov opstod, blev forvandlet til garage.

Miljøet

På denne vis kom Johannes V. Jensen i berøring med et miljø bl.a. omfattende en række kunstnere, først og fremmest arkitekter og malere. De førstnævnte, folk som Iver Bentsen, Ejnar Dyggve og Mogens Clemmensen, satte nogle standarder for bebyggelsen i områ-

Udsnit af Generalstabens målebordsblad 1897. Revideret 1915. Gengivet efter *Tisvilde Hegn*, bind 2, 2014, s. 260f.

Arkitekten Ivar Bentsens tegninger af huset i Tisvilde.

Johannes V. Jensens hus i Tibirke Bakker, 1918. I forgrunden, dvs. i mosen, sønnerne Jens og Vilhelm. – Aage Marcus skriver i sine erindringer: »Nedenfor det store skønne bakkedrag strakte mosen sig med sit sorte vandspejl, og fra de høje steder var der en milevid udsigt både over Arresøens opalfarvede flade og mod øst over det frodige agerland og nordvestpå over Tisvilde Hegn. Bakkerne var næsten helt nøgne dengang med lyng og en enkelt lille gyvel eller enebærbusk som eneste bevoksning. Nu er mosen for længst blevet til et stort krat, og bakkernes dejlige linier er skjult af høje ener og andre nåletræer.« (*Den lange vej*, 1969, s. 110.)

Johannes V. Jensen foran sin smedje i Tibirke, 1919. Smedjen blev opført 1918 af Ivar Bentsen, som Aage Marcus siger: »i stil med de gamle landsbysmedjer«. Og videre: »Her forfærdigede han mange ting, ikke blot ved at smede, men også fine træarbejder og indlod sig endda på noget så vanskeligt som at bygge et par violiner. De blev meget smukke, og på den ene var hovedet formet som en lille dansende elefant og på den anden som en vinbjergsneegl.« Essen blev senere fjernet og bygningen omdannet til atelier med stort vindue i taget. Det var her, Johannes V. Jensen udførte sine fine portrætbuster af f.eks. fynbomalerne, Thøger Larsen og Niels Bohr. (*Den lange vej*, 1969, s. 112.)

Cæsar Kunwald. Portræt af Johannes V. Jensen. (Ukendt årstal.)

Den ungarsk-fødte maler Cæsar Kunwald (1870-1946) besøgte flere gange før Første Verdenskrig den kunstglade apoteker Otto Benzon og hustruen Ellen. Forbindelsen blev genoptaget i 1920, hvor Kunwald som gæst i ægteparrets sommerhus i Ramløse Sand malede tre billeder af Johannes V. Jensen, bl.a. dette, som i 2014 tilgik museet i Farsø. Otto Benzon døde i 1927, Kunwalds hustru Hedvig i 1928, hvorefter Kunwald dannede par med Ellen Benzon (gift 1934).

Johannes V. Jensen i Tibirke. Foto, 1915.

det, en »lokalplan«, der sikrede naturen mod den ødelæggelse, som københavnerne voldsomme trang til nord-sjællandsk frirum forårsagede andesteds, bl.a. ved Tisvildeleje, hvilket blev Johannes V. Jensen en torn i øjet og et afsæt for tanker om en byggeristyring på landsplan. De sidstnævnte, folk som Kristian Møhl, Herman Vedel og Cæsar Kunwald, skærpede hans blik for landskabet og udgjorde et »lokalt supplement« til hans nære venskab med fynbomalerne.

Hertil kommer videnskabsmændene, folk som fysikeren Niels Bohr, insektforskeren Erik Tetens Nielsen og zoologen Ulrik Møhl. Om sidstnævnte, en af Jensen-sønnernes legekammerater, oplyser *Dansk Biografisk Leksikon*, at »hans interesse for nutidens og fortidens dyreliv udvikledes på barndommens ture, alene eller sammen med faderen og dennes ven, Johannes V. Jensen.«² Tetens Nielsen havde et »laboratorium« i området og gjorde gravehvepsene i Tisvilde Hegn internationalt kendte gennem en lærd afhandling på fransk, som Jensen frygtløst kommenterede i en avis-kronik. Niels Bohr indgik i »bridgeslænget« og i den snævre kreds, hvis portrætbuster Jensen modellerede.³

Selvom stemningen og stilheden (krydret med naturens lyde, f.eks. fuglesangen) var Bakkernes hovedat-

Else Jensen i samtale med professor Niels Bohr (1885-1962) foran sommerhuset i Tibirke Bakker. Foto fra o. 1938.

Else og Johannes V. Jensen sammen med præparator Ulrik Møhl på Zoologisk Museum, 1949.

Else og Johannes V. Jensen på motorcykel i Tibirke Bakker. Det var Aage Marcus, der i foråret 1916 lærte Jensen at køre på motorcykel. Hans første maskine var en lille Invicta, som senere blev skiftet ud med en Nimbus. Fra Jensen på Invicta'en kan man trække en linje til f.eks. Klaus Rifbjerg, der i digtet »Motor« antræffes på Harley Davidson på Peter Bangsvej, stimuleret af den flirt med lårene, bagsædepigen leverer: »Johannes V. Jensen kunne ikke ræbe / eller raabe højere end jeg / naar motorcyklens udblæsning / kastes som antediluvianske mammutfjerter / mellem husmurene.« (*Under vejrs med mig selv*, 1956.) Det fremmede ord betyder »for Syndfloden«, hvilket i Jensens Bibel vil sige den oversvømmelse, der fulgte på Istiden – da mammutten måske endnu tussede rundt på tundraen og krydrede den kolige luft med sine vinde.

Fritz Syberg, Huset i Tibirke, 1929. Maleriet har tilhørt Johannes V. Jensen og er fortsat i familiens eje. På stenen ved indgangsdøren er forfatterens bomærke, triskelen, indhugget. Jensens venskab med de fynske malere blev indledt i forbindelse med den såkaldte Bondemalerstrid i 1907. Digtet »Ved Frokosten« inspirerede Syberg til et kendt maleri. De to familier havde et intenst samvær på Fynshoved i sommeren 1910. Syberg malede portrætter af Jensen i 1932 og 1936.

Tegneren Hans Bendix, som havde ledsaget Johannes V. Jensen og hustruen Else på Amerika-turnéen i 1939, aflagde ham flere besøg i de seneste år, også i sommerhuset. Denne udaterede tegning fremkom i mindeartiklen »Bag brilleglas-set« (*Politiken* 18.1.1952), med følgende undertekst: »Johannes V. Jensen forklarer Københavneren om Poesien i en Fandens Mælkebøtte.«

der ofte portrætterede Jensen;⁷ Elses søster Thyra (»Tytte«) og hendes mand, digteren Ludvig Holstein, der også havde sommerhus i Bakkerne;⁸ endvidere en række nabofamilier (Gerda og Kristian Möhl, Karen og Herman Vedel, Esther og Ejvind Møller, højesteretssagfører, og Erna og Roger Nielsen, redaktør); til de nære venner tør man også regne Åse

traktion, udfoldede der sig også megen selskabelighed i sommerhuset. Sønnen Villum Jensen opregner en del, der lejlighedsvis »kom forbi«, foruden de faste og sikre gæster – samt naturligvis de naboer, som familien havde omgang med: Aage Marcus, der holdt styr på produktionen, hjalp til med korrektureringen og redigerede udgaver og udvalg – og lærte digteren at køre på motorcykel; Ditleff von Zeppelin og Otto Gelsted, klassekammerater fra det katolske gymnasium i Ordrup, hvis fascination af det tidlige forfatterskab bragte dem i frugtbar kontakt med idolet;⁴ Knud Rasmussen, polarforskeren, som Jensen blev ven med o. 1900, og som han frarådede at gå forfattervejen, men hvis bøger han trofast læste;⁵ Steen Drewsen, journalisten, der havde taget tråden op efter Jensen og oversat Frank Norris' *The Pit*, andet bind af den californiske hvedesaga; Juliane og Valdemar Andersen, tegneren, hvis kendte portræt fra 1906 måske har indvirket på den almindelige opfattelse af digteren som brysk og utilnærmelig; Kai Nielsen, billedhuggeren og sportsmanden, der var associeret med de fynske malere,⁶ og Albert Naur, maleren og motorcyklisten,

og Knudåge Riisager, som i 1938 købte hus i Tibirke Lunde, samt Oluf Friis, litteraturhistorikeren, der sent i livet udgav et tobindsværk om den unge Johannes V. Jensen.

Endelig tilbragte Fritz Syberg et par somre i Bakkerne, og Thøger Larsen ligeså. Karen Blixen aflagde i hvert fald ét besøg. Efter krigen gæstede tegneren Hans Bendix, der havde ledsaget ægtefællerne Jensen på den store USA-rundtur i 1939, ofte huset.⁹

Paa Bakken

Som Johannes V. Jensens vægtigste bidrag til Tisvilde-litteraturen tør man opfatte kapitlet »Paa Bakken« i *Dyrenes Forvandling* (1927),¹⁰ der skildrer, hvordan man hér kan tilegne sig naturen i ferieperioden, ikke en bestemt, men »Sommer efter Sommer«, om man giver sig tid og åbner sig for den, på baggrund af iagttagelse og viden, også f.eks. om geologiske og evolutionære perspektiver; »saa opruller sig uden Tvang et Helhedsbillede af Naturens Sammenhæng«, nemlig den, som bogen vil skitsere.

Landskabshistorien forsøges gjort nærværende. Fra bakken ser man ud over mosen, der før landhævningen i stenalderen var en bifjord til den bugt, som ved afsnøring blev til Arresø. Selve bakken er jo »en Moræne med Flyvesandsmiler over«. Sandet bag Bakkerne holdes som bekendt i ro af den plantage, der hedder Tisvilde Hegn. Herefter befolkes landskabet; kæmpehøjene sydøst for mosen vidner om stenalderbebyggelse, og ved Bækkebro har der vel været en landsby i bronzealderen. Stedets oprindelige helligdom, for solguden Tir, placeres hvor Tibirke kirke nu ligger, og tæt på findes Toftegårdskilden, af Jensen identificeret (hér *en passant*) som Helene Kilde, før præsteskrabet fik den »flyttet« ud til havet.

Hvad der især fascinerer naturbetragteren Jensen er det dyreliv, som er specielt for området. Firbenene, små drager, som sender tanken på rutschetur tilbage i jordhistorien, og hvepsere med papirtynde flager og bladskærerbiens hule indrettet med lutter rosenblade. Bakkerne er »et celebret Sted« for myreløven og gravehvepsen, som trives med det løse sand og de høje temperaturer på sydvendte, næsten nøgne flader. Heg-

Johannes V. Jensen og sønnen Emmerik (f. 1922) i Ellemosen, på broen over Ramløse Å.

net med sine nåletræer og birke minder landskabeligt mere om f.eks. Jylland end om øerne i øvrigt. I det hele taget: »Siddet man i Solskinnet paa Bakken udenfor sit Hus kommer Verden paa Besøg af sig selv. [...] Umiddelbart foran Muren, hvor Solen staar paa og Heden maaske gaar op imod de halvthundrede Grader, surrer Fluerne, de bliver saa hidsige og stærke i Solbranden og flyver i voldsomme Hvirvler, slaar Hjul om hinanden som smaa løbske Motorer, man ser ligesom Gnister og Udladninger af en Ild hvor de huserer foran den blændende Mur, som Lys og Luft bølger op ad, Solilden føder,

vips, der sidder en Flue! Hede Aldre gaar igen her!«

Teksten panorerer som antydte hen over ferieperioden, fra forsommerankomsten til sensommerhjemrejsen, på et paradisisk sted uden regn og rusk, fordi fokus er på, hvordan nuet spejler den udvikling, som hører varmere perioder til. Dette er ikke den svale danske skov, men en egen vegetation på den magre jord. Dyrene hér udgør »en Restfauna«, dog »et Led i Verdensfaunaen, og der lader sig slutte fra den til Kæden«. Hvad man ser, »sætter Tanken i Bevægelse hele Naturhistorien rundt« – fra ålen i tørvegravene til dens »vandring«, og videre til, »hvordan det begyndte, da Skabningen gik fra Vandet op paa det Tørre«, fra føllets kropsbygning til okapien, girafslægtningen, der fjæler sig dybt inde i den congolesiske regnskov,¹¹ og så fremdeles.

Jensen er imidlertid ikke alene på bakken. Han har allieret sig med sin fireårige søn, Emmerik. Ærindet er hér at blotlægge behovet for en dobbeltbetragtning, den voksent-vidende og den barnligt-umiddelbare.

Paa Bakken, altid i Nærheden, færdes en lille fireaars Dreng – Tilværelsen forfra, i Lyset af hans gryende Indbildningskraft bliver Alting Begyndelse igen, i Knop og vidunderligt. Sammen studerer vi Larven, som ivrigt bølgede forfølger

sit Straa, han henrykt og jeg med min Viden, han en lille Storm af Lykke over det ringe Dyr, jeg meget tænkende; hvad vi saa forstaar ved Larven kan gaa lige op, vi har Ret begge to; paaskønnet bliver Larven.

Rugmarken, der først på sommeren stod søgrøn, »som lige afskaaret Glas i Bruddet«, gulner og bølger i vinden og fremkalder »en ældgamme, arvet Erindring« om »de vilde Græsmarker i Tidernes Morgen da Mennesket begyndte at blive Menneske«. Men samtidig sløves man jo, udvikles, forvandles, ældes. Så er det godt, at augustkøligheden indfinder sig og får kræfterne til at vende tilbage, og skubber én tilbage til arbejdet, modstanden, der skal overvindes.

Emmerik dukker atter op i kapitlet om regnormen til fiskekrogen. De fisker, og vandspejlet fortryller, »som om en dobbelt Tilværelse skjuler sig deri«; og – »det gør der; som endnu et Spejl i Spejlet svæver Mindet om et andet Vand, en Dam jeg har kendt som Dreng i en svunden, svunden Tid«. Nu blændes der over til denne »Sig«, en i fugtige tider vandfyldt lavning, i barndommens Farsø. Og hér må Jensen medgive, at den repræsenterer »en tabt Verden«. Med et bemærkelsesværdigt billede: »Man er bleven en Tørv, har faaet Fossiler i Sjælen.« Evnen til at opfatte med barnlig friskhed er forduftet, faderen må nøjes med den afblegede erindring, hvor sønnen helt ureflekteret begejstres for sin dags oplevelser:

En gennemtrængende Glæde er det da at have et ungt Væsen med, saa lykkelig for Oplevelser, saa ny i Verden, man ved jo at her er to Arter Iagttagelsesevner spændt for, forskellige Indtryk af de samme Ting, i det samme Nu; for mig med min Erfaring er Mosen og Dagen som alt andet kun en flygtende Stund, som man belaster med mange Tanker, vendt mod en Fortid de fleste; for ham vil det lille Ophold ved Tørvegravene blive grundlæggende Træk i hans Erindring, et uforgængeligt Præg af de unge Celler, for hele Livet. Hvad der for den ene Generation er Livets Kyst er Gravens Bred for den anden.

Hertil er nu at sige, at den grundlæggende prægning, som sønnen modtager, næppe er mere basal og uforgængelig end faderens tilsvarende

prægning ved den hjemlige sig; også sønnen vil blive voksen og blasert, komme i refleksionens vold og opleve, at friskheden har iboende udløbsdato. På den anden side genoplever forfatteren jo i skrivende stund sigen – og formår at fremskrive den med en friskhed, som burde kunne udradere blasertheden. Faktisk synes lige netop dette at være Johannes V. Jensens herskende evne, at han i skriften kan frem- eller tilbagekalde det tabte land, så det kan få lov til at leve i hvert fald dér.

Digressionen om sigen i *Dyrenes Forvandling* foregriber udfoldelsen af det samme tema i »Barndommens Sig«, der indgår i mytesamlingen *Kornmarken*.¹² Sigen erindres på et halvt århundredes afstand, på konkret foranledning, en iagttagelse fra et kupévindue: nogle børn i færd med at søsætte en træsko i et vandhul. Men denne gang bliver erindringen om sigen ramme om andre erindringer, som placerer teksten i en liga med få andre intenst mættede tekster. Storebroderen Mickdals afsked på konfirmationsdagen fra hjemmet, udfoldet til en skildring af hans ikke specielt indholdstunge liv som handelsrejsende, dog først feteret cykelrytter og derfor tilsidst fysisk nedbrudt, og i øvrigt falleret. Men også om jegets egen afsked med hjemmet, da faderen bragte ham til Louns, hvis præst skulle klargøre ham til katedralskolen i Viborg. Her kommer erindringskraften til sin ret, og en myte udspringer af det hverdagslige.

Til ligaen af særligt perspektivrige mytetekster hører også »Ved Livets Bred«,¹³ der stiller sagen på spidsen ved at udskille bestemte barndoms-erindringer, der adskiller sig fra de personlige ved at »tilhøre« slægten. Forfatteren genkalder just den situation, hvor han – som spæd, og placeret i en høbunke i engen ved Guldager Bæk – erfarer, at livet bliver »født« og bemægtiger sig ham. Akkurat den samme erindring, som faderen på sit dødsleje et par år før er blevet hjemsøgt af. En erindring, altså, som rækker ud over de »rent personlige smaa Erindringer«, så man nødes til at tale om »arvet Erindring, biogenetisk Oplevelse« – »Erfaringer indenfor Slægten, som giver Fantasien en Retning og meddeler visse Indtryk en højere Rang end selv paafaldende, men tilfældige Hændelser«. Efter sagens natur er sådanne ting vanskelige at sætte ord på, men Jensen gør forsøget: »Man ser aldrig Aakanderne i en Aa igen paa samme

Maade som første Gang i den tidlige Barndom, (...) der er kun een første Gang.«

Tisvildeegnen rundt

Herudover skrev Johannes V. Jensen en håndfuld Tisvilde-relaterede artikler, som belyser både naturmæssige, historiske og rekreative sider af sagen: »Tibirke Mose«, »Tirs Væld«, »Arre Sø«, »Tisvildeegnen« og »Fredrik Nygaard og Tisvilde Hegn«.

»Tibirke Mose«¹⁴

Artiklen om Ellemosen, som Johannes V. Jensen altså insisterer på at kalde Tibirke Mose, er fra 1917, hvor forfatteren var forholdsvis ny på egnen. Vejen, som jo skiller bakkerne fra mosen, tager ham på daglige strandture, efter mosen gennem »aabent, kraftigt svunget Agerland« til Tisvilde by med bevarede træk af »den ældgamle sjællandske Landsby«, og videre ad strækningen ned mod Lejet, som »præges af Stranden og Søluften« – mens tilbageturen giver »en tiltagende Fornemmelse af at trænge dybere og dybere ind i Landet, det rigtig lukkede, intime sjællandske Bondeland«. Mosen udgør en verden for sig, hvis flora og fauna skildres forelsket. Jensen kan forsikre om, at det alt sammen er så typisk dansk, at han har »kunnet slaa sig ned i Tibirke uden at blive jyske Minder utro«, og tilmed uden at savne »det Perspektiv ned i Fortiden, der er egent for Jylland med de mange Oldtidsminder«. En arkæologisk udredning tilbageholdes dog for en geologisk, idet bekymringen dengang tilsyneladende kredsede om verserende planer om en vandstandssænkning. Sporene efter dræningen af de jyske kær skræmte.¹⁵

Johannes V. Jensen. Foto, formentlig fra Tibirke Bakker.

»Tirs Væld«¹⁶

I denne artikel fra 1935 er pointen, som da også i nyere forskning, at Tofttegårdskilden nær Tibirke Kirke er den »oprindelige«, hedenske hellegilde, men at emsige katolske gejstlige, som misbilligede markedsgøgl på stedet, så at sige flyttede den ud til Kattegat og forbandt den med den svenske helgeninde Helene.¹⁷ Efter Reformationen nedjusterede man helbredelsesaspektet og betonedede vandets sundhedsfremmende egenskaber.¹⁸ Christian IV supplerede f.eks. sit vinforbrug med vand fra kilden (»man kan forestille sig ham med et tugtet Ansigt drikke det ene Glas efter det andet og blive mere og mere vaad og opspændt indvendig«)! Det faste forblev »Troen paa Kilden og Trangen til Valfart«, forbi Jørgen Sonnes maleri fra 1847 af de syges søvn »paa Helenegraven ved Tisvilde«¹⁹ og frem til Henrik Cavlings artikel fra 1888 om et Sankt Hansnat-besøg ved kilden.²⁰ Det gjaldt hér, og det gjaldt talrige andre steder.

I fortsættelsen fremmaner Jensen fjerne tider, hvor egnens folk samledes i vigen inderst i den fjordarm, som Ellemosen dengang udgjorde, til offerfester og kræmmermarkeder med tilhørende fjas og tant, just det nattesjov, som de katolske gejstlige senere lukkede ned for, så de kunne »faa Ro til deres Messer og Vigilier, mens der samtidig aabnedes for en jævn Strøm af Almisser til Kirken«. Til belysning af den fortid burde arkæologiske udgravninger igangsættes.

»Arre Sø«²¹

Artiklen, fra 1937, skildrer »den mest bortgemte og mindst kendte af alle danske Søer«, med en særlig gulgrålig glans på grund af en algeart særegen for den. Opalfarven genfinder Jensen på J.Th. Lundbyes kendte billede, som man har forsynet med en misvisende titel – udsigten er ikke mod flyvesandsbakkerne ved Tisvilde, men mod Auderød Næs og Sonnerup Skov.²² Ellers er søen jo en ved landhævning og sandflugt afsnøret rest af stenalderhavet, og (især i kraft af sin indgående skildrede flora) stadig i stand til at give indtryk af »Ungtiden«,²³ især – mener Jensen – om man er i selskab med »et Kuld Børn, som er Slægten forfra igen«. Hænder det en sjælden gang, at søen fryser til, udgør den en for-

Johannes V. Jensen. Udsigt over Ellemosen. Maleri.

midabel skøjtebane, der giver lyd fra sig »som en uhyre udspændt Banjo [...] bare nogle faa Skøjteløbere er ude paa den og lokker Lyd op af den med Jernene«. ²⁴

»Tisvildeegnen« ²⁵

Denne 1943-artikel, indledt med et resume af betragtningerne over de to kilder og afrundet med funderinger over betydningen af »lidt Ro og Meditation i landlige Omgivelser«, udgør en art syntese af de foregående.

Forslaget i »Tirs Væld« om en arkæologisk udgravning blev realiseret netop i 1943, idet krigens intense tørvegravning, som det oplyses i artiklen hér, førte til frilæggelse af en brolagt jernaldervej ud til en holm i den oprindelige fjord. ²⁶ Således knyttes der en tættere sammenhæng mellem kultstedet for den nordisk-mytologiske solgud på kirkens nuværende plads og oldtidsminderne syd for Ellemosen (Skærød-jættestuen og bronzealderhøjene nær Ramløse).

Ellers er det Lejet, Jensen denne gang især fokuserer på. Da han i 1890'erne vandrede herop, var stedets »armodsprægede Fiskerboliger« mærket af »total Afsondrethed«, brudt alene i kildetiden. Nu fremstår Lejet arkitektonisk og færdselsmæssigt som en ulykke, et eksempel »paa Miseren ved en Bebyggelse der er overladt spontant Initiativ« ²⁷ – en skræmmende modsætning til den regulerede bebyggelse i Tibirke Bakker, hvor specielt Ejnar Dyggve har sørget for, at bakketoppene er blevet friholdt, og at husene falder ind i omgivelserne. En af bakkerne er, hvad angår vegetationen, »en urørt Relikt af Landskabet her, som det har set ud i Aartusinderne siden Istiden«, men ellers gælder, at »de oprindelige rene Konturer« efterhånden sløres af indtrængende skovtræer.

Frøene stammer fra Tibirke Hegn, hvor beplantningen forekommer Jensen »mere af en nordisk Type end sædvanlig dansk, temmelig vildsom«, og hvor »det egentlige, naturlige Badeliv« udfolder sig, snarere end på Lejets fluepapir. ²⁸ Han kan tillægge, at Lundbye og Skovgaard også hér skabte »kendte, for Landskabet følsomme Malerier«, blandt hvilke naturligvis Lundbyes store »Landskab ved Arre Sø« hævder sig. ²⁹

»Fredrik Nygaard og Tisvilde Hegn« ³⁰

I 1947 skrev Johannes V. Jensen forord til en historisk roman, *Jeg ser en Skov der grønnes*, af Fredrik Nygaard og Gudrun Mejse. Tydeligvis på opfordring, dog »gerne«, idet »et eget Frimureri« forbinder de første af denne engang afsides egns sommerhuspionerer. Nygaard, født i 1897, ankom angiveligt til egnen som »ung Student, Landvæsenselev og Infanterist, i Datidens blaa Uniform, knippelsund og med Hovedet fuld af Poesi«. I litteraturhistorierne nævnes han oftest sammen med Emil Bønnelycke og Hans Hartvig Seedorff, som påvirket af Johannes V. Jensen, og i øvrigt splittet mellem det skræmmende storbyliv og den landlige idyl, hvilket sidste jo harmonerer med, at han »havde stukket sig tilside« i Asserbo Plantage, sydvestligst i Tisvilde Hegn.

Som bekendt blev Tisvildeegnen o. 1550 hårdt ramt af sandflugt. Sandet samlede sig i 10–30 m høje miler, forvandlede strandenge og lavtliggende områder til ørken, begravede landsbyen Torup og til dels også Tibirke Kirke, samt lukkede Arre Søes oprindelige udløb gennem Bydinge Å, med vandstigning i søen til følge (hvilket i 1717–19 blev afhjulpet med en kanal gennem det nuværende Frederiksværk). I 1724 gik forstmanden Johan Ulrich Røhl i gang med at bekæmpe sandflugten, og i 1736 erklæredes katastrofen ved kongelig resolution standset. Tisvilde Hegn blev anlagt o. 1800 på den godt 7 km lange kyststrækning mellem Tisvilde og Liseleje, i forlængelse, kan man vel sige, af Røhls indsats. Det er denne dramatiske historie, som Nygaard og Mejse har villet fortælle, og som Johannes V. Jensen altså har givet sin anbefaling med på vejen, bl.a. også med reference til H. C. Andersens »En Historie fra Klitterne«, vel fordi et vigtigt moment i denne er tilsandingen af Skagens gamle kirke. ³¹

Naturfredningen

Til Johannes V. Jensens Tisvilde-artikler tør man også regne »Naturfredning og Poul Henningsen«, foranlediget af en kronik af den kulturradikale arkitekt og samfundsdebattør, hvori han *en passant* havde luftet påstande om forfatterens sommerhus, der mildt sagt ikke faldt i god jord. ³²

Grethe Fristrup, Johannes V. Jensens Hus. Akvarel, ejet af Vejby-Tibirke Selskabet. Den fine akvarelkunstner (1913-95) boede på Frejagården nær Jensen-sommerhuset.

For det første havde Henningsen hævdet, at publikum var forment adgang til området. Tværtom: »Ejerne af Bakkerne deroppe er tværtimod blevet enige om at naturfredede Omraadet i den Forstand, at Bakkerne til enhver Tid og ubetinget staar aabne for Offentligheden. Jeg hører til dem, der er af den Anskuelse, at man ikke kan afspærre Danske fra at færdes paa dansk Jord, selv om man tilfældigvis har købt et Par Tønder Land og bygget et Hus paa et naturskønt Sted.«³³

For det andet havde Henningsen omtalt huset som »et imiteret Boelsted«. Det er hverken eller, men bygget »efter Mønster af jyske Beboelseshuse for et Hundrede Aar siden, et Tidspunkt, da Bondehuse havde den mest praktiske Indretning, et Hus nogen Sinde har haft, fremgaaet af en naturlig Udvikling lige fra Oldtiden, med Arnen som Centrum«. Der er med andre ord ikke tale om et »Udtryk for moderne sentimental Tilbagevenden til Fortiden, et Skønvirke-Hus«³⁴ – nej, »Sentimentaliteten og Natur-Reaktionen er fraværende«. Det viser tilbage til en arkitektur fra før den omsiggribende trang til efterligning af byhuse, der fulgte i modernitetens kølvand – hvad Johannes V. Jensen andetsteds har kaldt »Stationsbystilen«. At Jensen ligefrem skulle have søgt ensomhed i Bakkerne, tør han blankt afvise; »jeg bor paa Landet om Sommeren, som andre Mennesker, med min Familie, og ser gerne Gæster.«

Men herudover erklærer Johannes V. Jensen sig, hvad angår hovedsagen, på linje med Poul Henningsen. Hans bemærkninger til den »i øvrigt fuldkommen rigtige Artikel« skulde nødtigt »lægge Hindringer i Vejen for hans og hans Fællers udmærkede, indtil videre kritisk anlagte, Arbejde for taaleligere Tilstande i Landet«. Jensen ville på ingen måde deltage i den »Jammer ved svundne, bedre Tiders Ligbegængelse«, som Jacob Paludan og Sigurd Swane havde givet luft for i deres bidrag til debatten, men måtte tværtimod erindre sin unge ven om, at han allerede i *Den gotiske Renaissance* (1901) havde formuleret et med PH's sammenfaldende, aldrig forladt standpunkt. Jensen mindede også om sin tyske 1914-artikel om landskab og teknik – hvis danske version PH så som en art afbigt lod trykke i *Kritisk Revy*.³⁵ Lige for lige, om venskab skal holdes!³⁶

Johannes V. Jensens energiske deltagelse i naturfredningsdebatten, bl.a. gennem flere bidrag til Danmarks Naturfredningsforenings årsskrift, blev formentlig fremprovokeret af netop denne debat.

I artiklen »Lyngens Børn« (1943) skriver Jensen tilslut, i en sammenhæng, der knap nok lægger op dertil: »Det er Naturfredningens Formaal, i national Interesse og til Fordel for kommende Slægter, at bevare typiske Parter af oprindelig dansk Natur, ikke mindst Heden, for at vedligeholde den levende Forestilling om Etaperne i Landets historiske og kulturelle Udvikling.«

Dette brede, almene perspektiv forligedes fortrinligt med det mere specifikke vedrørende totalfredningen af oldtidsminderne. Det ser man f.eks. af »De himmerlandske Aase og Gravhøjene paa dem« (1932), hvor Jensen indledningsvis slår til lyd for en fredning af »Aalborgs Vartegn«, Signalbakken, det gravhøjkronebakkedrag, hvorfra københavnerbådens ankomst oprindelig blev meddelt havnen, en fascinerende kontrast til den driftige industriby, »en kraftig, arbejdende, kompliceret Nutid«. Ellers var ærindet at advokere en fredning af åsene, der jo karakteriserer landskabet mellem åerne, der fra vandskellet nær Rold søger vestover mod Limfjorden. De fortjener stort set alle fredning, mest dog Hverrestrup Bakker med »flere pragtfulde Kæmpehøje«.

Sagen skal ikke udfoldes hér, blot kan det nævnes, at Jensen flittigt kommenterede »museumssagen«, herunder de forslag til (placering af) et nyt Nationalmuseum, som verserede i tyverne, frem til indvielsen i 1938 af Mogens Clemmensens ny- og ombygning af Prinsens Palæ. Han var også aktiv hvad angår restaureringen og fredningen af de mange gravhøje i Dyrehaven. Og han bidrog til debatten om frilægningen af kongehøjene i Jelling. En række artikler omtaler konkrete fund, som Egtvedpigen, Hjortspringbåden, Ladby-skibet og jernalderbopladserne i Himmerland.³⁷

Mammутten

En stor fascination af den for 10.000 år siden uddøde mammut fik Johannes V. Jensen på den tanke at give den en *revival* i Bakkerne. Før

Johannes V. Jensen ved mammutbyggeriets begyndelse i 1920. – »Jeg har idømt mig selv Skribentvirksomhed paa Livstid«, kundgjorde han i *Politiken* 25.11.1898. »Det er en dom, der synes fældet på solide præmisser, han var henvist til ordenes verden«, lyder litteraturkritikeren Jørgen Elbeks kommentar. »Når han murede svinede han med mørtelen,

og to sammensømmede lister kunne han kun skille ved hjælp af en nedstryger. Som skytte skød han skævt, han var ikke god til smidighedsøvelser og kunne nok løbe på skøjter, men næppe baglæns. Tropetøj ville ikke sidde på ham, og der var ingen legemsfryd i hans skikkelse. Men var han forhindret i at have sit liv i tingenes verden, så meget mere betydningsfuld bliver hans stilling i litteraturen, hans plads i det selskab af forfattere som han nu engang hørte til i.« (Johannes V. Jensen, 1966, s. 85.)

Johannes V. Jensens mammut i Tibirke Bakker. 1920.

Johannes V. Jensen skyder med bue i Tibirke. – Villum Jensen fortæller, at faderen fra sin rejse til Østen i 1913 havde hjembragt en manchurisk bue og en del pile med jernspids: »I begyndelsen øvede far sig med denne bue, som var overordentlig stram, ud over mosen, men når vi drenge blev sendt ned for at hente pilene, som stak dybt i mosejorden, så blev spidsen siddende, og det var far ked af. Han gav senere buen og de resterende pile til Etnografisk Museum.« (*Min fars hus*, 1976, s. 84.) – I et berømt digt fra 1931 bekender Johannes V. Jensen sig til det udadrettede liv: »Som Dreng skar jeg Skibe / og skød med Bue. / Jeg lærte mig selv at svømme / og var en Langvejsløber. / Jeg har løbet paa Skøjter / og staaet paa Ski. / Som Skytte holdt jeg mig / til Midten af Skiven.«

da havde den poseret i *Bræen* (1908), ja, endda i Valdemar Andersens streg på omslaget.³⁸ Karakteristikken af den lyder:

Mammутten lignede ikke sig selv som Elefant mere,³⁹ han havde lagt sig en langhaaret Pels til i Kulden, saa at han saa ud som et mosset bevægeligt lille Fjeld, naar han stempede omkring mellem Granitblokkene og rystede Rimen af Lærketræerne, inden han fumlede de grønne Naale i sig med Snabelen. Om Vinteren blev han Dreng [hovedpersonen] en kendt Figur i Fjeldet, hvor han kunde træffe paa det vældige Dyr i et eller andet ned-sneet Naaletræskrat staaende ind i Læ af en Klippeblok med oprullet Snabel og Sneen flygende mellem de vidtfavnende Stødtænder. Der stod han og rokkede bjærgtungt i Snestormen og groede til med lang Uld mellem de mægtige Ben, uendelig taalmodig, og under de buskede Bryn der sad fulde af Sne saa han ud paa Vejret med sit lille levende, erfarne Øje som Ensomheden selv.

Om hvordan dette komplekse symbol, der udover styrke og libido står for det indadvendte, materialiserede sig i Tibirke Bakker, har Aage Marcus fortalt i sine erindringer *Den lange vej* (1969):

En sommer murede han [...] en vældig mammut et stykke oppe på bakken. Den blev berappet med mørtel, hvori der blev fæstet lyngris, som nok kunne ligne luv og fik et par lange krumme kævler til stødtænder og et par flaskebunde til øjne. Dens silhuet tegnede sig så storartet deroppe, især i de lyse nætter, men efter et par års forløb begyndte den at forfalde på grund af frostskaade, og en Skt. Hans-aften sprængte Johannes V. den i luften.

En medvirkende forklaring var nu, at værket tiltrak nysgerrige og således bidrog til at eksponere ophavsmanden, hvilket jo ikke var meningen.⁴⁰

Gravehvepse og myreløver

Entomologen Erik Tetens Nielsens fransksprogede afhandling om gravehvepsen, studeret i Tibirke Bakker og på Sandet, de flade arealer, oprindelig gammel havbund ud mod Arre Sø, fascinerede Johannes V. Jensen, bl.a. af »lokalpatriotiske« grunde: »De aabne Sandstrækninger fra Sandflugtens Tid afgiver Betingelser for et Insektliv som ikke andre Steder i Landet.« Men tillige kunne han glæde sig ved selve skrivemåden: »Kendere af Tisvildeegnen vil sande at Lokalduften dér er gaaet op i Tetens Nielsens Fantasi og i hans Fremstillingsevne«, pointerede han, som den kender, han jo gjorde sig til.

Tetens Nielsens undersøgelsesfelt er en flyvesandsmile – en sydvendt skrænt – så gold, at vegetation knap nok har kunnet få fæste. Følgelig kommer temperaturen lejlighedsvis op mod de 35 grader, der giver gravehvepsene – og dermed også studiet af dem – de bedste betingelser. Det videnskabelige problem er, om hvepsenes liv er instinktstyret eller udtryk for egentlig bevidsthed. Tetens Nielsen undersøger gravehvepsens »sædvaner«, hvad angår ernæring, forplantning og yngelpleje. Det sidste er det interessanteste. Hvepsehunnen graver et hul, placerer

en nerverlammet korsedderkop i bunden, lægger sit æg i denne – og så ernærer larven sig af den stadig levende, men altså lammede edderkop indtil forpupningen. Det er netop denne adfærd, som virker »fornuftig« – men ikke er det: man taler om »behaviour«, dvs. at hvepsen »maa bære sig ad som den gør fordi Reflekser, arvede, faste Reflekser, paa hvert Punkt nøder den til det«. Man kan sige, at en vis trang udløser refleksen, ikke at der foreligger en hensigt, eller at hvepsen tager et initiativ. Undersøgelsen er således i sidste instans et bidrag til belysning af nogle grundspørgsmål i dyrenes forvandlingshistorie, kun tilsyneladende en lokal affære.⁴¹

Samtidig med *Bembex*-afhandlingen udgav Tetens Nielsen en populær bog, *Livets Vrimmel*, hvori indgår et afsnit om myreløven. Men allerede i 1909 skrev Johannes V. Jensen en myte om dette særegne insekt.⁴² Den indledes med en konstatering af, at »hun« (»som bekendt«) holder til »oppe i Tisvilde Hegn, vistnok det eneste Sted i Landet der egner sig for hendes Vaner«. Jensen fokuserer især på larven, for det er den, der sidder i bunden af et hul i løst sand, en faldgrube, altså, og afventer, at byttedyr – mest myrer – skal rutche ned til den, så de kan få deres bekomst. Det faktum, at gruberne oftest befinder sig i nærheden af myretuer, skal man ikke opfatte som udtryk for »en bevidst Plan«, blot for, at uhensigtsmæssigt anbragte æg ikke kommer til udvikling. Allerede her, altså: »Udvælgelsen eller rettere Tilpasningen er en fornuftsløs Proces uden Spor af Besjæling.«

Senere på sommeren, på den anden side puppetilstanden, ses resultatet, »et florvinget Insekt«, »aandeagtigt fint bygget og med skønne grafitlig-nende Farver:

Paa dette Stadium minder hun om visse yderst forfinede, næsten overjordisk kultiverede Pigeskikkelser man kan se et Glimt af i kontinentale Storbyer, værn timer mod Gaden af Spejlglasset i en stor silkepolstret Bil eller kuldskært stillet til Skue i en Operaløge. Resten af Tiden henlever hun indenfor det fornemste Selskabs beskyttende Rækker, værn timer og forkælet af ethvert Middel Rigdom kan skaffe. Dette luftige Væsen synes at have andre Øjne end vi, en anden Sjæl, næsten en anden Tid. Alle Byrder er taget fra hende, Tilværelsen i sin Stoflighed er som

et tilbagelagt Udviklingstrin. / Kun i et Udtryk for sit Væsen viser hun Styrke, og det saa meget mere ubetinget som hun er frigjort for alle Tilværelseskampens andre Funktioner og Forbehold: hvis en Mands Øjne falder paa hende og hun finder Behag i ham, giver hun sig hen, straks, med aabne Øjne, som en eneste brusende Blodbølge, uden anden Mission end den at give sig hen, som Libellen [guldmeden] i de lyse Nætter.

Konkrete iagttagelser af et egnspecifikt insekt forvandler sig hér til en humoristisk-vitalistisk myte om (kvinde)menneskelig, instinktstyret forplantningsfryd, »Blodets dunkle Imperativ«.

Lærken i Tibirke

Johannes V. Jensens sommerferier i Tibirke stod i rekreationens tegn. I hvert fald var biblioteket deroppe et typisk »sommerhusbibliotek«, som år efter år blev suppleret med tidsaktuelle, især engelske og amerikanske romaner, ofte letbenede, der dannede grundlag for ferielæsningskronikker. Villum Jensen nævner dog, at samlingen også omfattede skrifter af Theodore Roosevelt, måske *The Winning of the West*, og måske hjembragt fra USA. Der stod også nogle bind af Heinrich Heine, hvorpå han sleb sit vid og sin ragekniv.

Kun én digttitel signalerer relation til Bakkerne, »Lærken i Tibirke«, skrevet til kollegaen Ludvig Holsteins 60-årsdag. Eftersom den faldt i december, må junilærken og vildroseunderet være kaldt frem af erindringer.⁴³

*Hvor Bakken hælder
blomsterklædt imod Mosen
og honningsød Luftningen
løber over Rugen,
hænger i den lysende Himmel
Junilærken
saligt syngende
de lange søde Dage.*

*Den vilde Rose blomstrer.
Rødmende staar Rosenbusken
rundeligt prydet,
dugget og duftende,
et Bad af Svaghed
og Blomsteraande.
Søster til Aftenstjernen
og de lyse Nætter.*

*Aldrig gaar af Minde
Vildrosens Under,
Lærken
og de lyse Nætter.
Altid ringer mig i Sjælen
dine Sommersange,
Nuets fortryllende Talsmand,
Elsker og Sanger!*

Litteraturliste

Jensen, Johannes V., *Dyrenes Forvandling. Til Udviklingens Plastik*, 1927, s. 17-27 (»Paa Bakken«) og 34-39 (om tørvegravene i Tibirke og sigen i Farsø). (Bogen er optrykt i: *Tilblivelsen. Ny forøget Udgave af Dyrenes Forvandling*, 1951, s. 105-328; dér s. 115-24 og 130-34.)

Jensen, Johannes V., *Myter*, ved Aage Marcus, bind 1-2, 1946. (»Myreløven«, bind 1, s. 178-81; »Barndommens Sig«, bind 2, s. 179-87.)

Jensen, Johannes V., *Ord og virkelighed. Forfatterskabets hidtil ikke optrykte artikler*, udg. af Aage Jørgensen, bind 1-5, 2014. (»Tibirke Mose«, bind 2, s. 220-25; »Naturfredning og Poul Henningsen«, bind 3, s. 76-80; »Tirs Væld«, bind 4, s. 93-99; »Arre Sø«, bind 4, s. 144-50; »Tisvildeegnen«, bind 5, s. 60-68; »Bembex«, bind 5, s. 131-36; »Fredrik Nygaard og Tisvilde Hegn«, bind 5, s. 198-99.)

Bendix, Eva, »Sommer i Tibirke 1942«. *Vejby-Tibirke Selskabet. Årbog*, 2011, s. 43-48. (Uddrag af EB's erindringsbog *Man siger tak. En bog om en pige og hendes far*, 2003.)

Dahl, Thorkel, *Huse i Tibirke Bakker. Skildring af bakkernes udvikling som feriehusområde og registrering af områdets bygninger fra perioden 1900-1988*, 1989, s. 48-49, 108. (Ny revideret udg., 2010; dér s. 84-85.)

Friis, Chr., »Forfattere og digtere i vores område«. *Vejby-Tibirke Selskabet. Årbog*, 2002, s. 7-36, spec. s. 9-12.

Friis, Oluf, »Mammuten i Tibirke Bakker«, *Politiken* 18.7.1951.

Jensen, Villum, *Min faders hus. Erindringer om Johannes V. Jensen og hans miljø*, 1976, 150 s., 12 pl.

Jensen, Villum, »Tibirke Bakker«. *Vejby-Tibirke Selskabet. Årbog*, 1989, s. 5-19.

Marcus, Aage, *Den lange vej. Erindringer*, 1969, s. 108–30, hvortil 4 pl. (»Johannes V. Jensen«).

Naur, Robert, »Emmerik, Else og Johannes V. Jensen, Kastelsvej 23, København Ø«, i: *Kom indenfor. Erindringer fra danske hjem*, red. af Niels Birger Wamberg og Jan Danielsen, 1983, s. 63–85, om sommerhuset og livet dér s. 77 ff.

Rune, Flemming, *Tisvilde Hegn*, bind 1–2, 2014.

Noter

¹ Johannes V. Jensens sommerhus i Tibirke Bakker (Bækkebrovej 40, nu Johannes V. Jensens Vej 3) er tegnet af arkitekten Ivar Bentsen (1876–1943) og opført i 1913, efter køb af grunden året før. Huset og indretningen er beskrevet af Villum Jensen i *Min fars hus*, 1976, s. 87–96, samt i *Vejby-Tibirke Selskabet. Årbog*, 1989, s. 5–19. Jf. Thorkel Dahl, *Huse i Tibirke Bakker*, 1989, s. 48f og 108, og Nina Dahlmann Olsen, *Arkitekten Ivar Bentsens unge år 1900–1920*, 1992, s. 50f. Om Bakkerne, se Flemming Rune, *Tibirke Hegn*, 2014, bind 2, s. 144–55; billeder af sommerhuset s. 152 og 223

² Om Ulrik Møhl hedder det i en Jensen-anmeldelse af Zoologisk Museums årbog for 1942–43, at man erindrer ham »som Medlem af et lille Kuld Drengene en Gang der støvede om i Tibirke Moser og Tisvilde Hegn og var store Hugormejægere og Kendere af alskens Kryb. Tilbøjeligheden fra Drengene fulgte vor Ven ogsaa da han blev voksen og blev bestemmende for hans Arbejde, han blev Konservator, Grønlandsfarer, og har udviklet sig til Knogleekspert og Naturfotograf. Naar man har fulgt ham kan man da virkelig sige om ham at han som Individ har gennemløbet hele den Vej Naturhistorien har tilbagelagt i Tiden, fra Jægeren og Dyrekenderen til Videnskabsmanden. Nu er han en Goliath at se paa, tre Alen høj og med Skuldre som en Sværvægtsbryder, men Tibirke-Veteraner vil altid se en smuk væver Dreng i ham, med klare, ligesom lyttende Øjne og et beskedent Organ, naarsomhelst i Stand til at hale et eller andet Levende op af Bukselommen, eller en lille Oldsag han havde fundet, som var hans Øjsten, og som han derfor maatte forære væk. I Moserne omkring Arre Sø ligger der sine Steder Flyvesand ovenover Tørven, og under den Dyrekogler, sorte som Ibenholt, Hjorte og smaa Heste, her søgte Ulrik Møhl sine Skatte; og han er da gaaet den lige Vej fra disse Fund ind paa Zoologisk Museum.« (Møhl startede 19 år gammel som ulønnet assistent på museet og endte med i 1976 at blive æresdoktor ved Københavns Universitet.)

³ Jf. Niels Blædel, *Harmoni og enhed. Niels Bohr. En biografi*, 1985, med fotos s. 175, 176 og 368. Busten findes på Niels Bohr-Instituttet. Johannes V. Jensen lavede ogsaa busten af Frederik Hegel, Johannes Larsen, Thøger Larsen og Fritz Syberg.

⁴ Otto Gelsted blev ved Johannes V. Jensens mellemkomst huslærer for Johannes Larsens børn i Kerteminde. I 1941 udgav han bogen *Tibirke Bakker*, illustreret af Ib Andersen, der som søn af tegneren Valdemar Andersen så at sige var født ind i et venskab med Johannes V. Jensen og hans sønner. (En ny udgave, med forord af Gotfred Hartmann, udkom i 1976; 80 s. i bredformat.)

⁵ Måske blev det kun til et enkelt besøg, Knud Rasmussen var jo sjældent hjemme. Pudsigt er det, at Villum Jensen hæftede sig ved gæstens fysiske fremtræden: »Hans lemmer var enormt muskuløse, især hans lægge, og han havde et dybt bryst.« (*Vejby-Tibirke Selskabet. Årbog*, 1989, s. 8; lidt anderledes i *Min fars hus*, 1976, s. 120.) Fascinationen leder tanken til faderens, der i en artikel ved vennens død noterede: »Jeg saa ham en Sommer oppe ved Hundested i Badedragt, og det var ekstraordinære Ben.« (*Politiken* 22.12.1933.)

⁶ Jf. Nina Kai Nielsen, »Tibirkensomrene 1922–25«, *Vejby-Tibirke Selskabet. Årbog*, 1985, s. 5–42 (om samvær med Jensen-familien s. 16–18), og Yan Kai Nielsen, »Mine tre fædre«, smst., s. 45–52 (uden reference til familien).

⁷ Sønnen Robert Naur, Emmerik Jensens barndomskammerat, kom senere til at logere i lejligheden på Kastelsvej; jf. litteraturlisten.

⁸ Jf. Holsteins indtagende artikel »Tibirkevejr«, *Politiken* 21.4.1940, optrykt i *Ludvig Holstein. Et Minde*, 1943, s. 41–52.

⁹ Datteren Eva Bendix tilbragte sommeren 1942 hos ægtefællerne Jensen i Tibirke, jf. erindringsbogen *Man siger tak*, 2003, s. 205–09. Forældrene havde forladt Danmark 21.11.1940, efter afskedsmiddag hos Jensens, der også var mødt op i lufthavnen, jf. Hans Bendix, *Urolig sommer*, 1970, s. 249 (Jensen »tog Else ved hånden og skilte sig ud med et elskeligt smil midt i stenansigtet«).

¹⁰ *Dyrenes Forvandling. Til Udviklingens Plastik*, 1927, s. 17–27. Bogen er optrykt i *Tilblivelsen. Ny forøget Udgave af Dyrenes Forvandling*, 1951, s. 109–328. Forøgelsen fremgår af sidetallet: 506 s.

¹¹ Okapien blev opdaget o. 1900 i Ituri-regnskoven i det nordøstlige Congo, jf. Jensens kronik i *Politiken* 23.1.1947, også omhandlende pygmæerne.

¹² »Barndommens Sig«, *Kommarmen*, 1932, s. 137–49, optrykt i *Myter*, 1946, bind 2, s. 179–87.

¹³ »Ved Livets Bred«, *Berlingske Tidende* (julenummer) 20.12.1925, optrykt i *Ved Livets Bred*, 1928, s. 7–19, samt i *Myter*, 1946, bind 2, s. 7–15.

¹⁴ »Tibirke Mose«, *Nordisk Turisttidsskrift*, nr. 11–12 (julenummer), 1917, s. 3–6.

¹⁵ Jf. »Himmerlands Beskrivelse«, *Himmerlandshistorier. Tredie Samling*, 1910, slutningen.

¹⁶ »Tirs Væld«, *Politiken* 14.7.1935.

¹⁷ Jf. Henrik Bering Liisberg, *Domina Helena. Sagn og Historie fra Tisvilde*, 1919, spec. s. 77–93, dvs. kapitlet »De to Kilder«, samt Flemming Rune, *Tisvilde Hegn*, 2014, bind 2, s. 114–21 (»Sankt Helene Kilde og Grav«). Den svenske Helene, som skal have givet kilden navn, er fru Elin fra Skövde; jf. Tue Gad, *Helgener. Legender fortalt i Norden*, 1971, s. 129–31, med generelle bemærkninger om, »hvordan lokalsagn og legende slynger sig sammen, slår rod og blomstrer fra egn til egn«.

¹⁸ Apropos dette: selv den naturvidenskabeligt sindede Johannes V. Jensen troede, som man gjorde dengang, at der kunne være noget om snakken: vandet var radiumholdigt – og derfor sundt; grundstoffet radium, opdaget i 1898 af ægtefællerne Curie, blev i begyndelsen opfattet som et mirakelmiddel mod snart sagt hvad som helst.

¹⁹ Sonnes maleri »Sankt Hansnat. De Syges Søvn paa Helenegraven ved Tisvilde« (1847), på Statens Museum for Kunst, er gengivet i Nina Damsgaard, m.fl., *Jørgen Sonne 1801–1890*, 1988, s. 73.

²⁰ Henrik Cavling, »Sct. Hans Nat ved Helene Kilde [1886]«, *Politiken* 26.6.1888, optrykt i *Nogle Avisartikler af Henrik Cavling*, 1910, s. 25–30 (ny udg., 2000; dér s. 38–41), samt i *Vejby-Tibirke Selskabet. Årbog 1967–68*, 1968, s. 2–5.

²¹ »Arre Sø«, *Politiken* 14.9.1936; separattræk udgivet af Nordlundes Bogtrykkeri 1937.

²² Johan Thomas Lundbye, »Landskab ved Arresø« (1838) er gengivet i Eva Henschen, m.fl. (red.), *Johan Thomas Lundbye 1818–1848 ... at male det kjære Danmark*, 1994, s. 41; Jensens navneindsigelse er ikke taget ad notam.

²³ Ungtiden, dvs. den tid, da Verden var ung, altså Oldtiden.

²⁴ Jf. artiklen »Sol og Sommer«, *Uge-Journalen*, nr. 49A, 24.12.1936, s. 14–15 og 50 (hvor der advokeres for, at børnenes ferie forlænges: »Giv dem hele Sommeren der er i Stand til at nyde den!«).

²⁵ »Tisvildeegnen«, *Tidsskriftet Danmark*, 3. årg., 1943, s. 673–79.

²⁶ Jf. Flemming Rune, *Tisvilde Hegn*, 2014, bind 2, s. 92–95 (»Oldtidsvejen i Ellemosen«).

²⁷ Johannes V. Jensen går hér så vidt som til at formulere en vej ud af anarkiet: »Ingen Privatperson, Murmester eller Arkitekt, skulde nogensinde, paa Land eller i By, kunne opføre et Hus uden i Forvejen at have faaet Tegningen og Hensynet til Beliggenheden prøvet og godkendt af en dertil indsat skolet kommunal Institution.«

²⁸ Badelivet repræsenterer jo i øvrigt en vældig frigørelse i forhold til den tørklædebærende almues skræk for vand og frisk luft. Kan man udelukke »en Reaktion den anden Vej«?

²⁹ De to malere foretog som bekendt i sommeren 1843 en kunstnerisk betydningsfuld »rejse« til Vejby, jf. Christian Friis' bidrag til Flemming Rune, *Tisvilde Hegn*, 2014, bind 2, spec. s. 198–201. Johannes V. Jensen tillagde Lundbye en central rolle i landskabskunsten fra Chr. Købke til Fynbomalerne, se f.eks. »Arkæologien i Kunsten«, i *Paa danske Veje*, 1931, spec. s. 109. Mest holdt han af »En dansk Kyst. Motiv fra Kitmæs ved Issefjorden« (1843), hvorom han skrev »Portal til Danmark« (*Juleroser*, 1933, s. 11–12, med 2 pl.). Separattrykket af artiklen om Arre Sø (jf. note 21) gengiver tre Lundbye-arbejder. I 1941 udgav han *Danske Landskabstegninger af J.Th. Lundbye og hans Samtid*, med indledning s. 5–12 og gengivelse af 28 tegninger af Lundbye og 11 af de samtidige.

³⁰ »Fredrik Nygaard og Tisvilde Hegn«, forord i Fredrik Nygaard og Gudrun Mejses historiske roman *Jeg ser en Skov der grønnes*, 1947. Nygaard (1897–1958), forfatter, også til *Pejseild*, 1918, og *Musernes krans. Toogfyrre lyriske portrætter*, 1955, hvori digte om Johannes V. Jensen. Mejse (pseud. f. Gudrun Andersen; f. 1917), forfatter.

³¹ Mig bekendt findes der ikke andre vidnesbyrd om kontakt mellem Johannes V. Jensen og Fredrik Nygaard. Hvornår Nygaard dukkede op i Asserbo er også uklart, formentlig o. 1920.

³² Poul Henningsen (1894–1967), arkitekt og forfatter, redaktør af det kulturradikale tidsskrift *Kritisk Revy* (1926–28). Hans »Funderinger over Naturfredning«, *Politiken* 29.11.1927, gav anledning til en polemik med bidrag af bl.a. forfatteren Jacob Paludan (1895–1975), maleren Sigurd Swane (1879–1973) og naturfredningspioneren Carl Wesenberg-Lund (1867–1955) – samt Poul Henningsens selv (»Kampen mellem nyt og gammelt«, *Politiken* 9.1.1928) og altså Johannes V. Jensen (»Naturfredning og Poul Henningsen«, smst. 10.1.1928). Henningsens titel skulle skabe associationer til 1700-tallets franske »Querelle des Anciens et des Modernes«; Jensen blev gjort til talsmand for reaktionen (der passende kan samles »oppe i Tibirke Bakker i Snob-Hills, hvor Landets største Biolog og Natur-reaktionære bebor et imiteret Boelsted«). Jf. Hans Scherfig, *Den forsvundne Fuldmægtig*, 1938; hovedpersonen logger i Tibirke Gamle Skole lige ved siden af Johannes V. Jensens grund, og sammested blev romanen skrevet.

³³ Dette svarer nøje til, hvad Jensen havde anført i et brev til *Hver 8. Dag* 18.10.1918. Ikke desto mindre var der mange adfærdsregulerende skilte i Bakkerne!

³⁴ Skonvirke, dvs. jugendstilens danske variant. Ordet blev sat i omløb af arkitekten C. Leuning Borch i 1907. Tidsskriftet *Skonvirke* udkom 1914–27.

³⁵ »Landskab og Teknik«, *Kritisk Revy*, marts 1928, s. 2-5; på tysk i *Dokumente des Fortschritts*, februar 1914, s. 131-35.

³⁶ Johannes V. Jensen runder underfundigt artiklen af med en bøn til Poul Henningsen »om Lejlighed til at bade mig i Lyset af hans allerbedste Opfindelse [...] om at faa tilsendt en af de nyeste PH Lamper med Guld!« Den første PH-lampe præsenteredes på Verdensudstillingen i Paris 1925. Ved farvning eller forgyldning af skærmen forsøgte man at nedtone glødepærens blå lyskomponent, altså at gøre lyset »varmere«. [Som en kuriositet i sammenhængen kan tillægges, at ægtefællerne Agnes Henningsen og Simon Koch ofte spillede bridge med Else og Johannes V. Jensen; det kan antages, at det var Jensens kontakt med miljøet omkring Danske Studenter Roklub, der i 1920 havde sikret Poul opgaven at bygge et nyt, funktionalistisk bådhus i Kalkbrænderihavnen.]

³⁷ Jf. *Paa danske Veje*, 1931, 115 s., 19 pl. De i bogen optrykte artikler var led i »en journalistisk Kampagne til Fordel for Totalfredningen, som da ogsaa siden gennemførtes«. (Lovudkastet blev offentliggjort i Danmarks Naturfredningsforenings årsskrift for 1931 og vedtaget i 1937 af Thorvald Stauning socialdemokratiske regering; Jensens betydning for dansk naturfredning vurderes af Ejvind Møller i festskriftet *Johannes V. Jensen. 1873 – 20. Januar – 1943*, 1943, s. 132-41.)

³⁸ *Bræven. Myter om Istiden og det første Menneske*, 1908, der siden kom til at indgå (som bind 2) i *Den lange Rejse*.

³⁹ nl. fordi evolutionen havde ført dem bort fra hinanden.

⁴⁰ Jf. litteraturlisten, Oluf Friis« erindringsartikel, der munder ud i et forslag om at »genrejse mammuten i Tibirke Bakker, [...] frit formet af en moderne billedhugger«, som »et varigt mindesmærke« for Johannes V. Jensen som »mytens genskaber i nutiden«.

⁴¹ Bem-bex-artiklens slutning vedrører Tetens Nielsens insektbiologiske station Pilehuset og et igangværende forsøg med humlebier. (Billeder af Pilehuset: http://digitool-b.lib.ucl.ac.uk:8881/R/?func=dbin-jump-full&object_id=1146152&local_base=GEN01.)

⁴² »Myreløven«, *Politiken* 22.8.1909, med en indledende omtale af Jensens naturhistorielærer i Viborg, H.Chr.C. Mortensen, som ikke er medtaget i optrykket i *Myter. Ny Samling*, 1910, s. 53-61. Mortensen udgav i 1907 en lille bog, *Stæren, Myreløven og andre Skitser fra Dyrelivet*. Insektet kaldes nu, efter opdagelsen af et par andre arter, stor myreløve (myrmeleon formicarius).

⁴³ Digtet fremkom i *Berlingske Tidende* (aften) 2.12.1924, med optryk i *Verdens Lys*, 1926, s. 78-79, og i *Samlede digte*, 2006, bind 1, s. 241. Det er som nævnt tilegnet forfatteren og Gyldendal-konsulenten Ludvig Holstein (1864-1943), til 60-årsdagen 3.12.1924. Holstein, der var gift med Thyra Ulrik, en søster til Johannes V. Jensens hustru Else, havde et mindre sommerhus på den anden side mosen, jf. Peter Heiberg, »Ludvig Holstein i Tibirke og Ramløse«, *Vejby-Tibirke Selskabet. Årbog*, 1993, s. 45-47. Også til 70-årsdagen i 1934 skrev Jensen et digt til svogeren. Fire avisartikler af denne om Jensen indgår i *Ludvig Holstein. Et Minde*, 1943.

Om Aage Jørgensen (f. 1938)

Har skrevet: *Tilblivelsens digter. Nedslog i Johannes V. Jensens forfatterskab*, 2013. Har udgivet: Johannes V. Jensen, *Ord og virkelighed. Forfatterskabets hidtil ikke optrykte artikler*, bind 1-5, 2014. Har s.m. andre udgivet: Johannes V. Jensen, *Samlede Digte*, bind 1-2, 2006. Har s.m. andre redigeret: *Jordens Elsker. Synspunkter på Johannes V. Jensen*, 1989; *Columbus fra Himmerland. Bidrag til et Johannes V. Jensen-symposium i Farsø 28. august 1994*, 1994; *Et Spring ind i et Billede. Johannes V. Jensens mytedigtning*, 2000; »Gelobt sei das Licht der Welt«. *Der dänische Dichter Johannes V. Jensen. Eine Forschungsanthologie*, 2007; *I Nuets Spejl. Læsninger i Johannes V. Jensens digte*, 2008; *På tværs af grænser. Johannes V. Jensen i europæisk og genremæssigt perspektiv*, 2011.

Da tyskerne havde befæstet Vejby Strand

erindringer fra sommeren 1945 som ti-årig

Af Ole Blåkilde

Ved Nazitysklands kapitulation i maj 1945 henlå der et befæstningsanlæg med kanoner ved Salgårdshøj på kystklinerne ved Vejby Strand. Tyskerne havde beslaglagt mellem 20 og 30 sommerhuse, de fleste ud til kystklinerne, og området var blevet omgivet af flerdobbelte pigtrådsspærringer.

Alt det vidste jeg ingenting om, før jeg som ti-årig pludselig boede en tid i det område blandt alle tyskernes efterladenskaber. Men jeg havde set, at tyskerne havde ladet grave en bred, dyb tankfælde gennem Kagerup fra Arresø til Gribskov. Den skulle hindre tanks i en allieret invasion på Sjællands nordkyst i at komme mod syd. Langs vejen fra Kagerup til Helsingør var med vist et par hundrede meters mellemrum gravet enkeltmands skyttehuller, hvorfra en soldat skulle kunne beskyde, hvem der kom nordfra.

Den 5. maj 1945 ved tyskernes kapitulation var frihedskæmperne i Helsingør straks under militær kommando. Der var en hel del af byens unge mænd iblandt. Den første tid gik med at sikre egnen mod mulige danskere i tysk tjeneste og med at finde og arrestere alle, som var mistænkt for samarbejde med tyskerne. Så blev frihedskæmperne sat til de bevogtningsopgaver, som var nødvendige for at isolere de mange tyske civile flygtninge her på egnen. Der var ca. 230.000 i hele Danmark. De kunne ikke bare sendes tilbage til Tyskland, der var hverken føde eller boliger, og de østlige dele af landet var indlemmet i Polen eller Rusland.

Frihedskæmperne blev nu flyttet fra Helsingør til Salgårdshøj ved Vejby Strand. Før tyskernes beslaglæggelse var Salgårdshøj vist et feriehjem for cementfabrikkernes funktionærer, men nu centrum i det tyske fæstningsanlæg – et led i den såkaldte Atlanterhavsvold, som skulle hindre allieret invasion fra søsiden.

Blik langs kystlinjen på klintens top. Man ser den yderste række af de beslaglagte sommerhuse. I forgrunden ses en af kanonstillingerne. Man skimter de nedgravede løbegange mellem kanonen og de bunkersrum, hvor mandskabet havde boet og kunne opbevare udstyr som bl.a. ammunition. Der er sløringsnet over noget af det for at kamouflere. Hvis der havde været trævækst på klintens top, har tyskerne tilsyneladende ryddet terrænet. Foto: Gribskov Stads- og Lokalarkiv

Frihedskæmperne skulle have mad, og en af dem, som blev antaget til at medvirke i køkkenet, var min mors søster. Hun var enke og flyttede så ind på Salgårdshøj med sin datter Kirsten, min dengang 12-årige kusine. Og så fik jeg lov til at komme med. Kirsten og jeg havde nu hele det indhegnede og befæstede område fra kysten og indad, herunder 20-30 sommerhuse og en fire-fem kanoner som en slags legeplads. Sommerhusene blev først senere overdraget ejerne.

Der stod et antal kanoner på toppen af kystklinten. Man drejede dem manuelt op og ned og til siderne med håndsving, som vi kunne lege med. Kun optik og sigtemidler, samt ammunition var fjernet. Af de nu bortdragne tyske soldater var der gravet løbegange og opholds- og beboelsesrum i jorden, som førte hen til kanonerne. Der var køjer med tangmadrasser, borde og stole nede i de bunkers, og også et lokum. Helt ude i klinten var støbt befæstningsanlæg i jernbeton med åbninger mod vandet og stranden. Heri må have været opstillet maskingeværer til at beskyde en mulig invasionsstyrke på stranden, men alle håndskydevåben var fjernet straks efter befrielsen.

Det militære tyske personel var for længst draget væk, da vi kom derop. Og da Salgårdshøj var et militært befæstningsområde for tyskerne, havde de ikke anbragt tyske, civile flygtninge der. Men besættelsesmagten havde beslaglagt hoteller, kostskoler og andre større bygninger, f.eks. Tisvilde Badehotel, til indkvartering af de mange civile tyske flygtninge, der med jernbane og skibe myldrede ind i Danmark i krigens sidste måneder. Efter tyskernes kapitulation kom oprydningsarbejdet efter den tyske værnemagt. En dansk kvartermester fra marinen havde nu den danske militære kommando over Salgårdshøj, også over frihedskæmperne dér. Han havde tyskernes forskellige efterladte håndvåben i forvaring. Ellers flød det med militært udstyr, stålhelme, gasmasker, patronbælter med tomme patronhylstre og patrontasker. Vi børn samlede os hver et lager af den slags.

Der skulle ryddes gevaldigt op i området. Dertil brugte man tyske flygtninge. Det var kvinder, nogle få gamle mænd og en enkelt yngre. Min moster havde uddannet sig i tysk korrespondance, så hun oversatte danske beskeder til dem. Tyskernes adfærd under besættelsen var i frisk

En af frihedskæmperne – kendt på armbindet – poserer foran en af kanonerne. Man aner dens betonfundament. Bemærk dens beskyttende pansrede forside. Foto: Gribskov Stads- og Lokalarkiv

erindring, så der var ingen større sympati med de tyske flygtninge, og ingen overflødig snak med dem. Jeg så, der lå tørre mugne rugbrødsskiver, de kunne spise af.

Frihedskæmpere hentede de flokke af flygtninge, der skulle rydde op, fra hvor de var indkvarteret i sommerpensionater o.l. De gik så til fods til Salgårdshøj, bevogtet af bevæbnede frihedskæmpere på cykel, og når arbejdsdagen var slut, gik de tilsvarende tilbage.

Jeg ved ikke helt, hvor de tyske flygtninge, vi så, var indkvarteret, men døgnnet rundt gik der frihedskæmpere vagt i turnus de steder. Den danske politik var, at de tyske flygtninge skulle totalt isoleres fra den danske befolkning og efterhånden samles i større og større lejre, indtil de kunne sendes tilbage til Tyskland.

Det var frihedskæmperne strengt forbudt at fraternisere med de kontaktsøgende unge tyske kvinder, når de gik vagt om indkvarteringsstederne. Jeg

husker, der var noget sladder om en, der havde gjort det, og som så blev hjemsendt, men som ti-årig forstod jeg ikke meget af de voksnes snak herom.

Det var næppe heller lige de vagtopgaver, som havde fået unge danske mænd til at gå ind i frihedskampen. De vidste jo heller ingen ting om på forhånd, at de skulle få kedelig vagttjeneste med at holde tyske flygtninge inde i deres indkvarteringssteder.

Jeg tror frihedskæmperne kedede sig. I lejrens militære anlæg lå der mange tangmadrasser, som de fandt på at kure ned ad kystklinerne på. En anden fornøjelse var at skyde måger ude over vandet fra maskinge-

vær-bunkerne i klinternes top – med kvartermesterens tilladelse. De fleste havde en tysk riffel, og han havde også efterladte tyske rifler og ammunition nok.

Jeg kan også huske, de skød til måls på efterladte tyske stålhelme, og at de vist med en bestemt vinkel kunne skyde huller i dem.

Der blev også spillet en del kort – især i vagtstuen, som sommerhuset ved indkørselen til det pigtrådshegnede område blev brugt til.

Senere afløstes den rare kvartermester af en løjtnant Arnoldus som kommandant. Jeg tror, der var frihedskæmpere, som blankede ham af i kortspil. Engang blev vi to børn sendt ud af lejren og hen til købmand Nebelong Ibsen for at veksle penge. Ibsen sagde, vi skulle spørge løjtnanten, om han troede, han var en hel vekselsbank, men vekslede dog. Jeg tror ikke, vi spurgte.

Det må have været, da vi nåede Skt. Hansaften, at de tyske flygtninge havde samlet en masse træaffald sammen. De sløjfede skyttegrave og opholdsrum må have været afstivet med træ, og der var bl.a. masser af tangmadrasser. Det blev til et kæmpestort bål. Lejren blev åbnet for omegnens beboere til en slags befrielsesfest, og der kom rigtig mange mennesker. Det forekommer mig, der blev sunget sange og holdt taler. Man kunne jo ikke købe fyrværkeri, men kvartermesteren havde et lager af tyske signalpistoler med tilhørende ammunition, som i stor mængde blev fyret af ud over vandet. Det var gevaldigt flot med alle de lyspatroner. Jeg tror, at det Sct. Hans bål er det største, jeg nogen sinde har set. Næste formiddag var der stadig ild i det.

I krigens sidste dage kom der en større gruppe Hitler Jugend marcherende gennem Helsingør. Noget af tiden sang de. De marcherede gennem Kirkegade, mener jeg at huske, dengang var det vejen mod Råge-

Her er det en lidt større af kanonerne, som en frihedskæmper har taget plads på.

Opstilling til fotografering på en af kanonerne, delvis iklædt tysk udrustning.
I baggrunden er min kusine Kirsten kommet med. Foto: Gribskov Stads- og Lokalkiv

leje. Det var teenage-drenge, måske 15 – 17 år gamle, som vist havde en eller flere voksne ledere med.

De drenge så jeg igen i lejren på Vejby Strand blandt det tyske oprydningsskabsmandskab. Oppe fra klinten så vi engang, at de var blevet ført ned til stranden og fik lov til at bade. Trods afstanden var vi dengang lidt forargede over, at de var nøgne. Senere hørte vi, at i Tyskland var folk gået over til at strandbade nøgne, fordi de ikke mere havde badetøj mod krigens slutning. Nå, men Hitler Jugend-drengene forsvandt hurtigt, hvorhen ved jeg ikke. Jeg tror de havde været indkvarteret i Rågeleje, det var i den retning de marcherede om aftenen, ledsaget af bevæbnede frihedskæmpere på cykel.

Der var en yngre tysk flygtningekvinde, som gjorde rent hver dag i Salgårdshøjs bygninger. Min moster, som kunne tysk, kom derved til at tale noget med hende. Jeg stod engang ved siden af og hørte kvinden slutte med ordene »Verfluchte Nazismus«, som min moster senere oversatte for os som »Forbandede Nazisme«, et udtryk jeg mærkeligt nok har husket lige siden, og som var forståeligt i den situation, nazismen havde bragt hende og de andre flygtninge ud i.

Kirsten og jeg havde en pragtfuld tid. Vi kunne gå ned på stranden og bade, når vi havde lyst, og i øvrigt færdes alle vegne i de militære anlæg, på kanonerne og i de mange tomme sommerhuse – et par var der tårne på.

Vi brød os ikke om, at der kom andre børn ind i lejren. Der var engang kommet en dreng, vi ikke vidste, hvem var. Han virkede som en storsnudet og overlegen pralhals. Kirsten udklækkede så en plan. Vi skulle lokke ham ind i en af bunkerne på klinten og lukke ham inde. Selv om der var åbent skydeskår hele vejen mod stranden, var det for smalt til at nogen kunne komme igennem. Det lykkedes os at få lukket og spærret døren udefra og lukke ham inde. Han prøvede helt desperat at komme ud gennem skydeskårene, men der var for smalt. Det var ikke pænt af os, men vi lukkede ham så ud igen mod, at han lovede at opføre sig ordentligt. Vi så ham aldrig siden.

Kun ét sommerhus gik vi aldrig ind i. Min kusine, som var kommet til lejren før mig, fortalte, at der var drevet otte lig i land nede på stranden,

og at de var blevet lagt på gulvet i det sommerhus, indtil de blev kørt bort.

Om det var sandt eller noget, hun fandt på, ved jeg ikke. Men i krigens sidste dage sænkede allierede fly en del tyske marinefartøjer, har jeg senere hørt. De skulle være stukket til søs for at undgå at blive bombet – især fra havnen i Kiel, men det blev de så alligevel til søs. De ilanddrevne kunne jo være mandskab fra sådan en båd.

Vores tid i lejren på Salgårdshøj i sommeren 1945 fik en ende. Tilsyneladende var oprydningen og afmonteringen af de militære anlæg ved Vejby Strand så nogenlunde afsluttet. Regeringens politik med at samle de tyske flygtninge var kommet så vidt, at de her i Nordsjælland vist nu var samlet i nærheden af Gilleleje. Bevogtningsmandskabet – frihedskæmperne – kunne flyttes til Munkerup ved Gilleleje til vagtopgaver der omkring. Stedet for deres indkvartering hed vist Munkerupgård og skulle før tyskernes beslaglæggelse også have været et feriehjem for cementfabrikkernes funktionærer.

Frihedskæmpermandskabet skulle jo stadig have mad, og min moster og vi to børn flyttede med til Munkerup og var der resten af sommeren. Det kan der måske fortælles om en anden gang.

Godhavn gennem tiderne

af Lone Nørmark

Børnehjem – børnely – opdragelsesanstalt – drengehjem – skolehjem – drenge- og lærlingehjem – mønsterinstitution – skole- og drengehjem – erhvervsskole – behandlingshjem, bo-, uddannelses- & erhvervscenter – specialinstitution...

Godhavn er blevet kaldt og defineret forskelligt gennem årene, men at sige, at kært barn har mange navne, holder ikke rigtig stik set i lyset af, hvad der siden er kommet frem om livet på Godhavn i 1960'erne og 70'erne.

I 2005 sendte DR Rikke Skovs prisbelønnede dokumentarfilm 'Drengehjemmet'. Heri fortalte de nu voksne mænd for første gang om, hvad de havde været udsat for på Godhavn, og hvad det havde betydet for deres liv. Dokumentaren blev afsat for dannelsen af Landsforeningen 'Godhavnsdrene'.

I 2009 bevilgede Socialministeret penge til en uvildig undersøgelse af forholdene på Godhavn samt en række andre danske børnehjem. Den blev offentliggjort i 2011 under navnet 'Godhavnsrapporten', og viser, at det ikke kun var på Godhavn, men også de øvrige 18 undersøgte børnehjem, at der foregik voldsomme overgreb på børnene i perioden 1945-1976. Desuden var statens kontrol af forholdene stærkt mangelfuld frem til 1970'erne.

Godhavnsdrengenes formand, Poul Erik Rasmussen stævnedes Socialministeriet i Byretten og krævede en undskyldning og en symbolsk erstatning på 10.001,- kr.

Sagen blev afvist som forældet. Den daværende socialminister, Manu Sareen udtalte i den forbindelse, at sagens hovedpersoner havde hans dybeste medfølelse.

Hertil siger Poul Erik Rasmussen til Berlingske i maj 2015:

»Jeg har hørt fra flere ministre, at det er synd for os. Der var også en af ministre, der sagde, at vi ikke kan undskylde for mennesker, der ikke lever mere. Men så har de misforstået vores ærinde. Vi er ikke på hævnjagt efter de lærere, der mishandlede os. Det var systemet, der glemte at holde øje med os. Ministeren kan stille sig op og sige: »Det er rigtigt, hvad I siger, staten svigtede jer, I var noget værd«. Jeg tror den undskyldning ville give mange fred i sindet«.

Maria Rytter, der er historiker og forfatter til 'Godhavnsrapporten' kalder det – i samme artikel i Berlingske – 'herteskerende', at det ikke er lykkedes at få en undskyldning:

»Det er jo ikke ministeren, der personligt skal undskylde. Ministeren skal undskylde på vegne af snart 100 år gamle myndigheder, der skulle have passet på børnene. Det er et gennemgående brændende ønske hos børnehjemsbørn, at man anerkender dem og ser, hvad der er sket for dem. At man velkommer dem tilbage i samfundet. Det er mange hundrede, hvis ikke tusinder mennesker, som går rundt med det ønske, og Godhavnsdrengene taler på vegne af dem«.

Sagen er nu anket til Landsretten.

Det begyndte med følelsen af et kald

En god havn, et hjem – det var hvad Axel Chr. Frydensberg følte sig kaldet til at skabe for forældre- og hjemløse drenge i København i slutningen af 1800-tallet.

Frydensberg var lærer ved Det kgl. Vejsenhus, og det var her, han fik kendskab til de mange forældreløse og på mange andre måder ulykkeligt stillede børns kår. Især de svagelige børns skæbne lå ham på sinde, navnlig drenge i 7-8 års alderen med skrøbeligt helbred. Det var svært at få dem anbragt i private hjem. Med piger gik det lettere.

Axel Chr. Frydensbergs egen opvækst foregik i Flakkebjerg, en landsby i det sydvestlige Sjælland. Familien flyttede til Odense, hvor sønnen blev indskrevet på Latinskolen, og forlod den med studentereksamen.

Han kom i lære som møllebygger og maskintekniker, men forlod lærepladsen for at begynde med det, som han følte, var hans egentlige kald. Efter diverse kurser i København blev han i 1876 ansat – først som lærer – og siden som inspektør ved Birkerød Kostskole.

Med smukke anbefalinger drog han videre til Nørrebro Latin-skole, og derefter til Det kgl. Vajsenhus, hvor han blev fastansat i 1880. Her følte han sig på rette hylde. Her mærkede han suset af den idealisme, der skulle bringe ham tættere på det, han langsomt indså skulle blive hans livsgering.

Portræt af Axel Christian Frydensberg, 1910 (59 år gammel) Foto: Gribskov Stads- og Lokalarkiv

Første spæde forsøg

Undervejs blev han gift med Engborgine og fik to børn. Familien boede i Ordrup nord for København.

Her begyndte han i 1879 at realisere sin tanke om et hjem for fattige, forsømte børn. I de følgende år blev familien gradvis øget med 10 hjemløse drenge og piger.

Noget tyder på, at Engborgine ikke delte hans idealisme. I hvert fald blev det for meget for hende, og hun forlangte separation.

Men for Frydensberg var de hjemløse børn vigtigere.

Efter flere ansøgninger fik han i 1892 endelig lov til, som han skriver, »at lægge Grunden til min lille Koloni for fattige, hjemløse Børn, som trængte til Støtte mod de mange Farer og Fristelser, som Livet i en stor

Stad medfører, når det Sted, som skulle være Hjem, af en eller anden Grund ikke kan opfylde Bestemmelsen.»

Men han indså snart, at han ikke både kunne passe sit arbejde på Vajsenhus og de 10 børn i Ordrup. Desuden var det for dyrt at bo så tæt på hovedstaden.

Med anbefalinger fra gode samfundsborgere forsøgte Frydensberg at skabe velvilje hos myndighederne for sine planer. Men der skulle gå 8 år, før han modtog det første beskedne statstilskud på 1000,- kr.

Uventet hjælp til etablering

I 1893 fik han af en unavngiven børneven 2000,- kr., og det blev begyndelsen på den nu 123-årige institution.

Frydensberg sagde sit faste arbejde på Vajsenhus op og lejede et lille husmandssted i Tisvilde. Det var primitivt, slidt og småt. Pengene var det også småt med, så efter at have fået ansat en plejemor, Elisabeth Andersen, tog han igen arbejde ved Vajsenhus, nu som timelærer 3 dage om ugen.

Dengang gik der kun tog til Kagerup, og det vidner om viljestyrke og sejhed, at han 3 gange om ugen tidligt om morgenen gik de 15 km til Kagerup. Efter endt undervisning, handlede han og belæsset med pakker, gik turen retur til Tisvilde.

Snart var Frydensberg i stand til at købe det lejede husmandssted og tilliggende jorde, og så gik han i gang med sit storstilede projekt.

Efter få år havde han og børnene opført 40 større og mindre træbaraker, som tilsammen dannede de mærkeligste labyrinter. I de første år sov både han og børnene i samme rum i kasser med halm på gulvet.

Det var 'en ren Robinson Crusoe-tilværelse', som han selv udtrykte det. Og i flere år stod den på svære savn og hårdt arbejde.

Målet var at bane vej for, at børnene/eleverne kunne blive faste karakterer, dygtige, arbejdsomme og ærlige.

Et af hans mottoer var: »Gudsfrygt, Arbejdsomhed og Nøjsomhed«.

Men det primitive fælleskab mellem forstander Frydensberg og børnene i nybyggerprojektet, og bevidstheden om, at det hele stod og faldt

Akvarel af Ebba Holm: Frydensbergs husmandssted. Foto: Chr. Friis

Elevhaver. Bygningen i baggrunden er den første murstensbygning, opført i 1905.

Foto: Gribskov Stads- og Lokalarkiv

Elever på havearbejde, ca. 1912. Foto: Gribskov Stads- og Lokalarkiv

med, at alle på en eller anden måde gav deres bidrag til opretholdelsen af hjemmet, fik det hele til at glide.

Godhavn set udefra

Illustreret Tidende 18. oktober 1896 har en længere floromvunden artikel af Emma Kraft, om 'Børnehjemmet Godhavn'. Hun skriver bl.a.:

»Langt borte fra den larmende By, højt oppe i Nordsjælland, hvor de høje Banker falder brat ned mod Havet, i Tisvildes forunderlig vemodige Natur, ligger det beskedne Børnely 'Godhavn'...«

Og videre hedder det, at:

»Forstander Hr. Frydensberg, dennes Søster og en Plejemoder har til Opgave at opdrage forsømte og forældreløse, fattige Børn af begge Køn, som andre ikke kunne eller ville tage sig af, opdrage dem til nyttige, arbejdsomme Samfundsmedlemmer.«

I Godhavns årsberetning for 1899-1900 glæder Frydensberg sig over en gave på 100,- kr., som var indkommet ved en aftenunderholdning som landliggerne i Tisvilde havde arrangeret til fordel for Godhavn. Samtidig fik han overrakt et eksemplar af Nationaltidende fra 15. august, hvori arbejdet på Godhavn blev omtalt på en sådan måde, at et uddrag måtte med i årsberetningen:

»...i simple, men forunderligt hyggelige Træbarakker, omgivne af Haver, oplæres Børnene til at blive hæderlige og praktiske Mennesker. Saa at sige alt Arbejdet i Huset, Haverne og Marken udføres af Drengene selv; tarvelig, men god Kost holder dem raske og sunde; et renligt, men simpelt Leje giver dem Hvile. Muntre og tillidsfulde ser de ud til at være, Baandene, der binder dem, er der vel, men de føles ikke ret meget og behøve næsten aldrig at strammes for at bevare den gode Tone og smukke Orden, som øjensynligt raader mellem Beboerne af denne lille, mærkelige Koloni, der bæres oppe af sand Menneskekærlighed«.

Selv udtaler Frydensberg til et fagblad:

»Ser jeg ser på mine Dreng, af hvilke de fleste er komne her, fordi de paa en eller anden Maade kom i et skævt Forhold til Samfundet,

Godhavn havde eget musikkorps, ca. 1910-1940. Foto: Gribskov Stads- og Lokalarkiv

Drenge på arbejde. Huset i baggrunden t.v. er 'Stormly', Frydensbergs hus.
Foto: Gribskov Stads- og Lokalarkiv

saa er det gennemgaaende gode, kærlige Børn, og dette bekræfter sig ogsaa ved, at saa mange af dem, naar først de vanskelige Overgangsaaere forbi, slutter sig saa trofast og kærligt til deres gamle Hjem her.« Tidligere elever udtalte siden samstemmende, at »Plejefar var nok streng, men han var alligevel så god – og frem for alt retfærdig mod os, og så levede han aldrig selv en smule bedre end, vi drenge gjorde«.

Frydensberg takker af

I 1905 kom loven om børneforsorg. Godhavn fik nu endelig den anerkendelse, som Frydensberg havde ønsket og slidt for. Godhavn fik nu offentlig støtte og blev institutionaliseret.

Efter 20 års virke trådte Frydensberg tilbage som forstander i 1912. Han flyttede ind i 'Stormly', en villa beliggende på en høj nord for Godhavn, med god udsigt over det livsværk, som han bevarede omfattende kontakt med til sin død i 1917.

Efter en overgangsfigur, A.H. Nielsen (1912-1913), blev Axel G. Bonnevie (1913-1923) forstander. Han blev beskrevet som en nytænkende mand, repræsentant for systemskiftet fra det partiakalske til det mere åbne og samarbejdende.

Bonnevie gjorde bl.a. gældende, at

»hvor vigtig man nu end vil regne Skolen for at være på en Opdragelsesanstalt, saa er det afgjort ikke den alene – og for det meste netop ikke først og fremmest den, der giver Bod for Barndommens Brøst; det giver det praktiske Arbejde hundrede Fold rigere, men hvorom alting er: Drenge omkring det 15. og 16. Aar kan ikke i to Aar eller mere af Udviklingsperioden nøjes med at sidde på Skolebænk, saa er Tidspunktet kommet, da Undervisningen ogsaa i Skolen maa blive af faglig Art. Det siges, at det er uforsvarligt og uøkonomisk i den offentlige Opdragelse at lade Elevernes Læreaar hengaa, uden at de lærer noget bestemt, der kan give Grundlag for deres Fremtid.«

Bonnevie talte energisk for sin sag til høj og lav, og i løbet af kort tid fandt han også forståelse og imødekommenhed hos det offentlige, der skulle bevilge pengene.

Drengene kunne komme i lære som snedkere, smede, gartnere, landbrugsmedarbejdere og malere, og i 1918 kom der også et skrædderværksted til, drevet af mesteren for egen regning. Læredrengene var på den tid 'antaget i Forbundet', og måtte, eftersom Godhavn endnu ikke var godkendt til 'fuldt at udlære', nøjes med at være de første oplæringsår på hjemmets værksteder, hvorefter de skulle ud i forbundet hos en af de lokale håndværksmestre.

Bonnevie fik også ret hurtigt hjemtaget rettighederne til dyrkning af Godhavns bortforpagtede landbrugs- og havejord og købt yderligere 13½ tdr. land, sådan at nu godt 30 tdr. var under plov og rive.

Køkken og spisesal blev udvidet og moderniseret, og der blev rejst en gymnastiksal og tilføjet et vaskeri og et snedkeri.

Finansudvalget gav, efter et besøg på stedet, lov til at Godhavn udvidede antallet af elever fra 60 til 80, og gav desuden et ekstraordinært tilskud til opførelse af en ny lærlingeafdeling.

Lærningehjemmet med ene- og dobbeltværelser til 20 lærlinge, tegnet af arkitekt Vilhelm Th. Holck, stod klar 1. august 1917, blot få uger efter Frydensbergs død.

Alt inventaret var fremstillet på egne værksteder, og hjemmet blev udsmykket med malede friser og indskrifter af Ebba Holm.

Som Frydensberg, arbejdede Bonnevie for 'sine Drenge', og hans kongstanke var, at de skulle have styrket deres selvværdsfølelse og selvstændighed for at 'naa det store Ideal, den gode Borger'. 'At faa den Unge til at træde fast på Benene, naar han skulle ud på Livsvejen'. Til det formål gav han dem lommepenge, som de selv skulle administrere, men også stå til regnskab for. Noget der var meget lidt forståelse for i

Axel Bonnevie med hustru, Margrethe.
Foto: Gribskov Stads- og Lokalkiv

Godhavn lærlingehjem, 1917. Foto: Gribskov Stads- og Lokalarkiv

mere konservative kredse. Og det ærgrede ham, at de unge i deres første læreår ikke blev lønnede, men det kom han ikke igennem med. I stedet brugte han kræfter på at få oprettet så mange pladser som muligt. Og hvis det ikke var muligt på Godhavn, så fik han sine drenge i lære hos omegnens smed, maler, skomager, tømrer, bager eller murer.

Hvor Frydensberg havde mottoet: »Den som tror haster ikke«, så var der fuld fart på Bonnevie, for som han udtalte:

»...saa længe der er Liv i Udviklingen, er der Ønsker og Maal at naa, og det er saa afgørende, at Tiden for vore Elever fuldt udnyttes, der er spildt nok i deres Liv«.

I 1922 kom Loven om Værgerådsforsorg, og året efter fik Godhavn besked om, at det nu var at regne for skolehjem, men Bonnevie foretrak fortsat at kalde Godhavn for et drenge- og lærlingehjem, og agerede derefter.

Ny forstander

Da Bonnevie i 1923 besluttede at ende sin gerning på Godhavn, havde han allerede sin efterfølger ved hånden, indarbejdet, indforstået og klar til det store arbejde med at føre 'Drenge- og Lærlingehjemmet' videre i hans ånd, H.P.E. Henriksen (1923-1950). Han havde været Bonnevies førstelærer i 10 år.

Bonnevie havde været opbyggeren efter Frydensbergs pionertid. Henriksen skulle – sammen med sin hustru, Edel – befæste og stabilisere det, som var opnået de første 30 år.

Henriksen var ikke en mand med de store armbevægelser og den glamourøse selvfremstilling. Det passede ham fint i ubemærkethed at få lov til at yde sit kolossale daglige arbejde i håbet om at se drengene blomstre op.

Han havde ét mål: drengenes ve og vel, og med det for øje udgød han tillid og tryghed, ro og kærlighed i alle retninger. Han mente, at en tryk og rolig hverdag, hvor enhver vidste, hvad der forlangtes af ham, var den rette medicin for drengene.

Godhavn skulle ikke være en samling huse, men et hjem – men dog et hjem så stort, at regler og dagskemaer var nødvendige. Han fulgte stort set sin forgængers skemaer og inddelte overordnet hjemmet i to:

Elever ved brændeskur, ca. 1928.

Foto: Gribskov Stads- og Lokalarkiv

Skrædderværksted, ca. 1925.

Foto Gribskov Stads- og Lokalarkiv

Hans Peter Elias Henriksen og hustru, Edle, ca. 1920.

hovedafdelingen, kaldet drengehemmet, som var for de små, og lærlingeafdelingen, som var for de store, der var kommet i lære.

Besøgende undrede sig ofte over, at drengene levede så frit og åbent, lyst og venligt. Hertil svarede Henriksen, at

»De Drenge, vi faar, har i mange Tilfælde levet længe nok på Livets Skyggeside; her vil vi gøre alt for, at de kan leve i Solen. Dagens Liv skal ikke være det ensformige graat i graat, som mange tænker sig. Selvfølgelig maa der være Disiplin, Regelmæssighed, Orden og Plan, men det gør ingenlunde Tilværelsen kedelig og træg – tværtimod«.

Gothavns fodboldhold 1946. Gribskov Stads- og Lokalarkiv

Sådan svarede han 30'erne og 40'ernes konservative moralister. Små 10 år senere var det den modsatte fløjs ultramoderne anskuelser om opdragelse, hvor man giver børnene helt frit spillerum, han måtte svare:

»Jeg tror slet ikke, børnene opnår den lykkelige tilværelse, man bilder sig ind, ved at give tøjlesløsheden alt for vidt spillerum. Jeg tror, de føler sig langt lykkeligere ved, at de voksne giver dem visse retningslinier, og ved at der opretholdes orden og disciplin. Børn indordner sig for flertallets vedkommende gerne, når man blot ikke møder med for mange forbud, og man undlader at skælde ud evig og altid«.

Udsnit af Victor Haagen Müllers store maleri i festsalen. Foto: Chr. Friis

Henriksen havde stor integritet, men nogen stivstikker var han ikke. Han holdt af at feste, både ved diverse skolejubilæer og ved andre lejligheder, som fx i 1931, hvor bestyrelsesformanden Lauritz Hagen-Müllers søn, maleren Victor Haagen Müllers udsmykning af gymnastiksalen, som på den tid også var festsalen, blev indviet som en gave fra Ny Carlsbergfondet.

Ved Godhavns 50 års jubilæum i 1943 beretter Frederiksborg Amtstidende om:

»alle de gamle Dreng, der strømmede til Hjemmet, der rummer saa mange Minder for dem«.

Der er næppe tvivl om, at Henriksen og hans Edel har været kærlige og engagerede mennesker. Men i datiden var afstraffelse i opdragelsen – både i private og offentlige hjem – almindelig brugt praksis – således også på Godhavn.

Hvis pædagogikken ikke virkede, blev der forsøgt med mere håndfaste argumenter. En elev fortæller, at en enkelt 'springtur' kostede ham afklipning af håret, 5 slag med spanskør og 8 dage i betækningsrummet 'Brummen', der lå øverst oppe over gymnastiksal og snedkerværksted ved siden af snedkerlærer Larsens tjenestebolig. Han var også den, der i den afmålte straffetid, holdt øje med synderens arbejde i den muromkransede 'Brummegården', hvor straffen blev omsat til et afmålt antal dages skærvehugning.

Fra Frydensbergs ca. 100,- kr. steg plejepengene til 567,- kr. årligt i 30'erne, og fra at have været filantropi blev Godhavn, i takt med det

offentliges øgede indgriben op gennem årene, også en forretning, hvor det tillige skulle kunne betale sig at beholde den enkelte elev. Det var ikke ord, Henriksen brød sig om. Han ønskede kun at være loyal mod det gamle børneforsorgssideal, så langt det var muligt, for selv om det ikke altid lykkedes, så var hans trøst: »at den, der hjælper en Dreng, er ofte med til at frelse en Mand«.

På trods af den accelererende debat om det hensigtsmæssige i de gammeldags opdragelsesformer, vedblev Henriksen med at være loyal mod disse idealer til sin fratræden i 1950 efter næsten 40 års virke på Godhavn.

Han havde – ifølge jubilæumsbogen 'Godhavn 100 år 1893-1993' – nået målet: at få stabiliseret og udbygget Godhavns renommé som mønsterinstitution efter 3 årtiers opbyggende fase under de første forstandere. Og som disse vedblev han efter sin afsked med at have tæt kontakt med elever og medarbejdere i sit otium.

Brummen afskaffes

og det er nok det mest positive, man kan sige om tiltrædelsen af den fjerde forstander, Chr. Bek (1950-1975) – set i lyset af, hvad der senere er kommet frem om hans og hans lærerstabs voldelige adfærd.

Den læreruddannede Bek kom – via en førstelærerstilling på Sølager Statsungdomshjem – fra en stilling som forstander på 'Prøven', et ungdomshjem i Rødovre.

Forstander Chr. Bek.

Foto: Gribskov Stads- og Lokalkiv

Smedien, ca. 1917.

Foto: Gribskov Stads- og Lokalarkiv

Smedien inde, ca. 1920.

Foto: Gribskov Stads- og Lokalarkiv

Ifølge Godhavns 100-års jubilæumsbog havde Bek »en stædig, enkel og grundlæggende tiltro til, at det gode i mennesket ville sejre, hvis det blev udsat for den rigtige opdragelse på de rigtige tidspunkter. Beks opgave var, »at tage sig af de fejlslagne opdragelses ofre, og hvis de rette omgivelser og forhold var til stede, skulle det nok gå for de fleste, hvis man kunne undgå utidig indblanding fra folk uden forstand på de dele!«

Og videre hedder det »at han var vidende og reel, og benhård i forfægtelsen af sine synspunkter«.

»Bek kunne både ses, og høres... og forstås«, sagde en kender og kollega engang.

Ses, høres og føles – er nok snarere, hvad de drenge, der blev anbragt på Godhavn i 1960'erne vil kunne skrive under på.

Drengene fra sjæleknuserfabrikken

er titlen på en artikel, bragt i Berlingske i maj 2015. Heri fortæller nogle af dem, der var anbragt på Godhavn i perioden 1962-1971 om deres tilværelse dér.

En af dem, nu formand for 'Godhavnsdrene', Poul Erik Rasmussen, husker tydeligt sit møde med Godhavn i 1962, 12 år gammel:

»Forstanderen var en mand på 150 kg med udstikkende øjne. Han var uhyggelig i et lille barns øjne. Jeg fik at vide, at »du er kommet her, fordi ingen andre vil have dig«. Det fik vi at vide dagligt«.

Poul Erik Rasmussen stak af 12 gang på 3 år. Den ene af gangene nåede han sammen med en kammerat til Sverige. De var væk i 14 dage.

»Vi fik en ren sadistisk modtagelse, da vi kom tilbage. Da forstanderen var færdig med at slå, kaldte han på overlæreren, så han kunne tage over, så måtte man ligge oppe på sygestuen, indtil man ikke havde mærker mere.

Der var forældre, der ikke fandt sig i det. Jeg har fundet avisartikler fra 1960'erne, som beskrev, at forældre havde anmeldt forstander Chr. Bek for vold. Men de kom ingen vegne. Han blev pure frifundet.

Det frygtelige var, at der var den samme vold drengene imellem. Når man vågnede om morgenen, frygtede man dagen, for man vidste ikke, hvor volden kom fra. Men det væsentligste, når jeg ser tilbage, er måske, at vi aldrig fik noget kærlighed. Det var det, der gjorde mest ondt; at vi ikke måtte vise følelser og aldrig fik et knus. Det har fået mange af os til at lukke os inde i os selv i voksenlivet.«

Ove Hansen, der var på Godhavn fra 1966 til 1971 husker, at han blev modtaget af forstanderen, og både han og hans forældre syntes, at han så meget flink ud.

»Og han sagde: »Her skal Ove nok få det godt«. Der gik ikke en uge, før jeg fik min første flade øretæve af forstanderen. Jeg var jo bange for at sove det nye sted og savnede dem derhjemme. Og så lå jeg og græd om natten i mørket. Vagten havde sagt, at jeg skulle tie stille, men jeg kunne ikke holde op. Dagen efter blev jeg kaldt ned til forstanderen. »Her græder man ikke«, sagde han, og så svarede jeg igen: »Jamen, det gør jeg altså«. Da fik jeg en lussing. Jeg kom derop, fordi jeg ikke kunne gå på almindelige skoler i København. Jeg var måske lidt umulig og pjækkede. Det var Børneværnet, der bestemte det, men mine forældre troede også, at det var det bedste. Jeg var 11 år og slap først derfra, da jeg var 16.

Jeg havde prøvet at få en lussing i skolen før, men det var anderledes på Godhavn. Det var regulære tæsk.«

Peer Balken var på Godhavn 1969-1971. Han slap for at blive slået, men han så sin værelseskammerat blive slået sønder og sammen af en af lærerne. Til gengæld var han udsat på anden måde.

»Jeg fandt engang et billede af mig som knægt, og jeg kan godt se, at jeg var en køn dreng. Så kan du godt regne ud, hvor jeg vil hen.

Dét og medicinen var mit problem. Jeg var sengevæder, så jeg fik diverse sjove midler. Jeg har fået min sagsmappe her mange år efter, og der står, at jeg fik amfetamin for at undgå at tisse i sengen og valium for at falde til ro. Hver morgen og aften.

Engang imellem spekulerer man over, om det egentlig var ens egen skyld. Jeg har hele mit liv haft den der uro i kroppen, at jeg ikke kan finde ud af: Var det nu også min fejl? En undskyldning og en anerkendelse kunne give noget fred for mig.«

Peer Balken var narkoman fra han som 16-årig kom ud fra Godhavn til han som 27-28-årig fik afvænnet sig selv. I stedet blev han 'landevejs-ridder'.

Ole Hansen blev sendt til Godhavn, efter at han var kommet for skade at snuppe en billetblok i en togkupé, så han kunne rejse gratis med tog. Men han blev afsløret.

Politiet hentede ham i Ringsted, og to dage senere blev han sendt til Godhavn, 14 år gammel.

»Det var ikke hver dag, vi fik klø. Men det var tit. Det var forstander Beks måde at reagere på; ingen forsøgte at finde ud af, hvorfor vi drenge opførte os, som vi gjorde. Stak af eksempelvis, eller græd.

Jeg tror, Godhavn har præget mig. Mange ting havde set anderledes ud uden den oplevelse. Der har manglet en vigtig brik i vores tilværelse.«

Omsorgen

Arne Roel Jørgensen var kun ét år på Godhavn fra 1966 til 1967. Men det har præget hele hans liv. Han var en af dem, der tissede i sengen.

»Vi, sengevæderne, blev hånet af lærerne, når vi vågnede om morgenen. De viste det til alle drengene; »se, den svineunge har tisset i sengen«. Og drengene spillede med. Så længe en anden dreng blev hånet af lærerne, var man selv fredet. Bagefter blev man stillet ud i

gården, hvor man skulle stå med det våde lagen i udstrakte arme, indtil det var tørt.

I min journal, som jeg siden har fået aktindsigt i, står der, at jeg fik truxal (antipsykotisk medicin, red.) mod sengevædning. Men det middels kraftigste bivirkning er problemer med at holde på vandet.«

Otto Koldal fortæller:

»Jeg havde allerede været fire år på Høng Børnehjem, da jeg kom på Godhavn i 1962. I Høng blev vi aldrig slået, vi var kun 30 børn, og vi gik i almindelig folkeskole. Men jeg var blevet 14 år, og det mente man ikke passede med de små piger, der også var på Høng Børnehjem. Jeg kom op til et sted, hvor der kun var drenge, og hvor vi var flere på én sovesal end på hele Høng Børnehjem. Det var voldsomt. Og et helt andet miljø, hvor der blev slået for et godt ord. Jeg opdagede meget hurtigt, at en del af den magt, lærerne udøvede, var vold. Alt, der kunne konfliktes på, blev taget op. Voldeligt.

Lærerne havde det med at luske sig ind på os og opsøge konflikten, og det kunne gå meget voldsomt til, når nattevagten forsøgte at få ro på sovesalen om aftenen. Men volden foregik mest inde hos forstander Bek. Der var ikke vidner på; man kunne først se det, når drengene kom ud. Mange så ud som om, de havde været i boksekamp. Bek var en stor tung mand, hvis største fornøjelse var at smide drengene på en chaiselong og sætte sig på dem.

Der var ingen opsyn med noget. Skolen vidste en uge i forvejen, når der kom tilsyn. Så blev Godhavn pudset og poleret, men inspektøren gik bare ind på forstanderens kontor og spiste frokost, før han kørte igen.«

Johnny Clausen mistede sin far, da han var 3 år. Hans mor blev alene med 3 børn og måtte have 3 jobs for at klare det, så hun var aldrig rigtig hjemme. Om det var derfor, eller måske fordi han var ordblind, ved han ikke, men

»Lige pludselig stod Børneværnet og politiet der bare, og så blev jeg sendt til Godhavn. Jeg var 12 år.

Jeg kan huske ankomsten tydeligt. Den står klart i min hukommelse, fordi jeg fik sådan én på kassen af forstanderen, så snart min mor var

gået. Fordi jeg græd, og 'på Godhavn græd man ikke', sagde han. Det gjorde dobbelt ondt. Jeg skulle sige farvel til min mor, og jeg var aldrig blevet slået før, hverken af min mor eller far.

Hver dag på Godhavn fik jeg en 'vitaminpille'. Jeg spiste dem, for jeg troede, at jeg skulle have dem for at holde mig sund og rask. Siden har jeg fået aktindsigt i min journal og har læst, at det var truxal, psykiateren Ib Ostenfeld gav mig. De ville have, at man var konstant døsigt, så man ikke var fræk.«

Isolation

I 'Godhavnsrapporten' klager 23 tidligere anbragte drenge over manglende kontakt til omverdenen og isolation, mens 16 klager over manglende kontakt til familien.

Når Landsforeningen i dag kalder sig for Godhavnsdrene, så har de taget en negativ betegnelse på sig og gjort den positiv. En 'Godhavnsdrenge' var et skældsord i Tisvilde, hvor befolkningen opfattede dem som 'en flok kriminelle knægte, man skulle holde sig fra', fortæller en og fortsætter: »men jeg vil sgu undskylde befolkningen. Hvordan skulle de vide eller tro andet? De vidste jo ikke, hvad der foregik«.

Det gjaldt for hele den undersøgte periode, at ingen drenge måtte forlade Godhavns grund uden tilladelse. »Alt var lukket af, man skulle ikke nærme sig indkørslen, så var der ballade med det samme«.

Da Godhavn havde park og have, der skulle renholdes og rives, børstebinderi, husflid og værksteder med lærepladser samt egen skole, så var drengenes kontakt til Tisvilde ikke en nødvendighed. Udelukkelsen fra samfundet beskrives på mange måder i interviewene, en husker ligefrem, at der engang imellem »var konkurrence, hvor man kunne vinde en tur hjem til en lærer«.

Nogle fortæller om biografture til Tisvilde Bio. Det kunne ske 1-2 gange om året, og var noget, drengene glædede sig til, men turen til fods i gåsegang bag en lærer, let genkendelige som de var med deres ens kortklippede frisurer, umoderne klæder og træsko, oplevede de som en offentlig ydmygelse.

En fortæller, at han fik lov til at komme med gartneren ned i Tisvildeleje, når gartneriets produkter skulle sælges. »Det var ligesom at være i Tivoli«, kan han huske, han tænkte.

Det hændte også, at samme gartner inviterede nogle af drengene med hjem til sin kone, hvor de fik kager. Han husker, at en af drengene efter sådan et kagebesøg udbrød: »Man har lyst til at flyve«.

Bek fratræder

I børneforsorgskredse hed det – ifølge Godhavns 100 års Jubilæumsbog – at »Bek er at ligne med et bjerg, som man er nødt til at lade ligge, men også at respektere.«

Ved sin 70 års fødselsdag fratrådte Chr. Bek og konkluderede ved den lejlighed bl.a. »Jeg er fuldstændig klar over, at man med en vis ret har kunnet kritisere de gamle skolehjemms funktionsform. Men mon dog ikke kritikken har fejlet sit sigte noget. Resultaterne kunne måske synes så som så, men jeg må da bede kritikken betænke, hvad samfundet som sådan var villig til at ofre.«

En lærer, der arbejdede på Godhavn fra 1974 til 1976 udtaler til 'Godhavnsrapporten': »Man har jo tit hørt, at når der kom inspektion, så fik man det hele til at se rosenrødt ud. På den måde var forstanderen jo en ærlig mand, han var overbevist om, at det, han gjorde, var rigtigt«.

Ifølge jubilæumsbogen havde Bek det uheld, at den sidste del af hans tid faldt i den turbulente periode i 60'erne og 70'erne, hvor meget blev ommøbleret og rykket rundt. Udviklingen var gået hurtigere, end han havde ønsket det, konstateres det.

Nye toner

Med indførelsen af Bistandsloven i 1976 skete der store ændringer. Bl.a. fik piger igen adgang. Nu skulle eleverne selv bestemme, om de ville på Godhavn, og de kunne 'vælge', om de ville have 10, 12, 14 eller op til 24 timers skoleskema. Resten af tiden hed det nu 'undervisning' på værkstederne, som skulle 'fremme elevernes lyst' til en senere erhvervs-

uddannelse. Nu gjaldt det om 'at motivere'. Der var ikke længere noget der hed 'du skal' eller 'tvang', men derimod 'konsekvent pædagogik', der havde til formål at at fastholde eleven i de valg, eleven selv havde foretaget.

Man kan nok ikke se helt bort fra, at der i nogle tilfælde var tale om 'frivillig tvang', men et fremskridt var det dog.

'Fleksibilitet' blev også et nyt nøgleord – og med tiden kom der – i form af udadrettet PR-virksomhed – større åbenhed om, hvad Godhavn stod for.

Godhavn i dag

er 'en behandlingsinstitution for normalt begavede 9-20 årige børn og unge med såvel sociale, psykiske, psykiatriske som adfærdsmæssige vanskeligheder'.

Der er 5 (nyrenoverede) boafdelinger med separate værelser til alle, og mulighed for gradvis botræning via lejligheder på Godhavns ca. 1 kvadratkilometer store grund.

Godhavn har eget motionsrum, stor gymnastiksal, motorcrossteam og udendørs fodboldbaner. Desuden råder Godhavn over et sommerhus og ejede i en årerække sejlskibet Slepner.

I fire af behandlingsafdelingerne er der plads til 8 børn/unge. I den 5. er der plads til 4. Hver afdeling har tv-stue, køkken-alrum, aktivitets- og computerrum.

En gang om måneden afholdes der husmøder, hvor de unge kan fremsætte forslag til ændringer på afdelingen, samt ønsker til madplanen, som laves ud fra rammerne i Godhavns kostpolitik.

Hver afdeling er desuden repræsenteret med en elev i et elevråd, der er organiseret under Godhavns Skole og som repræsenterer Godhavn indad og udadtil.

Godhavns interne skole rummer plads til 35 børn/unge, som er døgnanbragte, og derudover er der mulighed for enkelte dagbehandlingspladser.

Vejviser til Godhavns mange lokaliteter. Foto: Chr. Friis

Godhavn, som det ser ud i 2016. Foto: Chr. Friis

Der er 9 skolelærere og en skoleleder. Målet er, at alle elever styrkes til et udeskoleforløb og i retning af en 9. klasses afgangsprøve.

Til skolen er der knyttet værksteder i form af smedje, tømmerværksted, multiværksted, køkken samt glasværksted.

Godhavn er organiseret som en selvejende erhversdrivende fond med en samarbejdsaftale med Gribskov Kommune og har i dag 90 fastansatte medarbejdere udover forstanderen Søren Skjødt, der har været forstander siden 1999. Godhavn har en professionel bestyrelse, hvis medlemmer er bredt repræsenteret med kvalifikationer inden for ledelse, økonomi, jura, og sociale, psykiatriske eller uddannelsesmæssige forhold. Endvidere sidder forældre- og medarbejderrepræsentanter i bestyrelsen.

I en folder om Godhavn står der, at »Behandlingsmiljøet er meningskabende og har en angstdæmpende funktion. Behandlingen tager udgangspunkt i en selværdsofbyggende tilgang, der sikrer mulighed for identitetsskabelse og gradvist øger evnen til mentalisering, socialisering samt til i højere grad at fungere selvstændigt.»

Nu er ord jo taknemmelige, men der er ingen tvivl om, at Godhavn i dag er et meget anderledes sted end det var i 60'erne/70'erne.

Til lykke Søren 50 år.

Foto: Chr. Friis

Søren Skjødt, forstander, 1999-.

Foto: Chr. Friis

Da 'Godhavnsdrene' i forbindelse med tv-dokumentaren i 2005 genså deres gamle 'hjem', var det med blandede følelser. På den ene side vældede alle deres dårlige minder frem, på den anden side så de nu et sted, hvor der på positiv vis bliver draget omsorg for børnene og de unge.

Efterskrift

Ovenstående artikel er på ingen måde en udtømmende beskrivelse af Godhavns nu 123-årige historie.

Men den er et forsøg på – med hjælp fra bl.a. Godhavns 100 års jubilæumsbog, Godhavnsrapporten og avisartikler – at give et indtryk af udviklingen fra den spæde idealistiske start over ekspansion og konsolidering – og det mørke kapitel i 1950-75 og til dagens moderne institution.

Dokumentaren 'Dreng hjemmet' fik megen omtale og resulterede i oprettelsen af Landsforeningen 'Godhavnsdrene' og senere udgivelsen af 'Godhavnsrapporten'. Den inspirerede også forfatter Ole Tornbjerg til romanen 'Drengen fra Godhavn', der udkom i september 2015 – og til filmen 'Der kommer en dag', som får premiere i april 2016.

Hvornår Godhavnsdrenenes ankesag kommer for landsretten er derimod uvis.

PS: Ifølge en artikel i Politiken, lørdag den 9.1.2016 vil Socialdemokraterne nu stille forslag om, at de børnehjemsbørn, der var udsat for systematisk vold, afstraffelse og seksuelle krænkelser, skal have en samfundsundskyldning. Men først skal der dog nedsættes en kommission, der også skal undersøge, hvad bl.a. udviklingshæmmede blev udsat for af overgreb i 1950'erne og -60'erne.

Kilder

Godhavn 100 år 1893-1993, Træk af en opdragelsesanstalts historie, Eskil Borup. Udgivet af Godhavn i 1993

Godhavnsrapporten En undersøgelse af klager over overgreb og medicinske forsøg på Dreng- og Skolehjemmet Godhavn samt 18 andre børnehjem i perioden 1945-76, Maria Rytter, Syddansk Universitetsforlag 2011

Drengene fra sjæleknuserfabrikken, artikel i Bergingske 17. maj 2015

Folder fra godhavn.dk

Opvækst i Vejby under besættelse og i efterkrigstid

Fortalt af Jørgen Ellehammer Rasmussen,
nedskrevet af Ole Blåkilde.

Familiebaggrunden

Jeg blev født 21.juni 1935 i Vejby, og i Tibirke Kirke blev jeg døbt navnet Jørgen Ellehammer Rasmussen. Ellehammer-navnet var efter min farmors slægt især på Lolland-Falster. Min far hed Poul Ellehammer Rasmussen. Han var født i 1908 og opvokset på Lolland-Falster, men så fik min farfar og farmor ansættelse i Nordsjælland, og på den måde kom min far så her til egnen, hvor han blev. Han var den yngste af tolv søskende, som jeg alle har kendt, dog mere eller mindre. Kun de to yngste fik Ellehammer som mellemnavn. Det var vist efter, at opfinderen Ellehammer havde fløjet med sit hjemmebyggede fly på øen Lindholm. En af min fars brødre, nummer otte, Poul Ludvig Rasmussen, var skibskaptajn i Grønlandsstyrelsen og gik ned, da grønlandsskibet Hans Hedtoft forsvandt i 1959. Vi sad hele den nat ved radioen for at høre nyt om det. Vi var med til mindegudstjeneste i Holmens Kirke bagefter.

Mine forældre var blevet gift i Tibirke Kirke den 19. november 1933. Min mors forældre havde flyttet noget rundt. Omkring 1930 boede de i nogle år på Gammel Frederiksborgvej mellem Helsingør og Højbjerg. Det navn fik vejen dog først sidst i

Portrætfoto af mig (Jørgen)
som marinesoldat. Privat foto

Mine forældre Grethe og
Poul blev gift i 1933. Privat
foto

Mit barndomshjem på Stationsvej.
Foto: Gribskov Stads- og Lokalkativ

Her ses vi med hest og hund.
Privat foto

1930'erne, da den ny Frederiksborgvej blev skåret direkte igennem mellem Helsing og Højbjerg.

Huset i Vejby

Min far startede som selvstændig vognmand i Vejby i 1934. Han kørte især med kreaturer. Det var også i 1934, at min far købte vores hus lige ved Vejby Station. Det var ret stort, for det var oprindeligt bygget som hotel. Før bilismens tid havde nogen måske troet, at et jernbanehotel kunne gå i Vejby. Men så vidt jeg ved, havde det aldrig været i gang som hotel.

Da jeg var tre år, fik jeg en lillesøster, som kom til at hedde Jytte. Det var til stor fornøjelse for min søster og mig, at der hørte et stort areal til vores hus bag min fars garager, over en tønde land. Der var mange frugttræer og noget nyttehøve. Der var en indhegning i bunden, så der

gik høns, ænder, og gæs, og i en særlig indhegning havde vi en gris eller to til slagting til jul. Der gik også to ponyer, som min søster og jeg og også vores kammerater kunne ride på. Det var dog uden sadel, stibøjler og tømme, og de kom ikke uden for vores indhegning.

Min far havde hele sit liv dueslag, så vi spiste ofte stegte dueunger, og han solgte og gav også slagtede dueunger væk. Det var ikke brevduer, han havde.

Min fars arbejde som vognmand

Tidligt begyndte jeg at køre med på min fars ture. Hver tirsdag kørte far til kreaturmarked i Hillerød. Han havde kreaturer med fra lokale opkøbere og også direkte fra landmændene, så han kørte først rundt og hentede dyrene. Det var bestemt, hvem der skulle overtage kreaturerne, han havde med. Han handlede normalt ikke selv, men fik alene betaling for kørselen. Så fik vi kreaturer med tilbage fra opkøbere. Dem skulle vi levere videre rundt til slagterne i Gilleleje, Græsted, Vejby, Smidstrup Strand og flere andre steder. Slagterne havde dengang eget slagtehus og slagtede selv.

Når vi var i Gilleleje, fik vi altid fisk og skaldyr med hjem, købt fra båd hos fiskere, som min far kendte. Min far kom dog ikke til slagterne i Helsing, for der kørte vognmand Bjørn Sørensen, Helsing. Om onsdagen kørte far til Kvægtorvet i København. Vi kunne starte ved to-tiden om natten med at hente de kreaturer, vi skulle have med. En del havde far gående på græs på en gård oppe ved Vejby Strand, hvor de var samlet sammen i forvejen. Der kunne også være heste og føl placeret på den gård. De skulle jo passes, så det måtte jeg ofte gøre, da jeg var blevet lidt større og kunne cykle derop. På Kvægtorvet i København var et stort leben. Der så jeg, der blev handlet med håndslag. Der blev ikke brugt at skrive noget ned. Når far havde fået afleveret de kreaturer, han havde med til dem, der skulle have dem, fik vi andre med tilbage. Vores hjemtur bestod så i at aflevere dem, hvor de skulle hen. Det kunne godt blive sent på aftenen, før vi var færdige og kom hjem. Far kørte aldrig med grise, men udelukkende kreaturer og heste.

Skolebillede fra lærerindeskolen omkring 1943. Jeg står ude til højre i anden række.
Foto: Gribskov Stads- og Lokalkiv

Legekammerater og skolen

Når man voksede op i Vejby, vidste man, hvem de andre børn i byen var, alle kendte alle. Man legede så med sine jævnaldrende – dog mest drenge. Den gang blandt drengene var for eksempel Willy Petersen, hvis far var skomager og taxavognmand, Bent Andersen fra Melhøjgård, som nu er udstykket, Bent Lemming-Christensen, hvis far var byens læge, Jørgen Hemmingsen, hvis far, Hermann Klode Hemmingsen, havde byens manufakturforretning og Finn Larsen, søn af slagter Gunnar Larsen og Tom Keller Jensen, søn af købmanden på Stationsvej.

I Vejby var skolevæsenet dengang delt i en forskole og en skole. Forskolen kaldte man dengang lærerindeskolen. Den omfattede de tre første årgange samlet i én klasse. Her gik jeg så i tre år.

Min fars interesse for jagt

Min fars store fritidsinteresse var jagt, så vi spiste meget vildt. Gennem sit arbejde kørte han kreaturer for mange landmænd, så han havde ikke svært ved at finde jagtarealer. Hans jagtkammerater var blandt andre nogle landmænd i Tibirke, Holløse og Vejby, samt mejeribestyrer Larsen på Ørekilde Mejeri i Ørby og vognmand Svend Aage Nielsen i Alsønderup, som også drev kreaturkørsel. Far havde altid jagthund. Men da jeg var lille, havde jeg også min egen hund – 'Pingser' – som voksede op sammen med mig, til jeg var seks år. Den fulgte mig over alt og var mit et og alt. Den blev så afløst af andre små hunde. En af dem lå altid sammen med katten.

Der løbes på skøjter på Vejby Gadekær. Foto: Gribskov Stads- og Lokalkiv

Fra fjerde til og med syvende årgang gik man så hos lærer Brøns. Men efter tredje klasse sendte min forældre mig imidlertid på Mørks Skole i Hillerød. Jeg fulgtes med Bent Lemming-Christensen. Vi tog så med toget til Hillerød hver dag. I femte klasse gik vi i 1947 til optagelsesprøve til 1. mellemskoleklasse på Frederiksborg Statsskole i Hillerød og kom ind. Vi gik der i klasse sammen til realeksamen i 1952. Men tilbage til Vejby.

Lege og fritidsinteresser

Om vinteren var det altid skøjteføre i min barndom. Vi løb især på skøjter på Vejby Gadekær, som dengang var større end nu. Vi kunne også kælke på Kirkebakken ned til gadekæret, når der var sne. Syd for byen lå Askemose, og derude var også fladvand, som frøs til. En

gang var isen på fladvandet ved at tø, så vi trådte igennem ned i mudderet nedenunder. Mine skistøvler med skøjter på røg af, men jeg fik dem trukket op. Sokkerne blev i mudderet, så jeg turde ikke komme hjem, men gik hjem med Willy, hvis mor grinede af mig.

Der var også FDF i Vejby/Tisvilde på Lundedal i Holløse og Tisvilde Vandrehjem. Vores kredsfører i FDF, Ejvind, var søn fra Lundedal. Hans Cornelius Petersen fra Tatol i Tisvildeleje var også kredsfører. Der var vi drenge selvfølgelig også med. Der var også FDF-sommerlejr på et høloft i Fredensborg og en gang, hvor vi var privat indkvarteret i Jørlunde.

Efter krigen legede vi soldater med hjemmelavede trægeværer og karbiddåser i grusgraven bag Gundekildegård på vejen til Rågeleje. Vi blev af og til overrumplet af gårdejereren, og han kunne klare hele hæren på otte til ti drenge, så vi måtte løbe hjemad. Engang fik jeg en lille bil til at træde med pedaler. Det bedste vi drenge vidste, var at køre med den op og ned ad skrænterne i den gamle sandgrav, der lå ved lærerindeskolen. Under krigen var der en mark med tobaksplanter ved siden af fodboldbanen. Der blev jo dyrket tobak i Danmark, når intet kom fra udlandet. Jørgen Hemmingsen og jeg plukkede blade af tobaksplanterne, som vi rullede til cigarer med sider af Amtsavisen omkring og røg. Vi blev forfærdelig syge uden at vores mødre kunne finde ud af hvorfor.

Vi boede jo ved siden af Vejby Station. Stationsmesterens havde ingen børn og var meget glade for mig, så jeg kom til at gå meget hos dem. Efterhånden som jeg blev større, kunne jeg hjælpe med, især om sommeren, hvor der var travlhed. Der blev dengang sendt en masse gods pr. jernbane, især som banepakker. Der var en portør ved navn Helge, som jeg så kunne hjælpe med at flytte pakker og med at udlevere dem, når modtagerne kom for at hente dem. Stationen var også postkontor, så jeg kunne stemple f. eks. de julekort, der blev sendt fra Vejby.

Der var drenge nok til et fodboldhold i Vejby Idrætsforening 42. kreds, og jeg gik meget op i fodbold. Men da jeg skulle spille på ynglingehold, var vi ikke længere nok i Vejby, og så tog jeg til idrætsforeningen i Tisvilde. Der lærte jeg så nogle nye spillere fra Tisvilde at kende. Vi havde meget fornøjelse af at cykle ud og spille mod omegnens klubber, det var f.eks. i Ramløse, Helsingør, Annisse og Blistrup.

Vejby Station. Bygningen ude til højre var mit barn-domshjem. Foto: Gribskov Stads- og Lokalarkiv

Halfdans Hjørne med iskiosken. Foto: Gribskov Stads- og Lokalarkiv

Den 4. maj 1945 om aftenen var jeg tilskuer, da man i Vejby spillede voksenfodbold mod arvefjenden Tisvilde, da én kom og fortalte, at krigen nu var forbi. Så opløstes fodboldkampen fuldstændig, og man drog op til Halfdans hjørne hos Dagmar (Halfdans mor) for at spise is.

Vejby Forsamlingshus lå jo tæt ved, hvor vi boede, så jeg deltog i meget af det, der foregik i 'huset', og det var jo spændende og sjovt. Jeg kom også til at spille med i en dilettant, som vist hed 'Gustav med bilhornet', og i julekomedier under instruktion af maler Valdemar Hansen.

Fra København kom danselærer frk. Lisberg og holdt danseskole, som vores forældre sendte os til. Frk. Lisberg var en håndfast dame, som holdt på formerne og krævede disciplin. Der blev også holdt folkedans i forsamlingshuset, som vi med fornøjelse deltog i. Jeg husker ikke, hvem arrangøren var, men formentlig idrætsforeningen, som jo gjorde meget for byens børn og unge.

I vinterhalvåret gik vi også til gymnastik i forsamlingshuset. Leder var bl.a. Knud Christiansen fra Saxenkolgård. Til fastelavn var byens børn sammen med børn fra omegnens byer indbudt til tøndeslagning på Rågeleje Kro, hvor man fik sodavand, boller og pølser, doneret af kroens ejer.

Hvert år gik vi til pinsefest på Ørby Bavn 2. pinsedag, hvor vi bl.a. havde gymnastikopvisning i det fri, og om aftenen var der bal på åben estrade.

Nazisterne og Vejby

Nazitysklands besættelse af Danmark fra 9. april 1940 til 5. maj 1945 kom man til at mærke i Vejby, da tyskerne i 1944 byggede en befæstning med kanoner ved Salgårdshøj på klinterne på Vejby Strand. En stor del af de materialer og det materiel, som tyskerne skulle bruge til anlægget, blev transporteret med jernbane til Vejby Station og skulle dér omlastes til andre transportmidler.

Bl.a. blev min far tvunget til køre en del for dem med sin generator-lastbil. Der sad altid en bevæbnet tysker ved siden af, når han kørte for dem. På Salgårdshøj måtte han sidde under et billede af Hitler og spise sin frokost. Han var bekymret for en mulig eksplosion over den måde, tyskerne smed kasser med ammunition ind på hans lastbil.

En aften lød et enormt brag og ruderne klirrede. Et tog med tysk ammunition, som stod på stationen, før tingene var kommet op på Vejby Strand, var blevet sprængt i luften af modstandsbevægelsen. De var kommet med toget fra Hillerød. Tyskernes tog var ikke bevogtet, så modstandsbevægelsen kunne placere deres sprængstoffer. Min søster og jeg var alene hjemme, mor og far var på cykel i biografen i Tisvilde, så braget gjorde os forfærdelig bange. Folk, som strømmede dertil, satte tyskerne til at bære vand i spande fra gadekæret, for at slukke.

Herefter mærkede man mere til tyskerne i Vejby. Der blev krævet indkvartering af soldater som vagtmandskab i byen. Hos os måtte vi rømme to værelser i gården i vores udhus til et par tyskere. Vi havde på den tid en kontrolassistent boende i vores hus. Han viste sig være modstandsmand. Den 5. maj var han væk. Jeg var jo kun otte år, så det er begrænset, hvad jeg forstod, og hvad jeg husker. Der blev også indkvarteret tyske soldater i ventesalen på Vejby Station. Tilsyneladende fik de soldater ikke ret meget mad. Min søster og jeg solgte æbler til dem. Det var vagtmandskabet ved jernbanevognene. Der lå en stor bunke genera-

Den 8. maj 1945 var V-dag, tyskernes totale overgivelse. Egnens frihedskæmpere holdt en parade på idræts-pladsen i Helsingør og marcherede så til præstegårdshaven. Her synges frihedssangen. Min far var med. Privat foto

torbrænde til vores bil i vores garage, men under den brændebunke var skjult illegale våben, armbind m.v. tilhørende modstandsbevægelsen, og da befrielsen kom 4. maj 1945 blev det hele hentet af modstandsbevægelsen.

Min far blev så også forsynet med et frihedskæmperarmbind, som jeg endnu har. Han var i majdagene med forskellige steder.

Oplevelser under besættelsen

Tilbage i begyndelsen af krigen var et af mine højdepunkter at komme på besøg hos mine kusiner i København på kong Christians den 10.s fødselsdag og se ham ride gennem København.

Efter krigen var et andet højdepunkt at komme til min ugifte faster ved juletid for at byde min farbror som kaptajn på Grønlandsskibet velkommen hjem fra Grønland, hvor han havde bananer og appelsiner med, som ellers ikke kunne fås her i landet i efterkrigstiden. De måtte være kommet til Grønland over USA.

Den tyske kapitulation, gældende fra kl. 8 om morgenen den 5. maj 1945, var jo over for de engelske styrker, ikke over for danskerne. Og hos den tyske bemanning af fæstningsanlægget på Vejby Strand var der nogen usikkerhed, som den 5. maj førte til noget skyderi i Vejby mellem tyskere og modstandsbevægelse i nærheden af Halfdans hjørne og ved stationen, men der kom vist ingen danskere til skade, selv om kuglerne peb. Jeg blev sendt i skole og blev sendt hjem igen, for næsten ingen var mødt, og jeg sneg mig så hjem igen. Snart rømmede de tyske soldater dog Vejby Strand, hvor de efterlod al udrustning. Som bekendt gik alle de tyske soldater så til fods gennem landet til den tyske grænse.

Meget under besættelsen søgtes fortsat præget af normalitet. Biograferne fortsatte deres forestillinger om søndagen kl. 16. Det var især for børn. Da jeg var mindre, tog vi med toget til Hillerød om søndagen for at se fire-forstillingen i Bio Torvet. Men fra februar 1945 forbød de danske myndigheder togkørsel om søndagen, man havde simpelthen ikke kul, olie og benzin. Befrielsen i maj 1945 ændrede ikke på det før ud på efteråret. Vi kunne altså ikke komme i biografen i Hillerød om

Vejby Frihedskæmpere på Tinghusets trappe i Helsingør maj 1945. Min far står yderst til højre
Foto: Gribskov Stads- og Lokalkiv

søndagen, men så gik vi til fods fra Vejby til Hillerød – og tilbage – langs togskinneerne. Jeg var ti år dengang.

Den sidste tid i Vejby

Vores hus var jo stort, og vi boede på 1. sal. I stuen var der en butik, som var Tatoludsalg, hvis indehaver vi lejede stueetagen ud til. Hende gik jeg tidligt ærinder for, hentede pakker og hjælp.

Det fik man ikke penge for, men for eksempel flødeboller. Da jeg var blevet stor, fik jeg et sommerjob som billettør på den busrute, som dengang gik mellem Vejby og Gilleleje. På Vejby Strand blandt sommerhusene solgte jeg også aviser om sommeren for Halfdans kiosk. Jeg fik selv 3 eller 8 øre pr. avis. Jeg cyklede rundt og råbte avisens største nyheder.

Vejby er jo tæt ved badestrand ved Vejby Strand eller Rågeleje. Allerede med skolen startede vi med at komme til stranden og bade, og senere cyklede vi drenge jo til stranden, når vi havde tid og lyst, og vejret var godt nok.

I efteråret 1952 var Rosendals Bageri i Helsingør til salg med ejendommen Østergade 24, hvor der også var slagterforretning i den ene ende. Min far havde aldrig været bager, men købte ejendommen til overtagelse tidligt i 1953 og blev bagemester med to bagersvende i bageriet. Far solgte sin vognmandsforretning og bil til vognmand Sv. Aage Nielsen i Alsønderup, og han solgte huset i Vejby. Vi flyttede til Helsingør i ejendommen med bageriet. Jeg var kommet i lære hos købmand Lindeskov i Hillerød, og jeg begyndte at spille fodbold i Helsingør Idrætsforening. Min tid i Vejby var forbi.

Livet i Torup landsby

- omkring år 1500

Af Marianne Lomholdt og Ronald Barkved

Godt gemt inde i Tisvilde Hegn – ca. 1 km nord for Asserbo Slotsruin – støder vi på en stor smuk lysning på ca. 5.000 m² i det let kuperede terræn.

Her er blotlagt synlige omrids efter en af gårdene i Torup landsby. Privatfoto
tydelige spor efter en landsby, formodentlig bestående af 12 gårde og 4 husmandssteder.

Det drejer sig om fundet af den tilsandede landsby Torup.

En naturkatastrofe for ca. 400 år siden har paradoksalt nok hjulpet os i dag med at kunne forestille os, hvordan livet har udfoldet sig for ca. 500 år siden.

Dette unikke og usædvanligt velbevarede fund skyldes det ½ – 2 meter tykke lag flyvesand, som i flere århundreder har dækket og dermed bevaret gårdene.

I løbet af de seneste 55 år, hvor udgravningerne af Torup har fundet sted, har mange arkæologer, historikere og andre fagfolk beskrevet arbejdet og fundene.

Vores tilgang til opgaven med at beskrive landsbylivet bunder i en lyst til at sætte liv i de faktuelle oplysninger.

Det historiske kildemateriale fra denne periode er imidlertid temmelig sparsomt.

Vores beskrivelse bygger derfor på antagelser baseret på det historiske kildemateriale, som vedrører landsbyliv i Danmark fra den pågældende periode.

Artiklen er blevet til med assistance fra museumsinspektør Kjartan Langsted og Søren Frandsen fra Museum Nordsjælland.

De understreger imidlertid vigtigheden af, at man skal være varsom med at føre en senere tids beretninger om bøndernes livsvilkår tilbage på beboerne i senmiddelalderens Torup.

Et stykke historie

Fra optegnelser og beskrivelser ved vi, at landsbyen Torup sandsynligvis oprindeligt stammer fra slutningen af 1100-tallet.

Således er der fra den tid fundet en beretning fra den helgenkårede augustinermunk Abbed Vilhelm på Æbelholt Kloster.

Teksten er genfortalt i 1906 af professor dr. M. Cl. Gertz:

»Povl, Hemmings søn, en otte års dreng fra Torup by, boede med sine forældre ved siden af den mølle, der hører til munkenes gård i Asserbo.

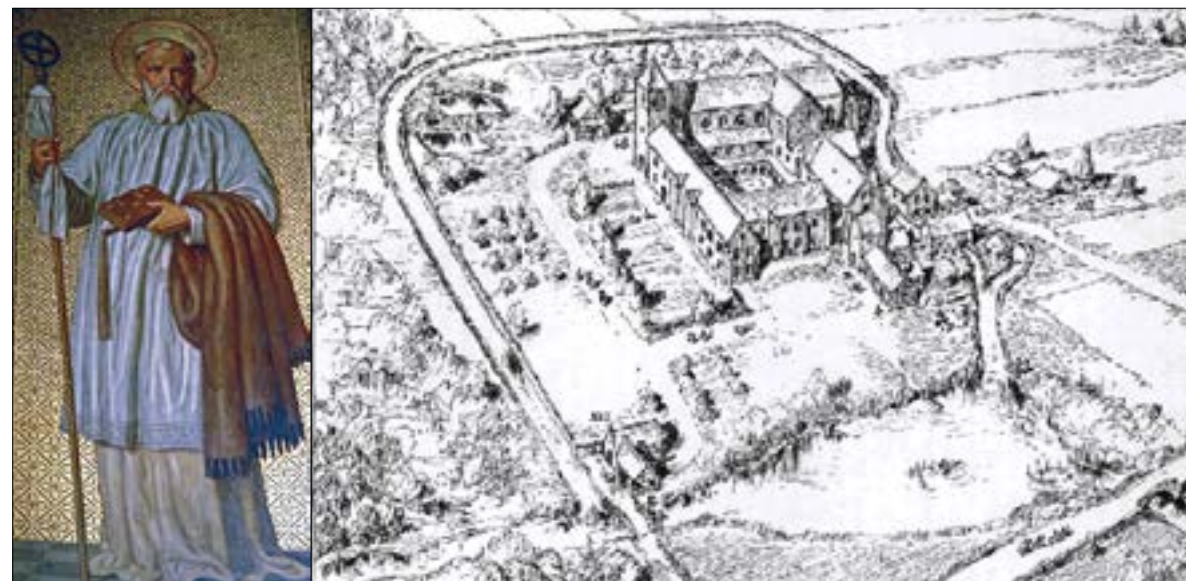
Medens de andre var gående ud på engene for at rive hø, blev drengen hjemme.

Da han imidlertid gik ind i møllebygningen for at drive hesten, der trak møllen, blev han reven omkuld ved møllehjulets fart og faldt ned mellem en pille og selve møllehjulet, så hesten ikke kunne trække møllen.

Således lå han mellem hjulet og pillen med brækket ryg og andre lemmer knuste, lige fra solopgang til klokken 9.

Ved den time kom der 8 mennesker, der med stort besvær fik hjulet drejet tilbage og trak drengen frem som død.

Husets madmoder, der hed Ingerd, ilede til, og da hun ville prøve, om der endnu var liv i ham, vendte hun ham snart fra den ene side og snart til den anden og holdt ham op i vejret.

Abbed Vilhelm

Æbelholt Kloster omkring år 1100

Men det var forgæves; thi han havde hverken stemme eller følelse, men lå uden livsånde, så at alle sagde: »Han er død«.

Omsider kommer de ulykkelige forældre til, jamrende og råbende: »Herre, forbarm dig! Ak, hvad er dog hændt os!«

Og knælende udbrød de: »Vilhelm, du herlige Guds bekender, giv os vor søn igen!«

Men drengen rejste sig ikke; hele den dag vedblev han at være død og endvidere om natten lige til hanegal.

Men da forældrene ved hanegals tid aflagde det løfte, at de, såfremt han kaldtes til live, ville fremstille ham for Gud og Hellig Vilhelm (=vie ham til Æbelholt Kloster), levede han op igen og begyndte at røre sig.

Men endnu henimod dag havde han ikke fået sit mæle igen.

Først om morgenen, da det dagedes, sagde han til sin moder: »Når skal vi så gå til Hellig Vilhelm?«

Kvinden blev glad og undredes over, at han nævnte helgenens navn, skønt han aldrig før havde hørt det nævne, og hun svarede drengen:

»Om otte dage, min søn, på Hellig Laurentius´dag. (= d.10. august), om du lever.«

Da den hellige martyr Laurentius´ højtidsdag kom, indtraf barnets fader og moder sig ifølge med hinanden og bragte drengen hid på deres arme.

Da havde han allerede helbredte lemmer, når undtages ryggen, der endnu var såret, idet et ben var taget ud der, hvor bruddet havde været.

Sandheden af denne undergerning have vi undersøgt meget omhyggelig og af forældrenes og andres tilstedeværendes vidnesbyrd erfaret, at vor bekender virkelig har oprejst drengen fra de døde og givet ham tilbage til sine forældre.«

Denne gribende beretning fra 'vores' Torup giver os vigtige informationer om middelalderens liv, tro og overtro.

Tidsrejsen

Lad os nu foretage en tidsrejse godt og vel 500 år tilbage i historien til tiden omkring år 1500. Kaldet senmiddelalderen. En tid som knap er beskrevet, da kun ganske få kunne læse og skrive. Bogtrykkerkunsten var endnu ny, og meget af det nedskrevne materiale er desværre gået tabt.

Vi har derfor brug for en god forestillingsevne og et grundigt kendskab til de få optegnelser, fund og billedmateriale, der står til rådighed.

Bag os ligger tider præget af stor uro, krige, kriser samt den ødelæggende pest, som hærgede i store dele af Europa.

Foran os kommer tider med store omvæltninger i form af reformationen og de mange landboreformer.

Vi dykker ned og forsøger at tegne et billede af livet i den lille landsby Torup – inden det hele gik galt og sandflugten fra ca. 1550 – 1736 rasede. Den begravede landsbyer og ødelagde jorder og bevoksning på 32 km2 i Nordsjælland.

Torup landsby aftegnet som nr. 4 på kortet

Nærmere betegnet i kyst- og landområderne mellem Liseleje og Tisvildeleje.

Placering

Torup landsby lå smukt placeret som en af de fire landsbyer i Tibirke Sogn, som desuden bestod af Tibirke, Tisvilde og Tisvildeleje.

Der var kun et par kilometer til Kattegat kysten mod nord og Tibirke Kirke mod øst.

Godt en kilometer sydpå lå Asserbo Gods eller Hovedgård, som på den tid var underlagt Sorø Kloster. I dag kaldes Hovedgården fejlagtigt for Asserbo Slot.

Asserbo Slotsruin. Privatfoto.

Landsbyerne i Tibirke Sogn var knyttet til Hovedgården i form af fæste og hoveri.

Fællesskabet

Landsbysamfundet i Torup bestod som sagt af 12 gårde og 4 husmandssteder med tilsammen op mod 150 beboere.

Livet var præget af nøjsomhed og hårdt slid.

Alle var knyttet tæt sammen og dybt afhængige af, at fællesskabet fungerede. Ingen kunne klare sig alene.

Det gjaldt både i forhold til godset, i den samlede landsby og helt ind i de enkelte gårde og husmandssteder.

Denne afhængighed gav et stærkt sammenhold og styrke. Den skabte et sikkerhedsnet, hvor alle individer spillede en væsentlig og uundværlig rolle.

På godt og ondt var man knyttet sammen. Det medførte naturligvis også konflikter, som nødvendigvis måtte løses.

Fæste og hoveri

Asserbo Hovedgård ejede jorden og ydede til gengæld sine fæstebønder beskyttelse. Bønder og husmænd ejede således ikke deres gårde eller marker og skulle hvert år betale landgilde til godset i form af nøje udmålte mængder af rug, byg, smør, kød og uld. Desuden forpligtede de sig til at arbejde for godset, når der var brug for det. Det gjaldt især i høsttiden, ved praktisk arbejde som byggeri eller opstaldning af kvæg og heste for vinteren. Gevinsten for landsbyens beboere var, at de ikke betalte yderligere 'husleje' og kunne leve af at være selvforsynende. Godset havde interesse i, at bønder og husmænd trivedes bedst muligt, for dermed at sikre udbyttet.

Bystævne

I landsbyerne sammensatte gårdmændene på den tid et råd, som regulerede reglerne for landsbyens anliggender og sameksistens.

Der var både tale om skrevne som uskrevne landsbyvedtægter.

Dette råd kaldtes for Bystævne og blev på demokratisk vis ledet på skift af en udnævnt Oldemand. Hans opgave var at indkalde til bystævne møderne, tilse ildsteder, veje, vandløb, markskel, hegn og led, holde øje med landsbytyren og –ørnen, at føre bøderegnskab etc. etc.

Husmændene havde dog ikke medbestemmelse.

Rådet mødtes jævnligt, for der var meget at drøfte og blive enige om.

Processen byggede på demokratiske principper med flertalsafgørelser. En fin men til tider langsommelig proces.

Dertil blev der drukket betragtelige mængder af øl.

På Bystævnet behandlede man mange slags sager, som kunne omhandle indbyrdes stridigheder, tyveri, aftaler om praktisk arbejde som f.eks. såning og høst, klipning af får, overtrædelse af hegn, omsorg for syge og fattige. De mange årlige gilder i forbindelse med høst, bryllupper, højtider, etc. planlagdes her.

Bøder for overtrædelser blev typisk betalt i form af skillinger eller øl, som blev drukket på bystævnemøder og ved gilder.

Et bystævne

Landsbyens struktur

Med det kendskab vi har til beskrivelser af senmiddelalderlige landsbyer i Danmark, må vi formode, at Torup var anlagt med sine 12 gårde og 4 husmandssteder i tæt beliggenhed omkring en fælles åben plads kaldet

En middelalder landsby. Tegning af Jette Jørgensen 2001

Højryggede agre

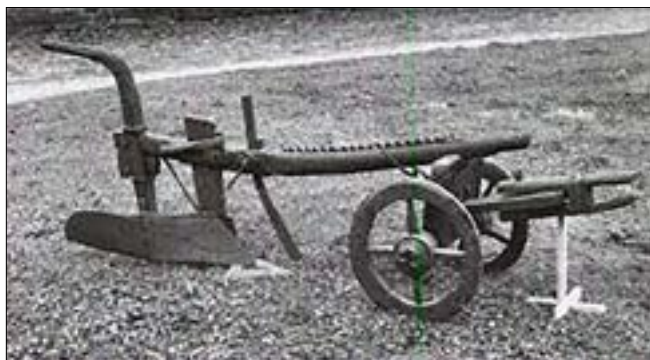
byens forte. Det nutidige ord 'fortov' er afledt heraf. Fortet fungerede som byens samlingsplads.

Med sit rislende åløb løb Tovebækken forbi og forsynede landsbyen med vand.

Som sagt var Torup underlagt Asserbo Gods, som ejede byens jordstykker, bygninger og agre. Dog fandt der en form for privatisering sted, idet der til gårdene hørte en gårdhave omgærdet af flettede rishegn. Indenfor indhegningen dyrkede man humle til ølbrygning, grøntsager – især kål og frugttræer. Desuden kunne man have bistader, som bidrog til den søde honning.

Ud over at indhegningerne markerede de enkelte bønders område, fungerede de også som afgrænsning til dyrehold og som værn mod tyve.

Gård og køkkenhave kaldes tilsammen for en tofte.

Hjulplov

Udenom landsbyen lå agrene. Jordstykkerne var fordelt i forhold til gårdenes størrelse og bestod af lange 'strimler' af jord, hvor der i tre-vangsskift blev dyrket byg til ølbrygning og rug til brød.

Der var tale om højryggede agre, som gav optimalt med afgrøde både i tørre og våde år. Der blev sået i såvel de ca. 50cm. dybe furer som

på de ca. 20cm. høje rygge, skabt af hjul- eller muldfjælsplovens dybe skær. På en tør sommer voksede kornet bedst i fordybningerne, hvor vandet kunne samle sig. Ligeledes kunne kornet spire og vokse fint på toppen af højryggene i de våde somre, hvor furerne således kunne fungere som dræn.

Agrene blev gødet med de store mængder af næringsrigt møg, som køer, heste og mennesker frembragte i løbet af vinterhalvåret, hvor kreaturerne stod opstaldet på gårdene.

Det var under alle omstændigheder et hårdt arbejde at pløje jorden med f. eks. en hjulplov, som blev trukket af et par stude eller heste. Især var det besværligt at vende ploven.

Derfor var agrene meget langstrakte. Man regner med, at de målte ca. 12m. i bredden og ca. 300m. i længden.

For at få det maksimale udbytte af jorden dyrkede man det ene år byg, det næste år rug. Det tredje år lå marken brak til græsning. Deraf betegnelsen tre-holdsskift, som modvirkede, at jorden blev udpint.

Høstudbyttet var dengang tre til fire fold. Det vil sige, at for hvert sået korn, blev der høstet tre til fire gange så meget.

Man høstede kornet med sejl og græsarealerne med le.

Længere uden for agrene lå byens store overdrev.

Her blev kreaturerne halvdelen af året sat ud til græsning fra slutningen af maj til midten af oktober. Dyrene kunne være så afmagrede efter den lange opstaldings tid uden frisk foder, at de måtte bæres ud til overdrevet.

Nærliggende områder med skov og krat var vigtige. Her kunne man forsyne sig med træ til byggeri og brændsel. Grene og vidjer var egnet til indhegninger.

Desuden kunne man plukke nødder og bær.

Svinene kunne leve af olden, når bog og agern faldt af træerne.

På enge og moser fandtes tørv, som var anvendeligt til brændsel og bygningsmateriale.

En nærliggende lergrav gav uundværligt materiale til gårdenes vægge, gulve, ildsteder.

Alt i alt var alle disse arealer omkring Torup livsnødvendige for de selvforsynende gård- og husmands familier.

Selvforsyning og ernæring

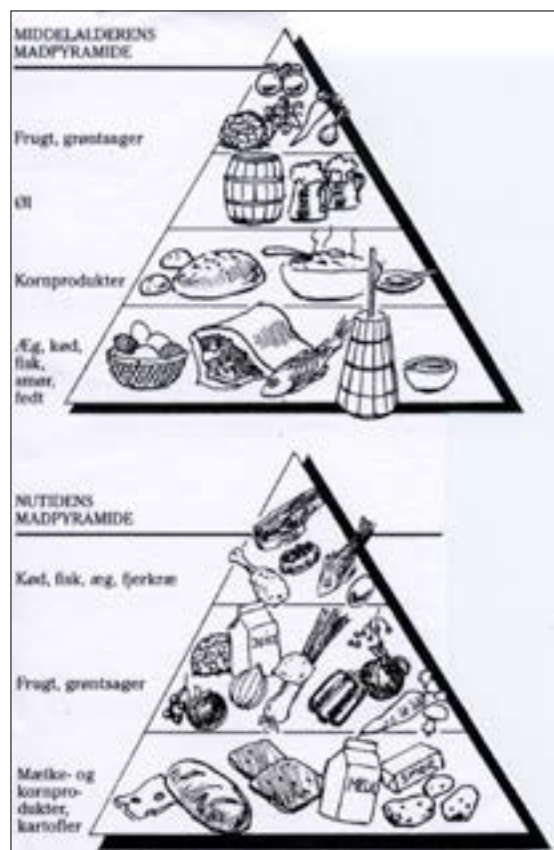
Torups befolkning var som sagt selvforsynende og i fællesskabets navn selvhjulpne med stort set alt lige fra husbyggeri, dyrkning af afgrøder, fremstilling af tøj, mad, redskaber etc.

Kun i ganske enkelte tilfælde, måtte de skaffe sig varer uden for landsbyen. Angiveligt gennem tuskhandel. Altså varer for varer.

Dette gjaldt f.eks. fisk, som var en vigtig del af ernæringen. Kirken var endnu katolsk og påbød to kødfri dage om ugen samt ligeledes i den 40 dages fastetid fra fastelavn til påske. I disse perioder spiste man store mængder af fisk, som sandsynligvis blev hentet fra det nærtliggende Salteboleje/Tisvildeleje.

Der kunne fiskes store mængder af kuller, torsk og sild i løbet af sommeren og efteråret. Når fiskebestanden var rig, opstillede fiskerne mere eller mindre stationære boder, hvorfra de solgte og byttede saltede fisk i tønder mod f. eks. korn eller uld.

Torups bønder opbevarede deres madvarer saltede i tønder, i tørret form, eller røget oppe under loftet.

Madpyramide fra middelalderen og nutiden

Der var friske afgrøder det meste af foråret, sommeren og efteråret.

Således kunne de leve af mælk, smør, ost og kød fra køerne.

Fedt, flæsk og kød fra svin.

Uld, mælk og kød fra får.

Æg og kød fra høns og gæs.

Brød, grød og ikke mindst øl fra humle og korn.

Vandet var på grund af forurening fra menneskers og dyrs affaldsstoffer ikke til at drikke. Derfor var det gennem store daglige mængder af øl, at ganen blev læsket. Øllet var imidlertid ganske svagt og kunne drikkes af såvel voksne som børn.

Den indhegnede køkkenhave kunne forsyne husstanden med diverse kålsorter, gulerødder, løg, ærter, bønner og alskens urter.

Frugthaven leverede æbler og hylde og humlehaven ingredienser til det daglige øl.

Bær og nødder kunne plukkes i skovbrynet eller ved de selvplantede indhegninger.

Kornet blev malet til grovmel på nærliggende møller, så brødet og grøden var sikret.

Ernæringsmæssigt lader det således til, at Torups indbyggere kunne klare sig gennem tilværelsen med forholdsvis alsidig kost.

Enhver husstand var desuden i stand til at forsyne sig med beklædning og fremstille diverse redskaber til køkkenbrug og i marken.

Ulden kom fra fårene. Den blev kartet, spundet til tråd og vævet af kvinderne.

Brød, smør og honning

Stegte saltsild

Kvindedragt i vadmél og hør

Klæderne var typisk vadmélstøj, som kunne modstå vejr og vind.

Skindet blev brugt til fodtøj. Desuden til lune tæpper at sidde på og lægge over sig.

Redskaber blev snittet og skåret i træ eller horn.

Af leret kunne fremstilles pottemagervarer i form af skåle, krus og gryder.

Byens vigtigste håndværker var smeden, som med sin esse kunne smede jernet og fremstille nødvendige redskaber til køkken- og markbrug.

Hestene skulle forsynes med hestesko og plovens jern fornys eller repareres.

'Kornhøsten' fra 1565 af Pieter Bruegel

Bygningernes konstruktion

Torup landsby har kun kunnet fungere ved alles indsats og gensidige hjælp.

Dette gjaldt såvel i marken som ved husbyggeri.

Gårdmændene og deres husstand beboede typisk tre længer, placeret hver for sig med en gårdsplads i mellem.

Der var et hovedhus, en stald og en lade.

Gården hvilede på stabile syldsten, som afløser af de tidligere nedgravede bærende stolper.

Da træ mere og mere blev en mangelvare, gik man over til stenfundamenter. Træet blev dog fortsat brugt til bindingsværk, som opdelte gårdens skeletkonstruktion i felter, eller de såkaldte 'tavler'. Imellem tavlerne bestod væggene af lerklinet flettet grenværk. Sluttelig var alt overkalket med hvidt læsket kalk.

Nogle gårde kunne have haft en af facaderne bygget i træ. En såkaldt bulkonstruktion.

Taget og mønningen var af strå. Afslutningsvis fastholdt af 'kragetæer', som bestod af egetræstykker lagt i zigzag.

Gulvene var lerstampede.

Bærende træstolper, syldsten, lerklinede tavler og overkalkning. Frilandsmuseet.

Privatfoto

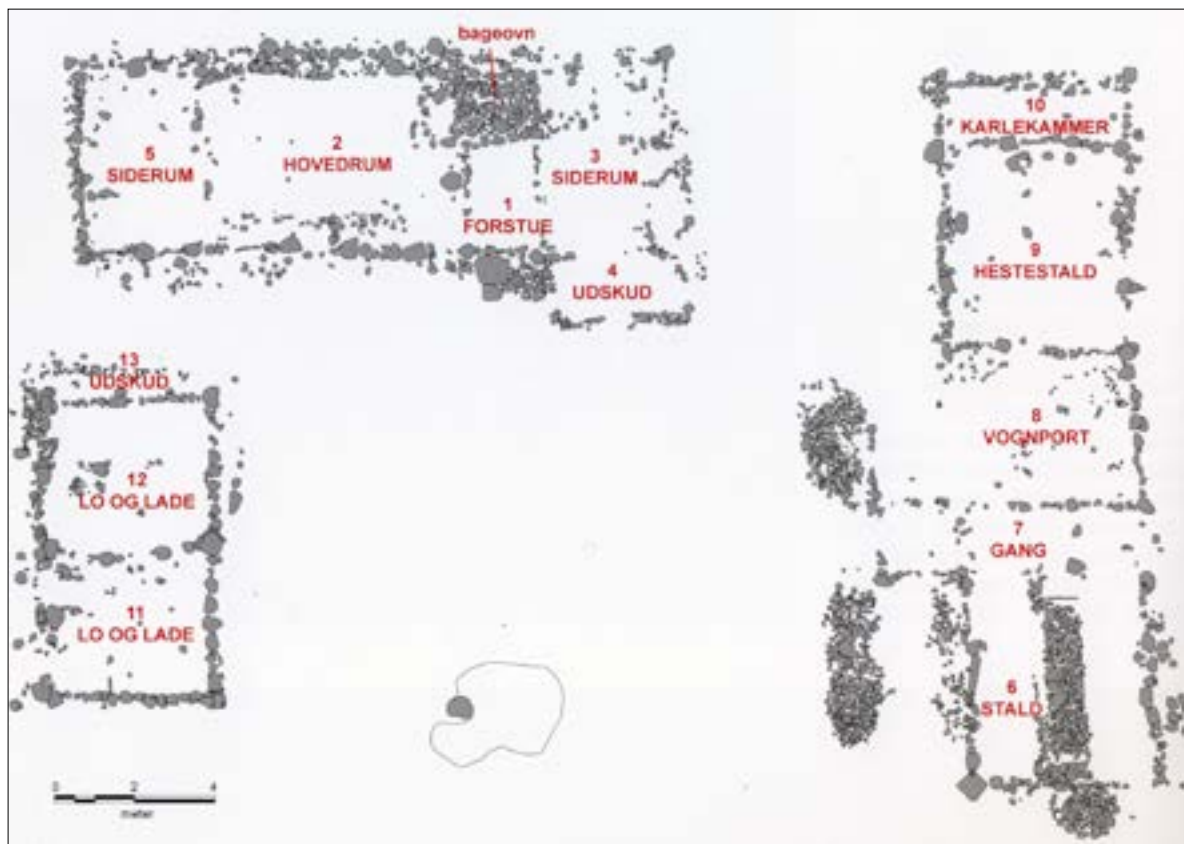
Dagligliv på den udgravede gård i Torup

Lad os se nærmere på en af gårdene, som bestod af tre særskilte længer.

Gården har sandsynligvis været beboet af ca. 10 personer:

Gårdmanden, hans kone, deres børn, et par karle og piger samt et par gamle på aftægt.

Som tidligere nævnt har alle spillet en vigtig rolle. Gårdmanden havde det overordnede ansvar for husstanden, kvæget, jordene, markarbejdet, hegns- og husvedligeholdelse. Der skulle slagtes og høstes, pløjes og

Søren Frandsens optegning af gård side 184 i 'Tisvilde Hegn' Bind 2

harves. Desuden blev han jævnligt indkaldt til hoveriarbejde på Asserbo Hovedgård. Der skulle lægges til side, så han kunne yde den fornødne landgilde og tiende til kirken.

Konen på gården holdt styr på pigernes og de større børns arbejde i hus og på toften. Samtidig stod hun for hele husholdningen. Der skulle bages og brases, brygges øl, hentes vand, males mel, vaskes, rengøres, sys, kartes, spindes og væves. Køkkenhaven skulle passes.

Lille kålhav på Frilandsmuseet. Privatfoto

For slet ikke at tale om de mange graviditeter og børnefødsler, som tærede på hende. Halvdelen af de nyfødte børn døde – og kvinden selv var udsat for stor risiko i forbindelse med fødslerne.

Så snart børnene var gamle nok, hjalp de til. Drengene kunne vogte dyr og følge faren i marken. Pigerne hjalp moren med de huslige sysler. Karle og piger gik til hånd med alt muligt forefaldende arbejde på gården, i stalden og på markerne.

Kun de gamle på aftægt førte et mere stille liv.

Den lave gennemsnitsalder på ca. 40 år skyldtes den høje børnedødelighed og de hyppige sygdomme, som man ikke havde medicin til at helbrede.

Indretning af den udgravede gård i Torup landsby

Man måtte bøje nakken for ikke at støde på overliggeren for at komme ind i gårdens hovedhus eller stuehus, som var på ca. 70 m² og opdelt i 5 rum.

Indgangen i forstuen føltes lun, for der var tændt op i bageovnen.

Øjnene skulle lige vænne sig til mørket, som kun blev brudt af lys gennem den åbne dør, lyren i loftet og flammerne fra den åbne ild.

Røgen fra ildstederne sved i øjnene og rev i lungerne. Men sådan var det jo.

Brødene duftede godt. Luften var noget fortættet, for der kogtes vand til ølbrygningen over grueildstedet, som blev forsynet med gløder fra bageovnen og den store kampestensovn i siderummet. Det var ikke al røg, som trængte op gennem lyren, men det kom så de ophængte skinker og pølser til gode, så de kunne holde sig vinteren over.

I det østlige siderum var der varmt i vinterhalvåret. Den store kampestensovn holdt længe på varmen. Man kunne samles her og mærke strålevarmen, som især de gamle på aftægt nød godt af.

Varmen kunne også nå ind i det lille alkoverum i tilknytning til siderummet. Her sov angiveligt en del af gårdens beboere. Om natten blev vadmelstøjet taget af, så man lå i sin bare særk.

I gårdens hovedrum / alrum samledes man til spisning og huslige gøremål. Et langbord med bænke var placeret langs sydvæggen.

Langs nordvæggen strakte et langt køkkenbord sig. Her var plads til at forberede maden og have potter, pander og andet husgeråd stående.

Det var også i dette rum, den daglige ølbrygning foregik.

Maden kogte over grueilden. Der var mange munde at mætte, så ilden skulle holdes ved lige det meste af dagen. Om aftenen samledes man om tælle- eller vokslys for at berette om dagens gerninger for hinanden,

mens hænderne arbejdede med at snitte, reparere, spinde, karte eller sy.

Gårdens vestligste rum tjente flere formål. Om sommeren kunne gæster overnatte her. Desuden stod der kister til tøj og andet, som skulle opbevares.

De lerklinede ydervægge og gulve var kolde. Det gjaldt om at have tykke strømper og godt med halm i træskoene.

Øst for stuehuset lå gårdens staldlænge på i alt ca. 90 m².

Her var om vinteren opstaldet 8 – 10 kvæg på hver side af grebningen i midten, hvor kvægets næringsrige møg samledes og blev kørt ud på møddingen.

Staldbygningen rummede desuden en vognport til opbevaring af gårdens vogne, markredskaber, plov og harve.

Nord herfor fandtes hestestalden med plads til 4 – 6 heste.

Det sidste rum i staldbygningen var karlekammeret mod nord.

Her var koldt og klamt. Den eneste varme kom fra hestene, som jo også skulle tilses.

Gårdens lo og lade lå sydvest for stuehuset og målte ca. 34 m².

Her var to rum, hvor kornet blev tærsket og opbevaret.

Gårdens tre længer hang ikke sammen, men dannede alligevel rum for den centrale gårdsplads i midten, hvor meget af det udendørs liv udfoldede sig. Et privat og beskyttet areal til færdsel mellem bygningerne. Her kunne de små børn lege under opsyn. Her blev der taget imod, når der kom besøg; og her kunne gæs og høns gå frit.

Der har nok været et leben.

Middelalder køkkengrej

Kalkmaleri af Himmerige og Skærsilden fra Tuse Kirke

Kirkens betydning

Søndag skulle holdes hellig. Man ikklædte sig de pæne søndagsklæder og drog ad kirkestien få kilometer østover for at samles med de øvrige landsbybeboere fra Tibirke, Tisvilde og Tisvildeleje i Tibirke Sognekirke.

Kvindernes indgang fandtes i nordsiden. Mændene gik ind gennem våbenhuset i sydsiden.

De allerfleste var analfabeter – bortset fra præsten, som prædikede på dansk og messede på latin.

Kirkegangen tjente flere formål.

Ud over det religiøse har det sociale spillet en stor rolle.

Det var sikkert et kærdømmet afbræk fra det daglige hårde arbejde at vandre sammen og mødes med andre uden for det snævre landsby-samfund. Her kunne udveksles nyt om dette og hint, måske aftales små handler eller findes sammen to og to i kærlig forening.

Venskaber kunne opstå og børnene lege sammen udenfor kirkens rum.

Inde i kirkerummet stod man op. De gamle fik dog plads på bænke langs væggene.

Mens præsten prædikede om synd, skam, lydighed overfor Gud, tilgivelse og sjælens frelse, kunne bønder og godtfolk beskue de mange farverige og fortællende kalkmalerier på kirkens loft, vægge og hvælvinger.

Her blev der ikke lagt fingre imellem for at minde betragteren om konsekvenserne af det syndige liv.

Djævlene førte de fortabte sjæle direkte i Skærsildens gab, mens de mere gudfrygtige blev vist vej til Himmerige.

Jo – der var nok at tænke over.

Mangen en synder har bekendt sig til præsten, som udmålte en passende straf i form af bønner over vokslys eller diverse gaver til kirken.

Beretningerne om Jesu liv, levned, lidelse og genopstandelse samt dommedag kunne tydeligt aflæses på den smukt udskårne og bemalede altertavle, som en træskærer fra Lübeck havde fremstillet i 1475.

Kirken spillede en central rolle på den tid, hvor ingen skoler fandtes på landet.

Altertavle i Tibirke Kirke. Foto: Kaj Lergaard

Når børnene nåede 12 – 13-årsalderen, skulle de firmes. I den forbindelse indførte præsten dem i den kristne tro og gjorde dem parate til voksenlivet.

Således dannede kirken en meningsfuld cirkel om bøndernes liv i form af dåb, firmelse, bryllup, begravelse samt de mange højtider og søndage.

Årets gang set gennem en middelalderlig almanak fra 1513

Vi vil runde vores beretning om Torup landsby af med en middelalder almanaks billedfortælling om årets gang og arbejdet for en landsbybonde fra den tid, vi har haft fokus på.

Hvert kalenderbillede viser pågældende måneds typiske arbejdsyssel.

Rosetterne viser døgnet lys og mørke timer med henholdsvis røde og sorte streger.

Selve almanakken fylder i sammenfoldet stand ikke mere end en stor tændstikæske.

Januar: Tid til gæstebud

Februar: Man skærer tørv

Marts: Bygningstømmer tilskæres

April: Forårssåning

Maj: Ny kål plantes i køkkenhaven

Juni: Ris samles til hegn

November: Svin slagtes

December: Julebagning

Juli: Græsset høstes

August: Kornet høstes

September: Kornet tærskes

Oktober: Vintersæden sås

Efterord

Med denne artikel er det vores håb, at læserne har fået et indblik i, hvordan livet i Torup landsby kunne have udfoldet sig omkring år 1500.

Samtidig kan vi varmt anbefale at tage en tur ud i Tisvilde Hegn og ved selvsyn betragte de fint blotlagte rester fra datidens gårde.

Kildehenvisninger

Erland Porsmose: 'Danske landsbyer' 2008

Claus Bjørn: 'Det danske landbrugs historie' 1988

Museum Nordsjælland. Årbog 2014. 'Holbo Historier'

Museum Nordsjælland 'Torup – den tilsandede landsby'.

TV Lorry: 'Den tilsandede landsby' d. 15. 6. 14

Flemming Rune: 'Tisvilde Hegn' Bind 1 og 2.

Diverse artikler af Erik A. Jarrum og Søren Frandsen.

Erik A. Jarrum og Søren Frandsen: 'Fiskere og husmænd på 'Saltboleje og Tisvildeleje'. Vejby-Tibirke Årbog 1992

Bo Jacobsen: 'Sandflugtskatastrofen Liseleje-Tisvilde 1550-1736'. 2005

Miljøministeriet/Naturstyrelsen: 'Udgravning i Torup landsby' 25. 5.14.

Institut for Kultur og Samfund, Århus Universitet. 'Uddannelsesgravning 2014. Om Torup.

Jesper Lier Boldsen: 'Skeletsamlingen på Øm Kloster – Middelalder befolkningen'. Syddansk Universitet i Odense

'Danskarkitektur's hjemmeside: 'Dansk Middelalder'.

'Abbed Vilhelms Levned'. Om mirakler.

Inger Byrjalsen: 'Middelalderen' De store fagbøger 1999 og 2011

'Dagliglivet i landsbyerne' www.torshøj.dk

Carsten Porskrog Rasmussen: 'Det danske landbosamfund 1536-1660'.

Danmarkshistorien.dk. Århus Universitet

Marianne Munk: 'Bondeliv i Danmark i 1600-tallet' 2015

Youtube: 'Bønder i Middelalderen' Roskilde tekniske Højskole 2012

Wikipedia: 'Landsbyer i Danmark'

Danmarks Radio P1: 'Alle tiders historie. Hvad sandet gemte.' 23. Juni 2014.

Nationalmuseet: 'Den farverige Middelalder' 1999.

Gyldendal: 'Den store danske. Fællesskabstiden fra Middelalderen til 1800 - tallet'

Fridlev Skrubbeltrang: 'Det danske Landbosamfund 1500-1800'

Johnny Grandjean Gøgsis Jacobsen: 'Middelalderens landbrug og bebyggelse' RUC 2004.

Cecil Cathrin Augusti Ludvigsen: 'Den rene Middelalder' 2009

Det Kongelige Bibliotek: 'Bondealmanak' fra 1513

Else Roesdahl: 'Dagligliv i Danmarks middelalder' 2004

Kulturtog og Kanonhalløj

Historien om en togvogn og et pakhus

Af Marianne Lomholdt og Ronald Barkved

Pakhus og togvogn. Juli 2015

Lokalbanens strømlinede gule togstamme triller langsomt ind på Lendestationen i Tisvildeleje og standser med sine sædvanlige skingre, metalliske hvin.

Vi lader billedet stå og betragter motivet. Ikke så meget selve toget. Mere de nærmeste omgivelser.

Dem er der ikke så meget strømlinet over. Faktisk tværtimod. Den gamle perron og stationsbygning har tydeligvis kendt bedre tider. Der er noget forfald og dekadence over den, som den står der med sine krakelerede mure og tilgroning af diverse gevækster.

På den modsatte side af skinnerne bliver det ikke meget bedre.

Næsten gemt i det høje ukrudt står en tilsyneladende strandet og ensom togvogn. Ruderne er delvis ødelagte. Siderne er overmalet med graffiti. Den kunne ligne et sørgeligt syn.

Ugeposten november 1998 af Sally, Sven og Annie

Blikket vandrer videre til Pakhuset. Dets forfald er ikke til at skjule.

Murene revner. Taget er utæt. Træværket vakler i begyndende råd.

Engang så det hele anderledes ud.

Lad os se tilbage.

Vi starter i 1998, hvor idérige folk fra lokalområdet havde visioner med en tysk postvogn.

Kulturgogets forhistorie

Det drejer sig om Tisvildelejes ildsjæl og kulturpersonlighed Sven Wichmann samt ægteparret Annie og Sally Prudinsky.

Allerede fra 1985 havde de tre arbejdet sammen om at lave revyer og teater i Tisvilde med lokale talenter som medvirkende.

Forestillingerne blev opført på Tisvilde skole i gymnastiksalen.

På et tidspunkt ville de gerne skaffe deres egne lokaler.

Biografen blev forsøgt, men det kolliderede med filmforevisningerne.

Sven Wichmann arbejdede samtidig med at lave scenografi til TV-produktionen 'Bryggeren'. Han skulle skaffe diverse togvogne fra den tid. Ad kringlede omveje faldt han over to gamle tyske gule postvogne fra 1954. De havde gjort tjeneste i Deutsche Bundesbahn og stod opstaldet på DSB's banearealer nær Fisketorvet.

De målte 28,50 m i længden og 2,65 m i bredden og kunne erhverves for 1 kr. pr. stk.

Handelen blev en realitet for den ene vogns vedkommende i slutningen af juni 1998.

Holdet bag 'Kulturgogets' første revy var klar med forestillingen, men togvognen blev først kørt ind på endestationens skinner i Tisvildeleje tre uger før premieren.

Togvognen med Sven Wichmanns skovmotiv fra august 1999. Privatfoto

En ansvarlig og ivrig togfører stod tidligt op en søndag morgen inden den almindelige togdrift var i gang og trillede det kommende 'Kulturtog' stille og roligt fra Hillerød Station til spor 3 på Tisvildeleje Station.

Her står det som bekendt endnu.

Foreningen 'Kulturgoget' blev hurtigt dannet af initiativtagere Sven Wichmann (formand), Sally Prudinsky (næstformand) og Annie Prudinsky (kasserer).

'Kulturgogets' formål var at fremme kulturen i Helsingør Kommune i form af teater for børn og voksne, revy, shows, dans, satire, cabaret, musik, foredrag, udstillinger, kunstauktioner, møder etc.

»Let om hjertet og glad i sindet«... kunne være overskriften til Danmarks mindste teater.

Arrangementerne skulle løbe af stablen i løbet af juli måned.

Foreningens medlemmer betalte 100 kr. årligt.

Økonomisk kunne det løbe rundt ved hjælp af frivillig/gratis arbejdskraft, sponsorater og kunstauktioner.

Togvognen renoveres i juni 1998. (Privatfoto)

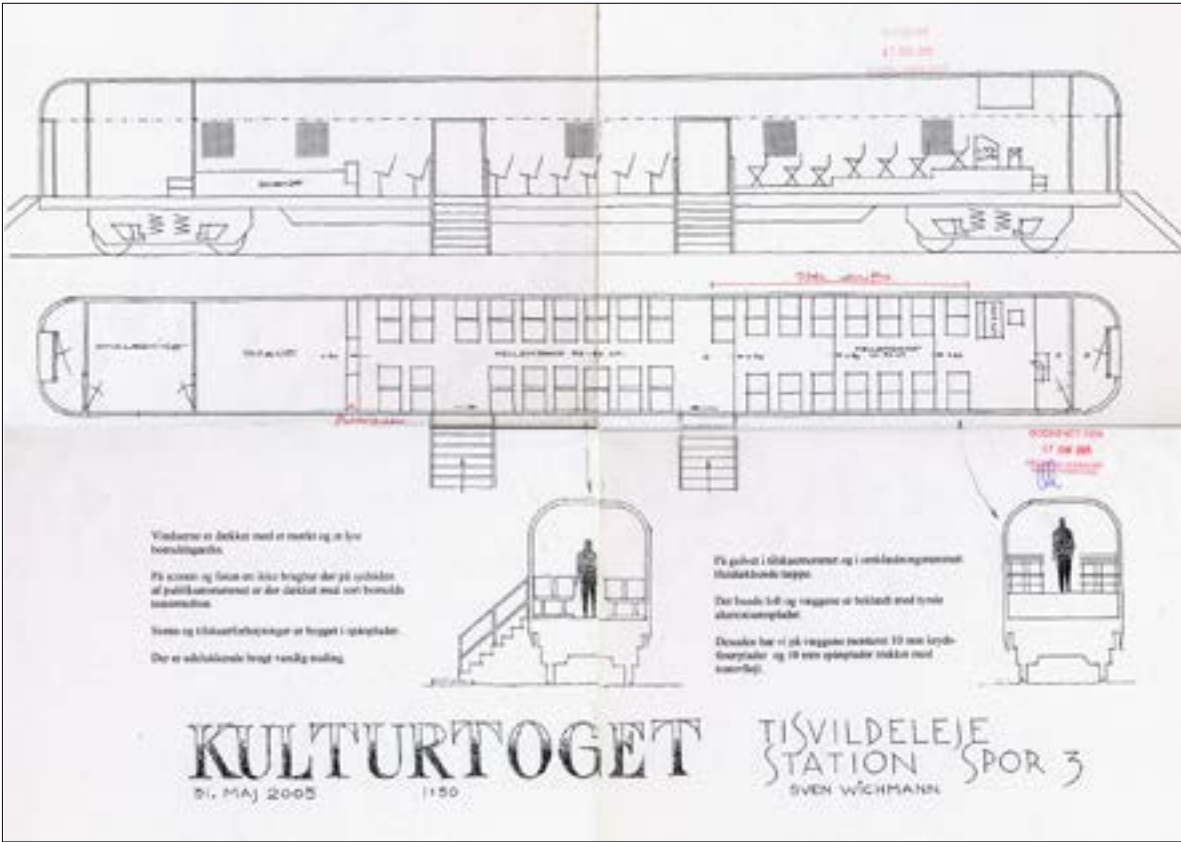
Karen Myrons havmotiv. Privatfoto

I 1998 blev togvognen gennemrenoveret og ombygget til teater med en lille scene, bagscene til omklædning og 65 tilskuerpladser med fine træstole leveret fra Bjørnehøjskolen.

Gulvet blev trinvist hævet og der blev syet mørke gardiner.

Sven Wichmanns tegninger blev godkendt i Teknisk forvaltning og brandtilsynet sagde OK for projektet.

Udvendig dekorerede Sven Wichmann den ene side af togvognen med et stort, farverigt skovmotiv og på den modsatte side ind mod stationsbygningen malede Karen Myron Jeppesen et bølgede havmotiv.

Sven Wichmanns tegning

Under malerarbejdet kom den 6-årige Jesper forbi og betragtede deres værk. »Hvad skal den bruges til?«, spurgte han. De forklarede ham lidt om formålet med togvognen. »Hvad koster den?«, spurgte Jesper. Sven nævnte det formidable beløb af 1 kr. Jesper funderede og gik videre. Senere kom han tilbage og opsøgte Sven. »Jeg vil gerne give det dobbelte for den«, bød han i håb om en handel.

Plakaten af Tisvildeleje Sommerrevy 2001

syv af disse blev opført i en enkelt forestilling året efter i 2001 i Kulturtog af fire skuespillere.

Nye tider

Da Sally Prudinsky uventet døde i maj 2002 samtidig med, at der ikke længere var tilstrækkelig frivillig arbejdskraft, besluttede holdet bag 'Kulturtog' at stoppe og forsøge at finde nye kræfter, som kunne overtage hele menagen.

Succesrige år

De årlige forestillinger i form af revyer, cabaret'er, musicals etc. blev succesfulde og indbragte tilmed i år 2000 kommunens årlige kulturpris.

I 2001 fik Kulturtoget tilladelse til at inddrage Pakhuset, som blev shinet op og anvendt til udsækning før og efter forestillingerne.

En fin og rummelig skurvogn blev malet lyseblå og opstillet mellem togvogner og Pakhuset. Den fungerede som billetsalg.

Det hele løb rundt, men det trak dog store veksler hos de gratis arbejdende arrangører og medvirkende.

I 2001 præsterede de at opføre 4 cabaret'er og en dukketeaterforestilling i løbet af en sommer.

Op til og under forestillingerne blev der arbejdet i døgnrift.

I 2000 opfordrede folkene bag Kulturtog alle skoler i Helsing Kommune til at lade børn fra 10 – 16 år skrive små historier, hvoraf

Pakhuset og togvogner fra 2003. Privatfoto

Sidste forestilling var i 2003 uden Sally og Annie.
I alt nåede Kulturtog at spille i 6 år.
Valget faldt på Martin Kongstad og hans unge kreative venner indenfor teater-, musik- og forfatter verdenen.
Det drejer sig bl. a. om Niels Legêne Thomsen, Oliver Zahle samt brødrene Lars og Peder Worning.
De færdedes i Tisvilde om sommeren og stod for en mere eksperimenterende/alternativ/absurd/skæv/provokerende og sjov linje.
Da Martin slog til i 2003, startede en ny æra med togvogner og Pakhuset som midtpunkter.

'Kanonhalloj'

Lars Worning forklarer: »Navnet Kanon Halloj kom egentlig til verden ved en tilfældighed i slut 90'erne, da Oliver Zahle (ham fra 'Selvsving') skulle overbevise nogle venner om at komme op til Tisvilde fra Køben-

'Snobberne'

havn om sommeren. Da de lidt skeptisk spurgte, hvad det var, der foregik, svarede Oliver spontant : »Det er sådan noget Kanon Halloj«; hvilket betyder en blanding af, at det er kanon = super fedt og halloj = gang i den.

Det er én af disse bemærkninger, som bare blev siddende som en talemåde, og over tid blev til et begreb. Da vi så nogle år efter fik tilbudt Kulturtoget var det oplagt at kalde det sådan – som et udtryk for at der skulle være gang i den, plads til spontanitet

og gerne lidt anderledes end 'det sædvanlige'.

Kanonhallojets historie

Martin Kongstad fortæller: »I slutningen af 90'erne samlede vi en gruppe venner i midt 30'erne fra den kreative klasse med tilknytning til Tisvilde i sommerhalvåret.

Da det var muligt at leje arealet af Banestyrelsen for 10.000 kr. om året, slog vi til.

På opfordring af Sven Wichman blev vennerne med Niels Legêne Thomsen og jeg i spidsen enige om at overtage togvognen, hvor vi i løbet af juli måned ville opføre alternative, skæve og absurde forestillinger.

Den første fandt sted i 2003.

Arbejdsgruppen bestod bl.a. af Niels Legêne Thomsen, Søren Fauli, Mette Horn, Oliver Zahle, Henrik Vesterberg, brødrene Lars og Peder Worning samt mig – Martin Kongstad.

Flere nuværende kendisser er blevet udklækket her.

Tænk bare på Martin Buch og Rasmus Botoft, som for første gang i 2003 optrådte med 'snobberne' Fritz og Poul. Efterfølgende er de jo blevet kendt i hele landet.

Vi arbejdede alle sammen ihærdigt og frivilligt.«

Pressen skrev

De første år blev bragende succesfulde med masser af rosende presseomtale i de store aviser.

Ugeposten skrev f.eks.: »Kanonhalloj er et særkende og populært indslag i den Tisvildske sommer. En Københavnertrup indtager hvert år byen og medbringer skæve idéer til revy og flere andre underholdende indslag omkring den gamle togvogn og Pakhuset.

En perlerække af oplevelser«.

Senere skrev Information: »Der er tale om en mere end almindelig omgang blandede bolcher med talentudladninger i højst forskellige retninger og en mærkbar uvilje mod at konformere sig til genren, endside tage det alt for dødbideragtigt se-lige-hvad-vi-kan.

Kanonhallojet er en slags privat sommerfest gjort offentlig.

Ingen revyscene er så absurd-poetisk som Tisvildeleje-togets på dets henkastede endesporsparkering, som glemt af en stor, legende barnehånd«.

Kanonhallojets storhedstid

I ti år fra 2003 til 2013 oplevede folkene bag kanonhallojet stor succes med forestillinger, events, koncerter, debatter, foredrag, dans og utallige andre indslag hver aften i 14 dage i juli måned.

Det foregik såvel i togvognen som i Pakhuset.

Lad os i flæng nævne nogle navne fra den »Tisvildske kulturrevolution«, som Ugeposten udtrykte det i juli 2011:

Peter Bastian, Poul Nyrup, 'Selvsving' med bl.a. Oliver Zahle, Rane Willerslev, Shu-bi-du-a, Rasmus Botoft og Martin Buch fra 'Snob-

Plakat fra 2009

berne', Michael Bertelsen, Jørgen Leth, Mette Horn, Martin Kongstad, Henrik Vesterberg, brødrene Lars og Peder Worning, mesterkokken Bille Brahe, Niels Legêne Thomsen, Dicte, Krysters Kartel, Poul Pilgaard, Jesper Lohmann, Bobo Moreno, Dissing og Dissing, Den kgl. Opera, Jokeren, Line Knutzon, Kaya Brüel, Jazz med Hugo Rasmussen, Søren Ulrik Thomsen, Claes Bang, Lars Bukdahl, Søren Malling, Søren Fauli, Mia Sylvester samt den japanske solopianist Eriko Makimura.

Desuden var der om eftermiddagen forskelligt børneteater.

Som Niels Legêne Thomsen udtrykker det: »For mig var det *processen*, når aftenen kørte, der var det vigtigste.

F.eks. da der sad hundrede smukke, glade mennesker på skinnerne ved borde med hvi-

de duge og kandelabre og spiste en gratis 5-retters menu i den smukke aften.

Der blev grillet et helt vildsvin og de bedste kokke arbejdede vederlagsfrit.

Det var synet af dette event, som var det hele værd. Hverken før eller efter. En happening.

Og da Mikael Bertelsen interviewede Jørgen Leth. Skønt der var en del aftalt spil, virkede det helt improviseret og spontant under togkørslen fra Hillerød til Tisvildeleje Station og efterfølgende på 'scenen' udenfor pakhuset.

Den underskønne pianist og magiske verdensstjerne Eriko Makimura fra Japan gæstede os i 2013. Hun hamrede lidenskabeligt i det opretstående klaver med noderne flyvende om ørerne og gevanterne flagrende i vinden.

Den eneste betingelse hun stillede for at optræde var, at det ikke kom til at stå på hendes CV, at hun havde optrådt i en 'garage'.

Arbejdspres og tænkepause

På grund af det store arbejdspress med forestillinger og flere daglige arrangementer i Pakhuset, valgte initiativ gruppen undervejs at udlicite-re togvognen til unge talenter, som selv kunne stå for hele opsætningen og afviklingen.

Det lettede presset, men der kom flere udfordringer.

10 års succes blev sat på prøve og pause i 2014 på grund af meget få, men vedvarende klager fra et par sommerhusbeboere i nærheden. De følte sig generet af støjen.

Det blev en stor og negativ belastning, som fik folkene bag Kanonhallojet til trække sig og gå i tænkeboks.

Fornyelsen i 2015

Helt uventet opstod spontant en stærk og hurtigt voksende støttegruppe fra hele lokalområdet på Facebook under navnet 'Kanonhalloj i Tisvildeleje'.

Målet var at få Kanonhallojet til at genopstå.

Dette lykkedes i 2015.

Flere af de erfarne gamle venner meldte sig med fornyet energi.

Ledelsesstrukturen skulle være 'flad' med et fælles idégrundlag, ansvar, beslutninger og bestemmelsesret.

Martin Kongstad præsenterer Malene Schwartz i 'Flaskens ånd' med Poul Pilgaard. 2015. Privatfoto

Det viste sig dog hurtigt, at det var praktisk og nødvendigt med en overordnet ansvarlig, hvilket Martin Kongstad meldte sig som.

Han blev fast ankermand.

Frivillig arbejdskraft

Så det lykkedes at få genfødt Kanonhallojet – ikke mindst med yderligere hjælp fra en masse frivillig arbejdskraft i form af ivrige og positive støtter. Der blev arbejdet flittigt i Pinsen – og op til afviklingen af arrangementerne i juli måned.

Det blev en saltvandsindsprøjtning af fornyelse og arbejdsglæde.

Frivillig arbejdskraft 2015. Privatfoto

I løbet af meget kort tid blev der malet, luget, istandsat og klargjort til Pakhusets arrangementer i uge 30.

Nu kun et pr. aften. En ny og enkel form var på plads – overkommelig for alle. Ingen stress – og megen glæde.

De store offentlige åbnings- og lukkefester, som tidligere havde været med til at finansiere foretagendet, blev erstattet af en enkelt afslutningsfest for en lukket forsamling af registrerede tilmeldte.

Økonomisk løb det rundt – oven i købet med et lille overskud fra barsalget.

Desuden designede den kendte billedkunstner TalR et badge til 100 kr. Det indbragte et betragteligt supplement til overskuddet.

Politisk og mediemæssigt kom der ligeledes stor opbakning.

TalR's badge fra 2015

Succes'en var atter hjemme.

Som Martin Kongstad udtrykker det: »Det er gået fra at være et projekt, som jeg og mine venner lavede til at blive et fælles projekt for mange af byens borgere. Det ser meget lysere ud nu, hvor vi arbejder sammen med folk fra støttegruppen. Det er simpelthen meget sjovere og hyggeligere for alle. Det synes jeg er en rigtig god udvikling«.

Kanonhallojets ånd og sjæl

Hvis man som artiklens forfattere tager del i det frivillige arbejde, mærker man hurtigt den helt særlige ånd og sjæl, som kendetegner Kanonhallojet.

Alt foregår i en stemning præget af fællesskab, uhøjtidelighed, tillid, kærlighed, varme og en masse skæv humor.

Projektet er ikke en forretning – det skal være sjovt og hyggeligt.

Et typisk eksempel på Kanonhalloj-ånden, oplevede vi en eftermiddag inden et stort udendørs arrangement for flere hundrede feststemte mennesker med nogle Shi-bi-dua veteraner.

Vejrudsagten havde varslet 100% risiko for voldsom regn fra kl. 21.00. Ved afslutningen af forberedelserne til aftenens store musikalske begivenhed, trak store sorte skyer uheldssvangert op over hovederne på os. Vi gøs og forestillede os det værste. Men Lars Worning fra arrangørgruppen kikkede kækt op og sagde muntert: »Nåhr... det er bare en hygger«.

Ordene svævede op og spredte skyerne. Regnen faldt først sent på natten, da alle var kommet hjem fra en vellykket musikoplevelse.

Fremtiden

Det er Martins håb, at Kanonhallojet kan fortsætte efter samme koncept og ånd.

Der ligger en del praktisk arbejde og venter i form af vedligeholdelse af grund- og bygningsarealerne, ordnede toiletforhold og vandforsyning. Dette kan forhåbentlig ske med hjælp fra de frivillige borgere.

Arrangementerne skal holdes nede på et uglamourøst plan for ca. 60 tilskuere inde og et par hundrede uden for Pakhuset fordelt på perronen og togskinnerne.

Intimiteten skal bevares.

Martin har en vision om, at Kanonhallojet kan genskabe noget af den gamle ånd og fællesskabsfølelse, som herskede i Tisvildeleje, inden byen mere eller mindre blev overtaget af rige og velbjergerede københavnere i dyre, smarte biler og jetsetliv.

Der skulle gerne genopstå »en akademisk og kunstnerisk ånd, som handler om fællesskab. At man kan gøre noget, uden at man nødvendigvis kræver at få noget igen. Vi skal give plads til nye, lovende talenter. Det er vel en slags hippie-ånd i en mere reformeret udgave, kan man sige.

Vi skal fremover tænke på, at inddrage yngre folk i arrangementerne, så det taler til et bredere publikum.«

Efterskrift

I skrivende stund, hvor vintermørket har sænket sig, står den kommende sommers lys forude og vinker opløftende med en masse livgivende oplevelser i den gamle togvogn, på skinnerne og i Pakhuset på endestationen i Tisvildeleje.

Kilder

Interviews med diverse involverede personer gennem årene.
Scrapbøger tilhørende Sven Wichmann og Annie Prudinsky
Avisudklip

Som en selvopfyldende profeti blev denne artikels indledende ord om at 'det kunne ligne et sørgeligt syn' gjort til virkelighed om aftenen d. 15.2.16. En gruppe på 10-15 unge mennesker blev set ved togvognen og kort efter opstod der en kraftig røgudvikling. Trods ihærdig indsats fra brandfolk lykkedes det ikke at redde den legendariske togvogn, som brændte med alt inventar. Kun et spøgel-ses lignende jernskelet står tilbage. Om en fugl Phønix vil genopstå af asken, må tiden vise. Vi er mange som håber og satser på det.

Privatfotos

Foto: Ugeposten

Vejby-Tibirke Selskabet – et lokal- og kulturhistorisk selskab – har som sit formål at bevare kendskabet til Vejby-Tibirkeegnens særpræg og indsamle kunst, litteratur og mediekunst, der er skabt af personer med tilknytning til egnen.

Selskabet er selvejende, oprettet i 1966 af en kreds af personer, der gennem deres tilknytning til egnen enten som fastboende eller som landliggere har ønsket at gå aktivt ind for selskabets formål.

Selskabet står iøvrigt åbent for alle interesserede, der indtegner sig som medlemmer.

Bestyrelse 2015-2016

Form. Chr. Friis Sankt Helene Vej 7, 3220

N.form. Søren Nielsen Skovridervænget 1, 3220 Tisvildeleje

Kasserer Kjeld Pedersen Rydevej 6, 3220 Tisvildeleje

Sekretær Svend Frandsen Frederiksværkvej 71, 3200 Helsingør

Torkil Lund, vinter Langkær Vænge 45, 3500 Værløse

Jette Foss Nejlinge Byvej 10, 3200 Helsingør

Anni Rosenstand Hårlands Alle 12, 3220 Tisvildeleje

Jan Thor Krøyer Dyrehøj 4 A, 3220 Tisvildeleje

Inge Læbo Sankt Helene Vej 7, 3220 Tisvildeleje

Siv Plum Sankt Helene Vej 3 G, 3220 Tisvildeleje

Birthe Odgaard Birkevej 11, 3220 Tisvildeleje

Revisor og Revisorsuppleant

Rev. Bent Jørgensen Rundinsvej 40, 3200 Helsingør

Rev.supp. Keld Jepsen Bøgehaven 138, 3600 Værløse

Adresse

Vejby-Tibirke Selskabet,

v/ formand Chr. Friis, Sankt Helenevej 7, 3220 Tisvildeleje

Telefon og internet

Formanden telefon 4870 8408 mobil 30695566 friis.laebo@mail.dk

Kassereren telefon 4870 8388 kjeldped@hotmail.com

www.vejby-tibirke-selskabet.dk

Æresmedlemmer

Gennem årene har

Vejby-Tibirke Selskabet

udnævnt følgende æresmedlemmer:

Hans Nielsen Hansen	<i>udnævnt 1970</i>
Christian Bek	<i>udnævnt 1978</i>
Jan Valmin	<i>udnævnt 1979</i>
Gunnar Lemming-Christensen	<i>udnævnt 1980</i>
Henrik Kraft	<i>udnævnt 1982</i>
Anna Jensen	<i>udnævnt 1985</i>
Sofus Jensen	<i>udnævnt 1985</i>
Inger Wieth-Knudsen	<i>udnævnt 1987</i>
N. P. Wieth-Knudsen	<i>udnævnt 1987</i>
Marie Haagen-Müller	<i>udnævnt 1987</i>
Liv Tvermoes	<i>udnævnt 1999</i>
Mogens Christophersen	<i>udnævnt 2004</i>
Hans Kurt Jacobsen	<i>udnævnt 2014</i>